

Nagrada
Man Buker za 2017.

Džulijan Barns

Ovo liči na kraj

Geo
poetika

BalkanDownload.org

Džulijan Barns
OVO LIČI NA KRAJ

Roman

Preveo s engleskog
Zoran Paunović

Geopoetika
izdavaštvo

Naslov originala:
Julian Barnes
The Sense of an Ending

obrada : **Lena**
www.balkandownload.org

Za Pat

JEDAN

Pamtim, bez utvrđenog redosleda:

- svetlucanje sa unutrašnje strane ručnog zgloba;
- paru što kulja iz mokre sudopere u koju je sa smehom ubačen vreli tiganj;
- gromuljice sperme koje kruže ka slivniku, pre no što ih voda pokupi i odvuče niz cevi, celom dužinom jedne visoke kuće;
- reku koja neshvatljivo teče uzvodno, dok joj talase i površinu osvetljava nekoliko hitrih snopova svetlosti iz baterijskih lampi;
- još jednu reku, široku, sivu i tromu, čiji smer proticanja prikriva oštri vetar i mreška joj površinu;
- vodu za kupanje koja se odavno ohladila iza zaključanih vrata.

Ovo poslednje zapravo i nije nešto što sam video svojim očima, ali ono što čovek na kraju upamti ne podudara se uvek s onim što je video.

Živimo u vremenu – ono nas održava i oblikuje – ali oduvek sam osećao da ne uspevam da ga shvatim. Pri tom ne mislim na teorije o tome kako se ono izvitoperava i udvostručuje, ili o tome kako u svojim paralelnim verzijama može da postoji drugde. Mislim na obično, svakodnevno vreme koje, kako nas časovnici i ručni satovi uveravaju, prolazi uredno: tik-tak, tik-tak. Postoji li išta uverljivije od sekundare na satu? A ipak, dovoljno je i sasvim malo zadovoljstva ili bola da shvatimo koliko je proricanje vremena podložno menama. Neka osećanja ga ubrzavaju, druga usporavaju; u ponekim trenucima učini nam se i da je nestalo – sve do onog časa u kome zaista nestane, da se više nikad ne vrati.

Moji školski dani nisu mi preterano zanimljivi, i svakako ne osećam nostalgiju prema njima. Škola je, međutim, mesto gde je sve počelo, pa će biti neophodno da se nakratko vratim pojedinim događajima koji su se pretvorili u anegdote, pojedinim nejasnim sećanjima kojima je vreme dalo privid izvesnosti. Ako i ne mogu više da budem siguran u stvarne događaje, mogu makar da ostanem veran utiscima koje su te činjenice proizvele. To je najviše što mogu da učinim.

Bilo nas je trojica, a on je postao četvrti. Nismo očekivali da ćemo našem utvrđenom broju dodati još nekog: grupe i parovi bili su stvoreni davno pre toga, i već smo počinjali da zamišljamo svoj beg od škole u život. Zvao se Adrijan Fin, taj visoki, sramežljivi dečak koji je u početku imao oboren pogled i čuvao svoje misli za sebe. Prvih dan-dva jedva smo ga i primećivali: u našoj školi nije bilo ceremonije dobrodošlice, a kamoli nečeg suprotnog tome, grube inicijacije. Jednostavno smo registrovali njegovo prisustvo i čekali.

Nastavnicima je bio zanimljiviji nego nama. Imali su zadatak da procene njegovu inteligenciju i smisao za disciplinu, da odmere koliko je do tada naučio, i zaključite da li bi mogao da bude dobra „sirovina za školovanje“. Trećeg jutra u tom jesenjem semestru imali smo čas istorije kod Matorog Džoa Hanta, ironičnog ali prijemčivog u onom njegovom trodelnom odelu, nastavnika čiji je sistem kontrole počivao na proizvodnji dovoljne, ali ne i preterane količine dosade.

„Svakako se sećate da sam vas zamolio da unapred pročitate ponešto o vladavini Henrija Osmog.“ Kolin, Aleks i ja začkiljili smo jedan na drugog, prožeti nadom da se to pitanje neće, kao zabačena udica, zaustaviti na glavi nekog od nas trojice. „Ko bi mogao da nam kaže kakvo je to bilo doba?“ Pogledi skrenuti u stranu pomogli su mu da izvuče zaključak. „Hajde, recimo, Maršal. Kako bi ti opisao vladavinu Henrija Osmog?“

Olakšanje koje smo osetili bilo je veće od radoznalosti, pošto je Maršal bio obazrivi tutumrak, potpuno lišen domišljatosti kakvu donosi istinsko neznanje. Uvek bi najpre potražio moguće složene zamke skrivene u postavljenom pitanju pre no što bi upro prstom u odgovor.

„Bilo je nemira, gospodine.“

S mukom smo uspeli da suzbijemo napad cerekanja; malo je nedostajalo da se i sam Hant nasmeši.

„Da li bi bio ljubazan da nam to malo detaljnije objasniš?“

Maršal je sporo klimnuo glavom u znak pristanka, zamislio se još malo, pa zaključio kako nije trenutak za oprez. „Mislim, gospodine, da je bilo velikih nemira.“

„Hajde onda da čujemo Fina. Znaš li ti nešto o ovom periodu?“

Novi učenik je sedeo u redu ispred mene, s leve strane. Do tog trenutka ni na koji način nije reagovao na Maršalove maloumne odgo-

vore.

„Bojim se, gospodine, da baš i ne znam. Ali postoji jedan pravac razmišljanja po kome sve što se može pouzdano reći o bilo kom istorijskom događaju – čak i o izbijanju Prvog svetskog rata, na primer – jeste da se 'nešto dogodilo'.“

„Ma, da li je to moguće? Ako je tako, onda bih ja mogao i da ostanem bez posla, zar ne?“ Nakon kratke provale udvoričkog smeha, Matori Džo Hant oprostio nam je što smo bili lenji preko raspusta i obasuo nas podacima o poligamnom i krvožednom kralju.

Na sledećem odmoru, potražio sam Fina. „Ja sam Toni Vebster.“ Oprezno me odmerio. „Strava je ono što si rekao Hantu.“ Učinilo se da mu nije jasno na šta mislim. „Ono, da se nešto dogodilo.“

„A, to. Da.“ Prilično me je razočaralo što nije prihvatio kompliment. Nije to bilo ono što sam očekivao da kaže.

Pamtim još jedan detalj: nas trojica smo, kao simbol zajedništva, svoje satove nosili s brojčanikom na unutrašnjoj strani ručnog zgloba. Naravno, to jeste bilo izmotavanje, ali možda i nešto više od toga. Jer, vreme je zbog toga delovalo kao nešto sasvim lično, čak i kao tajna. Očekivali smo da će Adrijan primetiti taj gest i pridružiti nam se, ali nije.

Kasnije istog dana – ili možda nekog drugog dana – imali smo dvočas engleskog kod Fila Diksona, mladog nastavnika tek pristiglog s Kembridža. Voleo je da koristi savremene tekstove, i da nas prepađa različitim izazovima. „Rođenje, i Kopulacija, i Smrt – sve se, po rečima T. S. Eliota, svodi na to. Ima li komentara?“ Dikson je jednom prilikom uporedio šekspirovskog junaka s Kirkom Daglasom u *Spartaku*. A sećam se i kako je, kad smo raspravljali o poeziji Teda Hjuza, nekako profesorski nagnuo glavu i promrmljao: „Naravno, svi se pitamo šta će se desiti kad mu ponestane životinja.“ Ponekad bi nam se obraćao sa „Gospodo“. Naravno, svi smo ga obožavali.

Tog popodneva, podelio nam je listove s odštampanom pesmom bez naslova, datuma i imena autora, dao nam deset minuta da je proučimo, a onda zatražio reakcije.

„Da krenemo od tebe, Fin? Da ne komplikujemo, šta ti misliš, o čemu *govori* ova pesma?“

Adrijan podiže pogled sa klupe. „O Erosu i Tanatosu, gospodine.“

„HmMMM. Nastavi.“

„O seksu i smrti“, produži Fin, kao da osim tupamarosa iz poslednjih klupa ima još onih koji ne razumeju grčki. „Ili o ljubavi i smrti, ako tako više volite. Kako god bilo, o tome kako erotski princip dolazi u sukob s principom smrti. I o onome što proističe iz tog sukoba, gospodine.“

Mora biti da sam izgledao više zadivljeno no što se Diksonu činilo da je zdravo.

„Prosvetli nas još malo, Vebsteru.“

„Imam utisak da je to priča o sovi, gospodine.“

Bila je to jedna od razlika između nas trojice i našeg novog prijatelja. Mi smo se u suštini zezali, osim kad smo bili ozbiljni. On je u suštini bio ozbiljan, osim kad se zezao. Trebalo nam je malo vremena da to shvatimo.

Adrijan je dozvolio da ga usisamo u svoju grupu, ničim ne pokazavši da je težio takvom cilju. Možda i nije. A nije ni izmenio svoja gledišta da bi ih uskladio s našim. Prilikom jutarnjih molitvi čulo se kako usrdno izgovara odgovore, dok smo Aleks i ja samo micali usnama, a Kolin više voleo da se satirično izmotava kao bajagi revnosnim izvikivanjem reči. Nas trojica smo fiskulturu videli kao prikriveno fašističku zaveru koja treba da nam suzbije seksualni nagon; Adrijan se učlanio u mačevalački klub i trenirao skok uvis. Nas trojica smo bili bespomoćno gluvi za svaku muziku; on je u školu stigao sa svojim klarinetom. Kad bi Kolin osuđivao instituciju porodice, a ja se rugao političkom sistemu, dok je Aleks stavljao filozofske primedbe na opaženu prirodu stvarnosti, Adrijan je ćutao – makar u početku. Ostavljao je utisak nekog ko veruje u stvari. Verovali smo i mi – ali smo želeli da verujemo u sopstvene stvari, a ne u one koje bi nam drugi odredili. Otuda ono što smo smatrali svojom lekovitom skepsom.

Škola se nalazila u centru Londona, i svakog dana smo putovali do nje svako iz svog dela grada, prelazeći iz jednog sistema kontrole u drugi. U to vreme, sve je bilo jednostavnije: bilo je manje novca, nije bilo elektronskih naprava, bilo je mnogo manje modne diktature, i niko nije imao devojku. Nije bilo ničega što bi nam skretalo pažnju s naših ljudskih i sinovljevskih dužnosti, a one su se svodile na učenje, polaganje ispita, upotrebu stečenih znanja za pronalaženje posla, a

onda i sklapanje života nenametljivo potpunijeg od života naših roditelja, na koji će oni gledati s odobravanjem, mada će ga u sebi poređiti sa svojim nekadašnjim životom, koji je bio jednostavniji pa prema tome i bolji. Ništa od svega toga, naravno, nikada nije bilo javno izgovoreno: blagi socijalni darvinizam engleske srednje klase uvek je bio tek prećutno podrazumevan.

„Pizda li im materina, tim roditeljima“, požalio se Kolin jednog ponedjeljka, za vreme ručka. „Dok si klinac, misliš da su okej, a onda shvatiš da su isti kao...“

„Kao Henri Osmi, je l' da, Kol?“ upitao je Adrijan. Već smo se polako navikavali na njegov smisao za ironiju, kao i na činjenicu da bi se ta ironija mogla okrenuti i protiv nas. Kad bi poželeo da nas zavatlava, ili da nas natera da se uozbiljimo, meni se obraćao imenom Antoni; Aleks bi postao Aleksandar, dok je Kolinovo ime, koje nije bilo moguće produžiti, skraćivano na Kol.

„Meni ne bi smetalo da moj ćale ima desetinu žena.“

„I da je neverovatno bogat.“

„I da ga je naslikao Holbajn.“

„I da je rekao papi da odjebe.“

„A zašto 'pizda li im materina'?“ upita Aleks Kolina.

„Hteo sam da idemo na vašar. A oni izjave da ovog vikenda moraju da sređuju baštu.“

Tačno tako: pizda li im materina. Ne, međutim, i s Adrijanove tačke gledišta – jer on je slušao naše osude, ali je retko odlučivao da im se pridruži. A opet, činilo nam se da za to ima više razloga od svih nas. Njegova majka napustila ih je još pre nekoliko godina, ostavivši oca da se kako ume brine o Adrijanu i njegovoj sestri. Bilo je to znatno pre no što je počeo da se koristi termin „porodica s jednim roditeljem“; u to vreme, to se nazivalo „razorena porodica“, a Adrijan je bio jedini za koga smo znali da potiče iz takve porodice. Od toga je trebalo da ima u sebi čitav vagon egzistencijalnog gneva, ali ga nije imao, ko zna zašto; govorio je kako voli svoju majku i poštuje oca. Nas trojica smo bez njegovog znanja razmotrili njegov slučaj i došli do sledeće teorije: za srećan porodični život potrebno je da čovek nema porodicu – ili bar da nema porodicu koja živi na okupu. Posle takve analize, još više smo zavideli Adrijanu.

U to vreme, izgledalo nam je kao da smo zatvoreni u nekakvom oboru i samo čekamo da nas oslobode i puste u život. I da će se, kad nastupi taj trenutak, naš život – a s njim i samo vreme – ubrzati. Otkud smo mogli znati da nam je život već počeo, da smo ponešto već bili stekli, a ponešto i stigli da upropastimo? Kao što nismo mogli da znamo ni to da će nas samo pustiti u veći obor, čija će ograda u prvo vreme biti nevidljiva.

U međuvremenu, bili smo gladni knjiga, gladni seksa, bili smo meritokratski anarhisti. Svi politički i društveni sistemi delovali su nam korumpirano, a odbijali smo da prihvatimo bilo kakvu alternativu osim hedonističkog haosa. Adrijan nas je, međutim, naterao da poverujemo u mogućnost primene misli na život, u ideju da bi načela trebalo da upravljaju delanjem. Pre toga, Aleks je među nama bio zadužen za filozofiju. Čitao je stvari koje nas dvojica nismo čitali i umeo je, na primer, da iznenada objavi: „O čemu se ne može govoriti, o tome se mora ćutati.“ Kolin i ja bismo nekoliko trenutaka ćutke razmotrili tu ideju, pa bismo se iskezili i nastavili da pričamo. Ali je Adrijanov dolazak Aleksu oduzeo taj status – ili nam je bar proširio izbor filozofa. Ako je Aleks pročitao Rasela i Vitgenštajna, Adrijan je pročitao Kamija i Ničea. Ja sam iščitao Džordža Orvela i Oldusa Hakslija; Kolin je pročitao Bodlera i Dostojevskog. Ovo je bilo tek neznatno karikirano pravo stanje stvari.

Jesmo, naravno, bili smo pretenciozni – čemu inače služi mladost? Koristili smo reči kao što su *Weltanschauung* ili *Sturm und Drang*, i s uživanjem izgovarali rečenice poput „To je filozofski neporecivo“, i uveravali jedan drugog da je prvi zadatak imaginacije da probija granice. Naši su roditelji posmatrali stvari drugačije, i zamišljali svoju decu kao nevinašca, iznenadno izložena štetnom uticaju. Tako je Kolinova majka o meni govorila kao o njegovom „tamnom anđelu“; kad bi me zatekao kako čitam *Komunistički manifest*, moj otac je krivio Aleksa; a Aleksovi roditelji upirali su prstom na Kolina, kad bi uhvatili Aleksa sa „tvrdim“ američkim kriminalističkim romanom u rukama. I tako dalje. Isto je bilo i kad je reč o seksu. Naši roditelji mislili su da mi jedan na drugog loše utičemo tako da postajemo sve ono od čega su najviše strahovali: neizlečivi onanista, privlačni homoseksualac, bezobzirno plodni raspusnik. Oni su umesto nas brinuli zbog preterane bliskosti adolescentskog prijateljstva, nasrtljivosti neznanaca po

vozovima, primamljivosti pogrešnih devojaka. Njihova zabrinutost uspevala je uveliko da nadmaši sva naša iskustva.

Jednog popodneva je Matori Džo Hant, kao da prihvata Adrijanov ranije upućeni izazov, zatražio od nas da povedemo raspravu o uzrocima Prvog svetskog rata: konkretno, o odgovornosti onoga što je ucmekao nadvojvodu Franca Ferdinanda za pokretanje čitave te gungule. U to vreme, među nama su preovladavali apsolutisti. Voleli smo Da naspram Ne, Pohvalu naspram Osude, Krivicu naspram Nedužnosti – ili, kad je reč o Maršalu, Nemire naspram Velikih nemira. Dopadale su nam se igre koje su se okončavale pobedom ili gubitkom, nikako one nerešene. I tako je za neke od nas taj srpski revolveraš, čije je ime odavno iščilelo iz mog sećanja, sam snosio stoprocentnu odgovornost: bez njega u toj jednačini, rata nikad ne bi ni bilo. Prema drugima su istu takvu odgovornost snosile istorijske sile, koje su suprotstavljene narode dovele do neizbežnog suočavanja: „Evropa je bila bure baruta koje je čekalo da eksplodira“, i tako dalje. Oni skloniji anarhizmu, poput Kolina, tvrdili su da je sve bilo plod slučajnosti, da je svet bivstvovao u stanju neprestanog haosa, i da je samo nekakav primitivni nagon za pripovedanjem, i sam bez sumnje zaostao kao mamurluk od religije, naknadno nametao značenje nečemu što se možda jeste, a možda i nije dogodilo.

Hant je kratko klimnuo glavom na Kolinov pokušaj da sve to dovede u pitanje, kao da je morbidna sumnjičavost prirodni proizvod adolescencije, nešto što čovek mora da preraste. Nastavnici i roditelji uvek su nas nametljivo podsećali na to da su i oni nekada bili mladi, i da stoga mogu da nam pridikuju s nekakvim autoritetom. To je samo faza, tvrdili su, prerašćete vi to; život će vas naučiti realnosti i realizmu. U to vreme, međutim, mi smo odbijali da priznamo da su oni ikad bili išta slično nama, i mislili smo kako grabimo život – i istinu, i moral, i umetnost – mnogo jasnije nego naši kompromitovani matorci.

„Nešto si mi ćutljiv, Fin. A ti si ovo pokrenuo. Ti si, da tako kažem, naš srpski revolveraš.“ Tu je Hant zastao, da bismo shvatili njegovu aluziju. „Da li bi bio ljubazan da nam izložiš svoje mišljenje?“

„Ne znam, gospodine.“

„A šta to ne znaš?“

„Pa eto, u izvesnom smislu, ne mogu da znam šta je to što ne znam, to je filozofski neporecivo.“ Napravio je jednu od onih malih pauza u kojima smo se kao i uvek zapitali da li su njegove reči suptilno podrugljive, ili toliko ozbiljne da prevazilaze naše sposobnosti poimanja. „Stvarno, nije li sve to s tim pripisivanjem odgovornosti neka vrsta izbegavanja te iste odgovornosti? Hteli bismo da osudimo jednog čoveka, da bi svim drugima bilo oprošteno. Ili da okrivimo istorijski proces, da bismo time iskupili pojedince. Ili je sve to možda tek anarhistički kaos, s istim posledicama. Meni se čini da postoji – da je postojao – lanac pojedinačnih odgovornosti, koje su sve odreda bile neophodne, ali da taj lanac nije toliko dug da bi sad zbog toga svi mogli da okrive sve druge. Naravno, možda je moja želja da nekom pripišem odgovornost više odraz mog načina razmišljanja nego nepristrasna analiza onog što se dogodilo. To je i jedan od središnjih problema istorije, zar ne, gospodine? Pitanje subjektivnog naspram objektivnog tumačenja, činjenica da nam je potrebno da poznamo životnu istoriju istoričara da bismo shvatili ono što nam je predstavljeno.

Usledila je tišina. I ne, on se nije zezao, ama ni najmanje.

Matori Džo Hant je pogledao na sat i osmehnuo se. „Slušaj, Fin, ja kroz pet godina idem u penziju. I biću srećan da ti dam preporuku ako odlučiš da preuzmeš ovaj posao.“ Ni on se nije zezao.

Jednog jutra, na zboru, direktor je zagrobnim glasom, koji je čuvao samo za isključenja iz škole i za katastrofalne sportske poraze, objavio da mora da nam saopšti tužnu vest, da je Robson iz šestog razreda prirodnog smeru preminuo tog vikenda. Praćen talasom pres-trašenog mrmljanja, rekao nam je da je Robson posećen u cvetu mladosti, da je njegova smrt gubitak za celu školu, i da ćemo simbolički svi zajedno prisustvovati sahrani. Rekao nam je sve, u stvari, osim onoga što smo želeli da znamo: kako, i zašto i, ako je reč o ubistvu, ko ga je ubio.

„Eros i Tanatos“, zaključio je Adrijan pre prvog časa toga dana. „Tanatos je još jednom odneo pobedu.“

„Robson baš i nije bio neko ko bi imao veze s Erosom i Tanatosom“, rekao mu je Aleks. Kolin i ja smo potvrdno klimnuli glavom. Znali smo to, zato što je nekoliko godina bio u našem odeljenju: stameni, nemaštoviti dečak, na neki ozbiljan način zainteresovan za

umetnost, strpljivo je gurao napred ne vređajući nikoga. A sada nas je uvredio time što je preranom smrću postao neko. U cvetu mladosti, nema šta: Robson kakvog smo mi poznavali zaista je bio kao biljka.

Nije se spominjala nikakva bolest, nezgoda na biciklu ili eksplozija plina, a nekoliko dana kasnije glasine su nam (otelovljene, kao i obično, u liku Brauna iz šestog razreda matematičkog smera) rekle ono što nastavnici nisu mogli, ili nisu hteli da nam kažu. Robsonova devojka je zatrudnela, on se obesio na tavanu, i pronašli su ga tek posle dva dana.

„Ni na pamet mi ne bi palo da bi taj umeo da se obesi.“

„Bio je na prirodnom smeru.“

„Ali za to ti treba sasvim poseban čvor omče.“

„To je tako samo na filmu. I na propisnim pogubljenjima. Dovoljan je i običan čvor. Samo što mu treba malo duže da te udavi.“

„Kakva li mu je ta devojka, šta mislite?“

Razmotrili smo nama znane mogućnosti: smerna devica (sada bivša devica), raskalašna prodavačica, iskusna starija žena, gonorejična kurva. Raspravljali smo o tome dok Adrijan nije preusmerio naše interesovanje.

„Kami je rekao da je samoubistvo jedino ozbiljno filozofsko pitanje.“

„Pored etike i politike i estetike i prirode stvarnosti i svega ostalog.“
Bilo je gorčine u Aleksovom odgovoru.

„Jedino *ozbiljno*. Ono temeljno pitanje od koga zavise sva ostala.“

Posle duge rasprave o Robsonovom samoubistvu, zaključili smo da bi se ono moglo nazvati filozofskim jedino u aritmetičkom smislu: suočen sa spoznajom da je odgovoran za to što će ljudska populacija dobiti još jednog člana, shvatio je da je njegova moralna dužnost da očuva postojeći broj ljudi na planeti. Ali smo sa svih ostalih aspekata prosudili da nas je Robson – i nas i ozbiljno mišljenje – izneverio. Njegov čin bio je nefilozofski, samoživ i neumetnički: drugim rečima, pogrešan. A što se tiče njegovog oprostajnog pisma, u kome je, prema glasinama (ponovo Braun), pisalo: „Izvini, mama“, doživeli smo ga kao propuštenu priliku za vaspitni uticaj.

Možda i ne bismo bili tako strogi prema Robsonu da nije bilo one središnje, neborive činjenice: Robson je bio naš vršnjak, po našim

merilima bio je sasvim običan, a ipak, ne samo da je krišom od nas imao devojku već je uz to, sasvim neporecivo, i spavao s njom. Pizda li mu materina! Zašto on, a ne mi? Zašto niko od nas nikad nije doživeo čak ni iskustvo *neuspeha* u pokušaju da nađe devojku? Takvo bi poniženje makar doprinelo opštem nivou naše mudrosti, podarilo bi nam nešto čime bismo mogli negativno da se razmećemo („U stvari, 'bubuljičavi šmokljan, harizmatičan kao gumena papuča', tako je rekla“). Znali smo, blagodareći čitanju takozvane velike književnosti, da Ljubav podrazumeva Patnju, i bili smo spremni da do izvesne mere i upražnjavamo tu Patnju, pod uslovom da postoji implicitno, možda čak i logično, obećanje da je i Ljubav tu negde.

To je takođe bio jedan od naših strahova: strah da će se ispostaviti da Život nije što i Literatura. Pogledajmo samo naše roditelje – da li je njima bilo mesta u Literaturi? U najboljem slučaju, mogli su da prigrabe uloge posmatrača i slučajnih prolaznika, ulogu onog dela društvene pozadine na kojoj bi se mogle događati prave, istinske, važne stvari. Koje, na primer? One kojima se bavila Literatura: ljubav, seks, moral, prijateljstvo, sreća, patnja, izdaja, preljuba, dobro i zlo, heroji i hulje, krivica i nevinost, ambicija, moć, pravda, revolucija, rat, očevi i sinovi, majke i kćeri, pojedinac naspram društva, uspeh i neuspeh, ubistvo, samoubistvo, smrt, Bog. I sove. Postojale je, dakako, i druga vrsta literature – teorijska, autoreferentna, plačevno autobiografska – ali sve je to bilo čisto izdrkavanje. Prava književnost bavila se psihološkom, emocionalnom i društvenom istinom, prelomljenom kroz dela i razmišljanja njenih protagonista; roman je priča o razvoju lika kroz vreme. Tako nam je bar rekao Pol Dikson. A jedina osoba – ako izuzmemo Robsona – čiji je život sadržao nešto što je makar izdaleka bilo dostojno romana, bio je Adrijan.

„Zašto je tvoja keva ostavila tvog ćaleta?“

„Ne znam tačno.“

„Da nije imala drugog tipa?“

„Je l' ti ćale bio rogonja?“

„Je l' ti ćale imao ljubavnicu?“

„Ne znam. Rekli su mi da ću shvatiti kad odrastem.“

„Uvek oni tako obećavaju. A kako bi bilo da nam objasnite *sada*, pitam vas ja.“ Samo što ih još nikad nisam to pitao. A u mojoj kući, bar koliko ja znam, nije bilo misterija, na moju sramotu i razočaranje.

„Da li tvoja majka živi s nekim?“

„Ne znam. Nikad se nismo videli tamo. Uvek ona dođe u London.“

Bilo je to potpuno beznadežno. Adrijan nije hteo da jednostavno prihvati stvari onako kako su mu bile predstavljene. Kakva korist od situacije koja je dostojna književnosti, ako se njen protagonist ne ponaša onako kako bi se ponašao lik u knjizi? Trebalo je da Adrijan sam krene da njuška, ili da prištedi od džeparca i unajmi privatnog detektiva; možda je trebalo da sva četvorica krenemo u Potragu za Istinom. A možda bi sve to manje ličilo na pravu književnost, a više na priču za decu?

Na našem poslednjem času istorije te godine, Matori Džo Hant, koji je svoje letargične učenike proveo kroz Tjudore i Stjuarte, viktorijance i edvardovce, uspon Imperije i njeno potonje opadanje, zatražio je od nas da se osvrnemo na sve te vekove i pokušao da izvuče zaključke.

„Mogli bismo da krenemo, možda, od naizgled jednostavnog pitanja. Šta je istorija? Vebster, šta bi ti rekao?“

„Istorija, to su laži pobednika“, odgovorio sam, malo prebrzo.

„Da, pribojavao sam se da ćeš tako nešto da kažeš. U redu, ako se pri tom ima na umu da je to istovremeno i samoobmana poraženih. Simpsonsone?“

Kolin je pitanje dočekao spremnije nego ja. „Istorija je sendvič s belim lukom, gospodine.“

„A zašto?“

„Zato što se stalno ponavlja, gospodine. Ona podriguje. Bezbroj puta smo se u to uverili i ove godine. Ista stara priča, isto oscilovanje između tiranije i pobune, rata i mira, napretka i siromaštva.“

„Zar ne misliš da je to malo previše za jedan sendvič?“

Nasmejali smo se glasnije no što je situacija nalagala, u toj histeriji završetka školske godine.

„Fin?“

„Istorija je izvesnost stvorena u tački u kojoj se susreću nesavršenost sećanja i manjkavosti dokumenata.“

„Ma, nije valjda? Gde si to pronašao?“

„Lagranž, gospodine. Patrik Lagranž. On je Francuz.“

„Moglo se pretpostaviti. A da li bi bio ljubazan da nam daš primer?“

„Robsonovo samoubistvo, gospodine.“

Čulo se duboko udisanje i nekoliko se glava nepromišljeno okrenulo. Ali je Hant, kao i još neki nastavnici, Adrijanu davao poseban status. Kad bi neko od nas ostalih izrekao provokaciju, to je odbacivano kao nezreli cinizam – nešto što ćemo prerasti. Adrijanove provokacije bile su pozdravljane kao nespretno traganje za istinom.

„Kakve to veze ima s ovom temom?“

„To je istorijski događaj gospodine, mada ne veliki. Ali je skorašnji. Zbog toga bi trebalo da ga kao istoriju lako razumemo. Znamo da je mrtav, znamo da je imao devojkicu, znamo da je ona trudna – ili je bila. Šta još imamo? Jedan jedini dokument, oproštajna poruka u kojoj piše „Izvini, mama“ – ili bar tako tvrdi Braun. Postoji li još ta poruka? Da li je uništena? Da li je Robson imao bilo kakve druge motive ili razloge osim tog očiglednog? U kakvom je psihičkom stanju bio? Možemo li biti sigurni da je dete bilo njegovo? To ne možemo da znamo, gospodine, ne možemo to da znamo čak ni ovako brzo posle svega. Kako bi onda iko mogao da napiše Robsonovu priču posle pedeset godina, kad njegovi roditelji budu mrtvi, a njegova devojkica nestane, pri čemu ionako želi da ga zaboravi? Uviđate li u čemu je problem, gospodine?“

Svi smo pogledali u Hanta, pitajući se nije li Adrijan ovog puta otišao predaleko. I sama ta reč „trudna“ ostala je da lebdi u vazduhu kao prah od krede. A tek ta smela pretpostavka o očinstvu, o Robsonu Rogonji... Posle nekoliko trenutaka, nastavnik je odgovorio.

„Shvatam u čemu je problem, Fine. Ali mislim da ti potcenjuješ istoriju. A otud i istoričare. Hajde da pretpostavimo, rasprave radi, da bi nesrećni Robson mogao postati predmet istorijskog zanimanja. Istoričari se oduvek suočavaju s nedostatkom neposrednih dokaza za razne događaje. Oni su na to navikli. A ne zaboravimo da je u ovom slučaju svakako obavljena i istraga, te da postoji i izveštaj islednika. Možda je Robson vodio dnevnik, ili pisao pisma, možda je vodio telefonske razgovore čijeg se sadržaja neko seća. Njegovi roditelji svakako su odgovorili na pisma saučešća koja su im pristigla. A pedeset godina od danas, s obzirom na prosečno trajanje ljudskog života, sasvim će mali broj njegovih školskih drugova biti dostupan za razgovor. Problem bi mogao biti i manje strašan nego što zamišljaš.“

„Ali odsustvo Robsonovog svedočenja ništa ne može nadoknaditi, gospodine.“

„Na izvestan način, ne. Isto tako, međutim, historičari moraju da i objašnjenja događaja koje dobiju od neposrednih učesnika posmatraju s izvesnom skepsom. Najsumnjivije su one izjave koje ljudi daju jednog oka okrenutog ka budućnosti.“

„Ako vi tako kažete, gospodine.“

„A zaključci o mentalnim stanjima često se izvode na osnovu dela. Tirani retko šalju pisane poruke u kojima traže likvidaciju nekog od neprijatelja.“

„Ako vi tako kažete, gospodine.“

„Pa eto, kažem.“

Da li je baš tako tekao njihov razgovor? Gotovo sigurno, nije. Ipak, tako i toliko ga se ja sećam.

Završili smo školu, dali reč da ćemo do kraja života ostati prijatelji, i razišli se svako na svoju stranu. Adrijan je, što nikoga nije iznenadilo, dobio stipendiju za Kembridž. Ja sam studirao istoriju u Bristolu; Kolin je otišao u Saseks, a Aleks se uključio u posao sa svojim ocem. Razmenjivali smo pisma, kako su to ljudi – čak i mladi – činili u ono vreme. Nismo, međutim, imali dovoljno iskustva s tom formom, pa je prejaka samosvest često odnosila prevagu nad svakim, ma kako neodložnim saopštenjem. Započinjanje pisma rečima: „Po prijemu vaše poslanice od sedamnaestog ovog meseca“, delovalo nam je, neko vreme, vrlo duhovito.

Zakleli smo se da ćemo se sastajati svaki put kad sva trojica dođemo s fakulteta kući na raspust; ipak, nije se to moglo baš svaki put. A to što smo pisali jedni drugima kao da je preuredilo dinamiku naših odnosa. Nas trojica smo razmenjivali pisma ređe i s manje poleta no što smo pisali Adrijanu. Tražili smo njegovu pažnju, njegovo priznanje; udvarali smo mu se, i svoje najbolje priče najpre smo pričali njemu; svako od nas je verovao za sebe da mu je najbližiji – i da to zaslužuje. I premda smo i sami sklapali nova prijateljstva, odnekud smo bili uvereni da Adrijan to ne čini: da smo mu nas trojica i dalje najbliži, i da zavisi od nas. Da li smo verovali u to samo zato da bismo prikriili činjenicu da mi zavisimo od njega?

A onda nas je život uzeo pod svoje, i vreme se ubrzalo. Drugim rečima, ja sam našao devojkicu. Naravno, upoznao sam ja i pre toga nekoliko njih, ali sam se ili osećao nelagodno zbog njihove samouverenosti, ili se njihova usplahirenost spajala s mojom. Postojao je, očigledno, nekakav tajni muški kod koji su dvadesetogodišnji macani prenosili ustreptalim osamnaestogodišnjacima, i koji je, kad se njime ovlada, omogućavao da „odvajate“ devojkice i da, u nekim slučajevima, odete s njima „do kraja“. Ja to, međutim, nikada nisam naučio ni shvatio, verovatno ni do danas. Moja „tehnika“ ogledala se u neposedovanju „tehnike“; drugi su, nesumnjivo ispravno, smatrali to nevičnošću. Čak je i očekivano jednostavni niz hoćeš-na-piće-da-odemo-na-igranku-da-te-otpratim-kući-da-popijemo-kafu? podrazumevao odvažnost za kakvu nisam bio sposoban. Ja sam se jednostavno muvao unaokolo i trudio se da kažem ponešto zanimljivo u očekivanju da se stvar zakuva. Sećam se kakvu sam tugu osetio dok sam ispijao piće na žuru u svom prvom semestru i kako sam, kad me je jedna devojkica u prolazu saosećajno upitala da li sam dobro, odgovorio: „mislim da sam manično depresivan“, zato što je u to vreme takav odgovor delovao više produhovljeno nego „nekako sam tužan“. Kad je odgovorila, „zar još jedan“, i hitro produžila dalje, shvatio sam da ne samo što nisam uspeo da se izdvojim iz bučne gomile već sam odabrao najgori mogući šlagvort za upoznavanje.

Zvala se Veronika Meri Elizabet Ford, i trebalo mi je dva meseca da iz nje izvučem tu informaciju (mislim na onu o dva srednja imena). Studirala je španski, volela je poeziju, a otac joj je bio državni službenik. Bila je visoka oko sto šezdeset centimetara, zaobljenih, mišićavih listova, sa smeđom kosom koja joj je dopirala do ramena, plavosivim očima iza naočara s plavim okvirom, i hitrim ali suzdržanim osmehom. Po mom mišljenju, bila je i lepa. Mada bi mi verovatno bila lepa svaka devojkica koja ne bi pobegla od mene. Nisam pokušao da joj kažem da sam tužan, zato što nisam. Bila je vlasnica „blek boks“ gramofona naspram mod „danseta“, i imala je bolji muzički ukus; drugim rečima, prezirala je Dvoržaka i Čajkovskog, koje sam ja obožavao, a posedovala nekoliko long-plej ploča s horovima i solopesma. Moju kolekciju ploča pregledala je uz poneki kratak osmeh i znatno češće mrgođenje. Činjenica da sam pre toga sakrio i „Uvertiru 1812“ i muziku iz filma *Jedan čovek i jedna žena* nije mi

donela izbavljenje. Sumnjivog materijala bilo je dovoljno i pre no što je stigla do bogatog odeljka s pop muzikom: Elvis, Bitlsi, Stounsi (istina, na njih niko nije mogao da stavi primedbe), ali takođe i Holisi, Enimalsi, Mudi Bluz i Donovanov dupli album naslovljen (i to malim slovima) *cvet daruje baštu*.

„Ti slušaš ovakve stvari?“ upitala je ravnodušnim tonom.

„Dobre su za đusku“, odgovorio sam.

„Ti đuskaš uz to? Ovde? U svojoj sobi? Sam?“

„Ne, ne baš.“ Mada, naravno, jesam to činio.

„Ja ne đuskam“, rekla je, delom kao antropolog, a delom u nastojanju da uspostavi pravila za bilo kakav budući odnos među nama dvoma, ako počnemo da se zabavljamo.

Dobro bi bilo da objasnim šta je tih godina značilo „zabavljati se“ s nekim, pošto je vreme izmenilo taj pojam. Nedavno sam razgovarao s jednom prijateljicom kojoj se pre toga kćerka požalila u stanju istinskog rastrojstva. Pohađala je drugi semestar na fakultetu, i spavala je s dečkom koji je – sasvim otvoreno, i uz njeno znanje – istovremeno spavao s još nekoliko devojaka. Time im je on zapravo organizovao audiciju, da bi odlučio s kojom će početi da se „zabavlja“. Ta njena kćerka bila je povređena, ne toliko samim sistemom – premda je donekle uviđala da je nepravedan – koliko činjenicom da nije ona bila ta koju je na kraju odabrao.

Od te priče osetio sam se kao preživeli ostatak neke drevne, odavno prevaziđene kulture, čiji su pripadnici i dalje koristili komade seckane repe kao oblik monetarne razmene. U to „moje vreme“ – mada ni tada nisam polagao pravo na posedovanje tog vremena, danas još manje – to se dešavalo ovako: upoznaš devojku, dopadne ti se, pokušaš da joj se omiliš, pozoveš je dva-tri puta da izađete u većem društvu – na primer, u pab – pa je onda pozoveš da izađete sami, jednom pa još jednom, i posle poljupca za laku noć čija je strastvenost umela znatno da varira, nekako bi se podrazumevalo da se vas dvoje, zvanično, „zabavljate“. I tek kada biste polujavno već bili u vezi, tek tada biste mogli da pokušate da upoznate njene seksualne navike. Što je pokatkad vodilo otkriću da je njeno telo čuvano pomno kao zona zabranjenog ribarenja.

Veronika se nije previše razlikovala od drugih devojaka iz tog vremena. Umele su one da budu fizički opuštene, da vas javno drže za

ruku, da vas ljube dok ne porumenite, a umele su i da se svesno pri-
biju grudima uz vas, pod uslovom da između dva tela postoji najma-
nje pet slojeva odeće. Umele su da budu savršeno svesne onoga što
se događa u vašim pantalonama, a da to nikad ne spomenu. I to bi
bilo sve, za neko vreme. Bilo je devojaka koje su dopuštale više od
toga: ponekad se za neke od njih čulo da pristaju na uzajamnu mas-
turbaciju, a za druge da s njima može da se „ide do kraja“, kako se
tada govorilo. Ozbiljnost tog „do kraja“ nije se mogla proceniti ako
pre toga niste imali podosta situacija u kojima se nije išlo do kraja. A
onda, s nastavkom veze, stizalo se i do prećutnog trgovanja, delom
zasnovanog na hirovima, delom na obećanjima i posvećenosti – sve
do onoga što je pesnik nazvao „nadmudrivanjem oko prstena“.

Potonje će generacije možda biti sklone da sve to pripisu religiji ili
smernosti. Devojke – ili žene – s kojima sam imao ono što bi se
moglo nazvati nepotpunim seksom (da, nije to bila samo Veronika),
sasvim su opušteno doživljavale svoja tela. A isto tako, pod određe-
nim uslovima, i moje. Uzgred, nije mi namera da nagovestim da je
nepotpuni seks bio nedovoljno uzbudljiv, niti pak, osim na onaj oči-
gledan način, nedostatan. Osim toga, te su devojke dopuštale
mnogo više no što su to činile njihove majke, a ja dobijao mnogo
više nego moj otac u svoje vreme. Ili sam bar tako pretpostavljao. A
nešto je ipak bilo bolje nego ništa. Ako zanemarimo činjenicu da su u
međuvremenu Kolin i Aleks našli devojke kod kojih nisu postojale za-
branjene zone – ili su bar nagoveštavali da je tako. No, kad smo kod
toga, o seksu niko nikad i nije govorio celu istinu. I što se toga tiče,
otad se ništa nije promenilo.

Nisam bio nevin, ako vas muči to pitanje. Između škole i fakulteta
imao sam nekoliko poučnih epizoda, uzbudljivijih no što su bili trago-
vi koji su ostali iza njih. Stoga sam se nakon onoga što se dogodilo
osetio još čudnije: što ti se devojka više dopadala, i što ste bolji par
bili, činilo se, izgledi za seks bili su manji. Osim, naravno – a tu sam
misao tek kasnije uspeo da uobličim – ako me nešto ne bi privuklo
onim ženama koje su mi govorile 'ne'. Postoji li uopšte, međutim,
takav perverzni instinkt?

„A zašto ne?“ pitali biste, kad bi vam se njena šaka odlučno sklopila
oko zapešća.

„Osećam da nije u redu.“

Takve su replike bivale razmenjene pred nebrojenim zažarenim gasnim pećima, uz muzičku pratnju čajnika koji zviždi. A o „osećanjima“ se nije moglo raspravljati, pošto su na tom polju žene bile stručnjaci, a muškarci tek trapavi početnici. Zato je „osećam da nije u redu“ posedovalo mnogo veću snagu i bespogovornost nego bilo kakvo pozivanje na crkvenu doktrinu ili majčine savete. Mogli biste da kazete: ali, zar to nisu bile šezdesete? Jesu, ali samo za neke ljude, i samo u nekim delovima zemlje.

Moje police za knjige imale su kod Veronike više uspeha nego moja kolekcija ploča. U to vreme, „Penguinova“ izdanja još su bila u svojim tradicionalnim uniformama: narandžastom za romane i priče, plavim za ostalo. Veći broj plavih knjiga na polici bio je dokaz ozbiljnosti. A sve u svemu, imao sam dovoljno pravih naslova: Ričard Hogart, Stiven Ransiman, Hojzinga, Ajzenk, Empson, plus knjiga *Tako mi Boga*, biskupa Džona Robinsona, odmah pored stripova Larija Gonika.

Veronika mi je dala kompliment pretpostavkom da sam sve to pročitao, ne posumnjavši pri tom da sam one najviše listane knjige kupio kao polovne.

Na njenim policama bilo je dosta poezije, u tvrdom i mekom povezu. Eliot, Odn, Maknis, Štivi Smit, Tom Gan, Ted Hjuž. Bilo je tu i predratnih džepnih izdanja Orvela i Kestlera, nekoliko romana iz devetnaestog veka u kožnom povezu, dva-tri Artura Rakama zaostala iz detinjstva, i njena najdraža knjiga iz tog doba, *Zauzimanje zamka* Dodi Smit. Ni na trenutak nisam posumnjao u to da ih je sve pročitala, kao ni u to da su to baš prave knjige za kućnu biblioteku. Osim toga, delovale su kao organski produžetak njenog duha i ličnosti, dok mi se za moje vlastite činilo da su funkcionalno razdvojene, i da se muče da opišu lik u kakav sam se nadao da ću da izrastem. Taj nesklad je u meni izazvao blagu paniku, pa sam razgledajući njenu policu s poezijom posegao za rečenicom Fila Diksona.

„Naravno, svi se pitaju šta će biti s Tedom Hjužom kad mu ponestane životinja.“

„Misliš?“

„Tako sam čuo“, rekoh neverljivo. Iz Diksonovih usta, ta rečenica zvučala je duhovito i prefinjeno; iz mojih, zazvučala je tek usiljeno

komično.

„Za razliku od romansijera, pesnicima nikad ne ponestane građe“, poučila me je. „Zato što oni ne zavise od te građe na isti način. Sem toga, govoriš o njemu kao da je zoolog, zar ne? A čak ni zooolozima životinje nikad ne dosade, je li tako?“

Gledala me je s jednom obrvom podignutom iznad okvira naočara. Bila je pet meseci starija od mene, a ponekad je uspevala da ostavi utisak kao da je starija pet godina.

„Ma, to je jednom prilikom rekao moj nastavnik engleskog.“

„E, ali sada si na fakultetu i red bi bilo da te naučimo da razmišljaš svojom glavom, zar ne?“

Bilo je u onom „naučimo“ nečeg što me je nagnalo da se zapitam nisam li možda sve pogrešno shvatio. Pokušavala je da me učini boljim – a ko sam bio ja da bih se bunio protiv toga? Jedna od prvih stvari koje me je pitala bila je zbog čega nosim sat sa unutrašnje strane ručnog zgloba. Nisam umeo to da opravdam, pa sam okrenuo sat, i postavio ga na spoljašnju stranu, onako kako ga nose normalni, odrasli ljudi.

Uspostavio sam strogi raspored rada, provodio slobodno vreme s Veronikom, a kad bih se vratio u svoju studentsku sobu, mahnito bih se predavao onaniji zamišljajući je prostrtu poda mnom ili izvijenu nada mnom. Svakodnevna bliskost učinila je da se osećam ponosnim zbog toga što sam postao upućen u pitanja šminke, odevanja, ženskih žileta, kao i u tajne i posledice menstruacije. Shvatio sam i da im pomalo zavidim na nečemu što je tako potpuno žensko i određujuće, i tako čvrsto povezano s velikim ciklusom prirode. Mora biti da sam to sročio isto ovako nespretno, kad sam pokušao da joj objasnim taj osećaj.

„Samo ti deluje romantično ono što nemaš. Jedini smisao toga jeste da žena zna da nije trudna.“

S obzirom na prirodu naše veze, to mi je zazvučalo pomalo drsko.

„Pa sad, nadam se da ne živimo u Nazaretu.“

Usledila je jedna od onih pauza u kojima se parovi prećutno slože da o nečemu ne treba raspravljati. A čega je tu uopšte i bilo za raspravu? Izuzev, možda, nepisanih pravila pogodbe. S moje tačke gledišta, činjenica da nismo imali seksualne odnose oslobađala me je obaveze da o toj vezi razmišljam drugačije nego kao o bliskoj pove-

zanosti sa ženom koja zauzvrat, a to je bio njen deo pogodbe, neće muškarcu postavljati pitanje šta je cilj njihove veze. Ili sam makar ja mislio da je takav dogovor. Bio sam, međutim, u zabludi kad je o mnogo toga reč, i tada kao i sada. Zbog čega sam, na primer, pretpostavljao da je devica? Nikada je nisam pitao, i nikada mi nije rekla. Pretpostavljao sam da je devica zato što nije htela da spava sa mnom: a gde je tu logika?

Jednog vikenda pozvala me je da upoznam njenu porodicu. Živeli su u Kentu, pri kraju železničke linije Orpington, u jednom od onih predgrađa koja su u poslednjem trenutku prestala da prirodu prekrivaju betonom, i od tada samozadovoljno prisvajaju sebi ruralni status. Na putu vozom od Čering Krosa, brinuo sam da li je moj kofer – jedini koji sam imao – možda toliko veliki da ću im delovati kao neko ko je došao da ih opljačka. Na stanici, Veronika me je predstavila svom ocu, koji je otvorio prtljažnik automobila, uzeo mi kofer iz ruke, i nasmejao se.

„Ti kao da imaš nameru da se useliš, mladiću.“

Bio je krupan, punačkog i rumenog lica; delovao mi je odbojno. Da li sam to osetio zadah piva? U ovo doba dana? Kako mu je uspelo da začne ovako vilinsku kćer?

Vozio je svoj hamber super snajp s uzdasima nestrpljenja izazvanog glupošću drugih vozača. Sedeo sam na zadnjem sedištu, sam. S vremena na vreme, prstom bi pokazao ponešto, verovatno meni, mada nisam bio siguran da li se od mene očekuje odgovor. „Crkva Svetog Mihajla, cigla i kamen, prilično su je doterali viktorijanski restoratori.“ „A ovo je naš Kafe rojal – *voila!*“ „Obrati pažnju na zname nitu radnjicu s drvenom oplatom, s tvoje leve strane.“ Pogledao sam Veronikin poluprofil da naslutim šta bi trebalo da kažem, ali pomoći nije bilo.

Živeli su u zasebnoj kući od crvene cigle, pokrivenoj crepom, sa pošljunčanom prilaznom stazom. Gospodin Ford otvori ulazna vrata i viknu, ne obraćajući se nikom posebno:

„Ovaj momak je došao na mesec dana.“

Zapazio sam teški sjaj na tamnom nameštaju, i teški sjaj na listovima jedne ekstravagantne biljke u saksiji. Veronikin otac šćepao je moj kofer kao da se pokorava nekim prastarim zakonima gostoprim-

ljivosti, pa ga je, farsično se pretvarajući kako je pretežak, odneo do jedne sobe u potkrovlju i bacio na krevet. Zatim pokaza prstom na mali lavabo.

„Noću možeš da pišaš u ovo, ako hoćeš.“

Klimnuo sam glavom. Nisam bio siguran da li je to gest muške bliskosti, ili način da mi pokaže da sam proleterski šljam.

Veronikinog brata Džeka bilo je lakše pročitati: bio je to jedan od onih zdravih, razmetljivih mladih ljudi sklonih da se smeju svemu i svačemu i zadirkuju svoje mlađe sestre. Prema meni se ponašao kao prema objektu koji izaziva blagu radoznalost, svakako ne prvom te vrste koji mu je ponuđen na procenu. Veronikina majka ignorisala je predstavu koja se odvijala oko nje, raspitivala se za moje studije, i često i dugo nestajala u kuhinji. Pretpostavljam da je bila u kasnim tridesetim ili ranim četrdesetim, premda mi je, naravno, izgledala duboko sredovečno, kao i njen suprug. Nije previše ličila na Veroniku: imala je šire lice, kosu učvršćenu trakom na visokom čelu, i bila neznatno natprosečne visine. Delovala mi je nekako umetnički, mada nisam tačno znao zahvaljujući čemu – šarenim maramama, odsutnom držanju, pevušenju operских arija – ili svemu zajedno – s ove daljine ne umem to da odredim.

Osećao sam se tako nelagodno da sam celog vikenda imao zatvor: to mi je prva činjenica koje se sećam. Ostalo se sastoji od utisaka i polusećanja koja su kao takva možda i pristrasna: na primer, kako se Veronika, uprkos tome što me je dovela tu, isprva povukla u svoju porodicu i priključila ispitivanju moje ličnosti – mada odavde ne mogu da odredim da li je to bilo uzrok, ili posledica moje nesigurnosti. Tog petka je za večerom obavljeno preispitivanje mog socijalnog i intelektualnog statusa; osećao sam se kao pred istražnim sudom. Posle toga smo gledali vesti na televiziji i nespretno raspravljali o svetskim pitanjima dok nije došlo vreme za odlazak na spavanje. Da smo bili likovi u romanu, bilo bi tu šunjanja između spratova radi vrelog zagr-ljaja, pošto glava porodice zaključa vrata. Ali mi to nismo bili: Veronika me te prve večeri nije čak ni poljubila za laku noć, niti mi se izvini-la zbog peškira, ili proverila imam li sve što mi treba. Možda se bojala da joj se brat ne naruga. I tako sam se svukao, umio, agresivno ispišao u lavabo, obukao pidžamu i još dugo ležao budan.

Kad sam sišao na doručak, u kući je bila samo gospođa Ford. Ostali su izašli u šetnju, pošto ih je Veronika ubedila da ću želeti duže da odspavam. Verovatno nisam najbolje prikrio svoju reakciju na to, pošto sam osetio da me gospođa Ford ispitivački posmatra, dok mi je spremala jaja sa slaninom; činila je to prilično nemarno, tako da joj se jedno žumance razlilo. Nisam imao nikakvog iskustva u razgovorima s majkama svojih devojaka.

„Da li dugo živite ovde?“ upitao sam na kraju, mada sam već znao odgovor.

Zastala je, nasula sebi šolju čaja, razbila drugo jaje u tiganj, naslonila se na orman prepun tanjira i rekla:

„Ne daj Veroniki da previše tera po svom.“

Nisam znao šta da odgovorim. Da li je trebalo da se uvredim zbog takvog mešanja u naš odnos, ili da se prebacim u ispovedni ton i počnem da „raspravljam“ o Veroniki. Zato sam rekao, pomalo izveštačeno:

„Ne znam na šta mislite, gospođo Ford?“

Pogledala me je, nasmešila se sasvim nepokroviteljski, lako zavrte glavom, i rekla: „Živimo ovde deset godina.“

Tako sam na kraju i s njom postao gotovo isto onoliko pogubljen kao i s ostalima, mada se isprva činilo da joj se dopadam. Sručila je prženo jaje na moj tanjir, uprkos tome što ga nisam ni zatražio niti želeo. Ostaci onog razlivenog još su bili u tiganju; nehajno ih je istresla u kantu, a onda energično ubacila vreli tiganj u mokru sudoperu. Od tog nasrtaja voda je zašištalala i podigla se para, a ona se nasmejala, kao da uživa u tom malom haosu koji je izazvala.

Kad se Veronika vratila s momcima, očekivao sam nastavak ispitivanja, možda čak i neki trik ili nameštaljku; umesto toga, usledilo je samo ljubazno raspitivanje o tome kako sam spavao i da li mi je bilo udobno. Od toga je valjda trebalo da se osetim nešto više prihvaćeno, ali mi se učinilo da je pre reč o tome da su se umorili od mene, i da je taj vikend sada postao tek nešto što bi trebalo pregrmeti. Možda je to bila najobičnija paranoja. Pozitivno je, međutim, bilo to što je Veronika sada otvoreno pokazivala naklonost; uz čaj mi je sasvim opušteno spustila šaku na mišicu i poigrala se mojom kosom. U jednom trenutku, okrenula se prema svom bratu i rekla:

„Može da prođe, je l' da?“

Džek mi namignu; nisam mu uzvratio mig. Umesto toga, osetio sam se pomalo kao da sam ukrao nekoliko peškira, ili blatnjavih nogu ušetao na tepih.

A ipak, sve je uglavnom bilo gotovo normalno. Druge večeri, Veronika me je otpratila uz stepenice i propisno me poljubila za laku noć. Za nedeljni ručak poslužen je pečeni jagnjeći but s ogromnim grančicama ruzmarina koje su virile iz njega kao delići božićne jelke. Pošto su me roditelji naučili lepom ponašanju, rekao sam kako je izvanredno ukusno. U tom trenutku sam uhvatio Džeka kako namiguje ocu, kao da hoće da mu kaže: kakav dileja. Ali se gospodin Ford zakikotao: „O, vidi ti njega – pratim, pratim“, a gospođa Ford mi je zahvalila.

Kad sam sišao da se oprostim, gospodin Ford je zgrabio moj kofer i obratio se svojoj ženi: „Nadam se, dušo, da si prebrojala kašike?“ Nije se potrudila da odgovori, već mi se samo osmehnula, kao da imamo zajedničku tajnu. Brat Džek se nije pojavio da kaže do viđenja; Veronika i njen otac seli su napred, a ja ponovo pozadi. Gospođa Ford je stajala naslonjena na trem, sunčeva svetlost padala je na bršljan koji se verao uza zid iznad njene glave. Kad je gospodin Ford ubacio u brzinu i zavrteo točkove po šljunku, mahnuo sam u znak pozdrava, a ona mi je uzvratila, premda ne na način na koji se to obično čini, podignutim dlanom, već nekakvim horizontalnim gestom u nivou struka. Prilično sam zažalio što nisam još malo porazgovarao s njom.

Da bih sprečio gospodina Forda da mi još jednom pokaže čuda Čizhersta, rekao sam Veroniki: „Dopada mi se tvoja mama.“

„Izgleda da si dobila suparnicu, Vera“, reče gospodin Ford, uz teatralan uzdah. „A kad razmislim, možda sam i ja dobio suparnika. Da zakažemo dvoboj u zoru, šta misliš, momče mlado?“

Voz je kasnio, usporen uobičajenim subotnjim radovima. Stigao sam kući kasno uveče. Pamtim kako sam se straobalno iskenjao.

Nekoliko nedelja kasnije, Veronika je došla u grad da bih je predstavio svojoj ekipi iz škole. Bio je to besciljan dan u kome niko nije hteo da preuzme ulogu vodiča. Obišli smo Tejt, potom otišli do Bakingemske palate i u Hajd Park, do Uglja za govornike. Govornika, međutim,

nije bilo, pa smo procunjali niz Oksford Strit gledajući izloge, i završili na Trafalgar Skveru među lavovima. Izgledali smo kao tipični turisti.

U početku sam motrio da vidim kako moji drugovi reaguju na Veroniku, ali je ubrzo počelo više da me zanima šta ona misli o njima. Kolinovim šalama smejala se lagodnije nego mojim, što me je iznerviralo, a Aleksa je pitala kako je njegov otac zaradio novac (od pomorskog osiguranja, rekao joj je, na moje iznenađenje). Činilo se da sa zadovoljstvom ostavlja Adrijana za kraj. Rekao sam joj da on studira u Kembridžu, pa je počela da mu spominje razna imena. Na neka od njih klimnuo je glavom i rekao:

„Da, znam kakvi su to tipovi.“

To mi je zazvučalo prilično grubo, ali se Veronika nije uvredila. Umesto toga, počela je da spominje koledže i profesore i čajdžinice na način koji je učinio da se osetim isključenim.

„Otkud ti znaš toliko o Kembridžu?“ upitao sam.

„Tamo studira Džek.“

„Džek?“

„Moj brat – sećaš se?“

„Čekaj, čekaj... je l' to onaj mlađi od one dvojice?“

Učinilo mi se da to i nije tako loša šala, ali se ona nije čak ni osmehnula.

„Šta studira Džek?“ upitao sam.

„Etiku“, rekla je. „Kao Adrijan.“

Znam šta studira Adrijan, baš ti hvala, poželeo sam da kažem. Ali sam se umesto toga samo nadurio, i otpočeo s Kolinom razgovor o filmovima.

Pred kraj popodneva smo se fotografisali; ona je zatražila da se „slika s mojim prijateljima“. Njih trojica su se spremno poređali, na šta ih je ona prerasporedila: Adrijan i Kolin, dvojica najviših, svaki sa po jedne strane uz nju, a Aleks iza Kolina. Na slici je delovala čak i sićušnije nego u prirodi. Mnogo godina kasnije, kad sam u potrazi za odgovorima ponovo pogledao tu fotografiju, začuđeno sam zapazio činjenicu da nikada nije nosila štikle. Negde sam pročitao da ako želite da navedete ljude da obrate pažnju na vaše reči, ne treba da podižete glas, već da ga stišate: to je ono što upravlja pažnjom. Možda je i njen trik s visinom bio sličan tome. Mada do danas nisam uspeo sebi da odgovorim na pitanje da li je uopšte koristila trikove.

Dok sam se zabavljao s njom, uvek mi se činilo da su njene radnje instinktivne. S tim što sam u to vreme odbacivao svaku pomisao da žene mogu da manipulišu, ili da to čine. To vam verovatno više govori o meni, nego o njoj. A čak i kad bih zaključio, ovako kasno, da ona jeste i tada i oduvek bila proračunata, nisam siguran da bi to pomoglo. Hoću da kažem, da bi pomoglo meni.

Otpratili smo je do Čering Krosa i karikirano prenaglašeno joj mahali u trenutku kad je krenula za Čizlherst, kao da putuje u Sarmarkand. Potom smo seli u bar staničnog hotela, naručili pivo i osećali se strašno odraslim.

„Fina cura“, rekao je Kolin.

„Veoma fina“, dodade Aleks.

„To je filozofski neporecivo“, gotovo sam viknuo. Pa dobro, možda sam bio malo previše uzbuđen. Okrenuo sam se prema Adrijanu.

„Imaš li ti da kažeš nešto, osim tog 'vrlo fina'?“

„Ne tražiš valjda da ti čestitam, je li, Antoni?“

„Da, jebo te, zašto da ne?“

„Onda ti, naravno, čestitam.“

Takav stav, međutim, delovao je kao kritika moje želje za priznanjem i spremnosti preostale dvojice da mi izađu u susret. Osećao sam se bezmalo uspaničeno. Strahovao sam da mi čitav dan ne popuca po šavovima. Mada, kad se danas osvrnem, mislim da smo to mi, a ne dan, počinjali da pucamo po šavovima.

„Onda, jesi li u Kembridžu naleteo na Brata Džeka?“

„Nisam ga upoznao, i ne verujem da ću. On je na završnoj godini. Ali sam čuo za njega, i čitao o njemu u jednom časopisu. O njemu i o ljudima s kojima se druži, da.“

Očito je imao nameru da tu stane s pričom, ali nisam hteo to da mu dozvolim.

„I šta misliš o njemu?“

Adrijan začuta. Zatim otpi gutljaj piva, pa reče, s neočekivanom energičnošću: „*Mrzim* taj engleski manir da se bude neozbiljan kad je reč o ozbiljnim stvarima. *Stvarno to mrzim.*“

U nekom drugačijem raspoloženju, shvatio bih to kao atak na nas trojicu. Umesto toga, osetio sam prizvuk nekakvog pravdanja.

Veronika i ja nastavili smo da se zabavljamo, tokom čitave druge godine. Jedne večeri, možda i malčice pripita, dozvolila mi je da joj

zavučem ruku u gaćice. Osećao sam izuzetan ponos dok sam vršljao prstima. Nije mi dozvolila da uđem prstom u nju, ali smo tokom narednih dana, bez reči, stvorili put do zadovoljstva. Sedeli bismo na podu i ljubili se. Ja bih skinuo sat, zavrnuo levi rukav, zavukao joj ruku u gaćice i lagano ih pomerao naniže niz njena bedra; potom bih ravno položio dlan na pod, a ona bi se stiskala uz moj ručni zglob i pomerala, dok ne svrši. Tokom nekoliko nedelja, od toga sam se osećao moćno, ali kad bih se ponovo našao u svojoj sobi, drkanje mi je ponekad bilo prožeto ogorčenjem. U kakvu sam se to pogodbu sada upustio? Bolju, ili lošiju? Otkrio sam još nešto što nisam mogao da razumem: trebalo je, pretpostavljam, da od toga osetim veću bliskost s njom, ali nisam.

„Onda, da li si ikad razmišljao kuda vodi naša veza?“

Rekla je to tek tako, sasvim iznebuha. Bila je navratila na čaj, donevši nekoliko kriški voćnog kolača.

„A ti?“

„Prva sam pitala.“

Pomislilo sam – a to možda i nije bila kavaljerska reakcija – jesi li mi zato dozvolila da ti zavlačim ruku u gaćice?

„Da li baš mora nekud da vodi?“

„Nije li s vezama obično tako?“

„Ne znam. Nisam ih imao dovoljno.“

„Znaš šta, Toni“, rekla je. „Ja ne volim da stagniram.“

Malo sam razmislio o tome, ili pokušao da razmislim. Ali mi je pred očima lebdela slika ustajale vode, s gomilom smeća i gustim rojevima komaraca. Shvatioh da nisam naročito vičan takvim raspravama.

„Ti, dakle, smatraš da stagniramo?“

Napravila je onaj tik „obrva iznad okvira naočara“, koji mi u tom trenutku više nije delovao tako neodoljivo. Nastavio sam:

„Zar ne postoji i nešto što je između stagnacije i kretanja nekud?“

„Kao na primer?“

„Kao na primer da nam je lepo. Da uživamo u svakom danu i tako to?“ Ali činjenica da sam to izgovorio nagnala me je da se zapitam *da li* još uživam u tom danu. Istovremeno sam pomislilo: šta li bi to ona volela da kažem? „A šta misliš, da li smo dobar par?“

„Neprekidno mi postavljaš pitanja na koja kao da već znaš odgovor. Ili kao da znaš kakav bi odgovor želela. Zašto mi onda lepo ne kažeš

taj odgovor, pa ću ti reći da li je istovremeno i moj?“

„Poprilična si kukavica, zar ne, Toni?“

„Mislim da će pre biti da sam... miroljubiv.“

„E, pa, ne bih volela da narušiš sliku koju imaš o sebi.“ Ispili smo čaj. Umotao sam u salvetu dva preostala parčeta kolača i stavio ih u jednu limenu kutiju. Veronika me je poljubila bliže uglu usana nego njihovoj sredini, a onda otišla. Za mene, to je bio početak kraja naše veze. Ili sam to opisao na ovaj način samo zato da bi izgledalo da zaista jeste tako, i da bih njoj pripisao krivicu? Da su me pred sudom upitali šta se desilo i šta je ko rekao, mogao bih da posvedočim samo za reči „voditi nekud“, „stagniranje“ i „miroljubiv“. Nikad sebe nisam smatrao miroljubivim – niti nečim što je suprotno tome – do tog trenutka. Mogao bih da se zakunem i kad je reč o limenoj kutiji za kolače: bila je crvena kao krv, s kraljičinim osmehnutim profilom.

Ne bih želeo da ostavim utisak da sam u Bristolu samo radio i viđao se s Veronikom. Malo je, međutim, drugačijih uspomena. Jedna od takvih – sećanje na jedan izdvojen događaj – tiče se one noći kad sam na reci Severn dočekaao Veliki talas. U lokalnim novinama obično su objavljivali raspored, uz uputstva gde ga je najbolje sačekati, i kada. Prilikom moja prva dva pokušaja, međutim, voda kao da nije htela da se ponaša u skladu s uputstvima. A onda, jedne večeri u Minstervortu, našao sam se u grupi koja je čekala na obali sve do posle ponoći, i za to bila nagrađena. Tokom jednog ili dva sata, posmatrali smo reku kako blago teče ka moru, onako kako to čine sve poslušne reke. Isprekidanoj svetlosti mesečine pomagali su povremeni prodorni snopovi svetlosti iz nekoliko moćnih baterijskih lampi. U jednom trenutku začuo se šapat, ljudi su počeli da izvijaju vratove, a svaka pomisao na hladnoću i vlagu nestala je u trenutku kad se učinilo da se reka jednostavno predomislila i kad je jedan talas, viši od pola metra, silovito krenuo ka nama; voda je navirala svom širinom, od jedne do druge obale. Taj nalet podigao se do naše visine, prošao mimo nas, i otkrivudao u daljinu; neki od mojih drugova pojurili su za njim, vičući i posrćući dok im je izmicao; ja sam ostao sam na obali. Ne verujem da sam u stanju da valjano opišem utisak koji je to ostavilo na mene. Nije se to moglo uporediti s tornadom ili zemljotresom (mada nikad nisam doživeo ni jedno ni drugo) – s trenuci-

ma kad se priroda ponaša nasilno i destruktivno, da bi nam pokazala gde nam je mesto. Bilo je više nekako uznemirujuće, pošto je izgledalo i delovalo na neki tihi način pogrešno, kao da je neko negde u svemiru pritisnuo neku malenu polugu pa se od toga ovde, samo na tih nekoliko minuta, preokrenuo tok prirode, a s njim i tok vremena. A to što se odigrala po mraku, učinilo je tu pojavu još više tajanstvenom, još više onostranom.

Posle raskida, spavala je sa mnom.

Da, znam. Pretpostavljam da mislite: mazgov glupavi, kako mu nije palo na pamet da je to neizbežno? Ali eto, nisam. Pomišljao sam da je s nama gotovo, i činilo mi se da postoji druga devojka (devojka normalne veličine, devojka koja na žurke odlazi na štiklama) koja mi se dopada. Ni u jednom trenutku nisam uvideo da je to neizbežno: ni kad smo Veronika i ja naleteli jedno na drugo u pabu (nije volela pabove), ni kad me je zamolila da je otpratim kući, ni kad smo zastali na pola puta i poljubili se, ni kad smo ušli u njenu sobu i kad sam ja upalio svetlo a ona ga ponovo ugasila, ni kad je skinula gaćice i dodala mi pakovanje dureksa, pa ni onda kad mi je uzela jedan iz ušeprtljane ruke i stavila mi ga, kao ni tokom preostalog dela tog na brzinu obavljenog posla.

Da, možete i da ponovite: mazgov glupavi. A jesi li verovao da je devica i u trenutku dok ti je navlačila kondom na kitu? Na neki čudan način, da znate, i jesam. Pomislio sam da bi to mogla biti jedna od onih intuitivnih ženskih veština kojima ja, sasvim razumljivo, nisam vladao. Pa sad, možda i jeste bilo tako.

„Moraš da ga pridržiš dok izlaziš“, šapnula je (da nije možda mislila da sam ja nevin?). Ustao sam i otišao do kupatila, pri čemu mi je prepunjeni kondom udarao o slabine. U trenutku kad sam ga se oslobodio, došao sam do odluke i zaključka. Ne, dakle, ne.

„Barabo jedna sebična“, rekla mi je, prilikom sledećeg susreta.

„E pa sad, tako je kako je.“

„To je, u suštini, bilo silovanje.“

„Meni se uopšte ne čini da je tako.“

„Mogao si bar da budeš dovoljno pošten da mi kažeš unapred.“

„Nisam znao unapred.“

„Pa nije valjda bilo tako loše?“

„Nije, dobro je bilo. Samo...“

„Samo, šta?“

„Stalno si me primoravala da razmislim o našoj vezi, i eto, sad sam možda razmislio. Jesam.“

„Bravo. Mora da nije bilo lako.“

Pomislio sam: ni grudi joj nisam video, za sve ovo vreme. Opipao ih jesam, ali ih nisam video. Osim toga, uopšte nije bila u pravu kad je reč o Dvoržaku i Čajkovskom. Štaviše, moći ću da puštam LP s muzikom iz filma *Jedan čovek i jedna žena* kad god poželim. Bez snebivanja. „Molim?“

„Bog te, Toni, ti čak ni *sada* nisi u stanju da se koncentrišeš. Moj brat je bio u pravu, što se tebe tiče.“

Znao sam da je trebalo da pitam šta je to rekao njen brat Džek, ali nisam hteo da joj učinim to zadovoljstvo. Pošto sam ćutao, ona je nastavila:

„I samo nemoj da mi kažeš ono.“

Život je više nego obično počeo da podseća na igru pogađanja.

„Koje ono?“

„Da možemo da ostanemo prijatelji.“

„Da li bi to sad trebalo da kažem?“

„Trebalo bi da kažeš ono što *misliš*, ono što *osećaš*, za ime božje, ono što *hoćeš* da kažeš.“

„U redu. U tom slučaju, neću to da kažem – to što bi trebalo da kažem. Zato što ne verujem da možemo da ostanemo prijatelji.“

„Svaka čast“, rekla je sarkastično. „Svaka čast.“

„Nego, da ja tebe nešto pitam. Da li si spavala sa mnom da bi me vratila?“

„Više ne moram da odgovaram na tvoja pitanja.“

„I, ako je tako, zašto nisi htela da spavaš sa mnom dok smo se zabavljali?“

Nije bilo odgovora.

„Zato što ti to nije trebalo?“

„Možda nisam želela.“

„Možda nisi želela zato što ti nije trebalo.“

„Pa sad, možeš da veruješ u šta *hoćeš* da veruješ.“

Sutradan sam šolju za mleko koju mi je poklonila odneo u radnju Fondacije Oksfam, kao dobrotvorni prilog. Nadao sam se da će je opaziti u izlogu. No kada sam sledeći put zastao da pogledam,

umesto šolje je bilo izloženo nešto drugo: mala litografija Čizhersta, u boji, koju sam joj poklonio za Božić.

Ako ništa drugo, bar smo studirali na različitim grupama, a Bristol je bio dovoljno veliki grad, tako da smo se tek povremeno sretali. Kad bi se to dogodilo, osetio bih nalet nečega što bih jedino mogao da nazovem krivicom unapred: očekivao sam da će reći ili učiniti nešto od čega bih se osetio stvarno krivim. Nijednom se, međutim, nije udostojila da mi se obrati, tako da je ta strepnja postepeno iščezla. A i govorio sam sebi da nemam zbog čega da se osećam krivim: oboje smo bili gotovo odrasli, odgovorni za svoje postupke, i svojom voljom smo ušli u vezu koja se pokazala kao neuspešna. Niko nije zatrudneo, niko nije ubijen.

Druge nedelje letnjeg raspusta stiglo mi je pismo s pečatom Čizhersta. Pomno sam osmotrio nepoznati rukopis – izuvijan i pomalo nemaran – na kovertu. Bio je ženski: njena majka, nesumnjivo. Usledio je još jedan nalet krivice unapred: možda je Veronika pretrpela nervni slom, pa je fizički propala i postala još više nalik na siročić. Ili je možda dobila upalu slepog creva, pa je iz bolesničke postelje tražila da me vidi. Ili možda – ali čak sam i sam shvatao da su to tek uobražena maštanja. Pismo je zaista bilo od Veronikine majke; bilo je kratko i, na moje iznenađenje, nimalo optužujuće. Bilo joj je žao kad je čula da smo raskinuli, i bila je uverena da ću pronaći nekog ko će mi više odgovarati. Nije se, međutim, činilo da time želi da kaže da sam baraba koja zaslužuje nekog podjednako poganog. Pre će biti da je htela da kaže nešto sasvim suprotno: da sam bio prilično neupućen, i da mi želi sve najbolje. Žao mi je što nisam sačuvao to pismo, zato što je moglo da posluži kao dokaz, kao dokazni materijal. Umesto toga, jedini dokaz potiče iz mog sećanja – sećanja na jednu opuštenu, privlačnu ženu, kojoj se slučajno razlilo jaje, pa mi je spremila drugo, i rekla mi da ne treba da dozvolim njenoj ćerki da me vuče za nos.

Vratio sam se u Bristol na završnu godinu studija. Onoj devojci normalne visine koja je nosila štikle bio sam mnogo manje zanimljiv no što sam očekivao, pa sam se usredsredio na rad. Moje umne sposobnosti, verovao sam, nisu mogle da me svrstaju među najbolje studente, ali sam bio rešen da diplomiram sa solidnim ocenama.

Petkom uveče, dopuštao sam sebi izlazak u pab. Jednom prilikom, devojka s kojom sam ćaskao te večeri na kraju je pošla sa mnom i prespavala kod mene. Bilo je prijatno uzbudljivo i uspešno, ali ni ona ni ja nismo se posle toga više nikad javili jedno drugom. U to vreme sam o tome razmišljao manje nego sada. Pretpostavljam da mlađim generacijama takvo rekreativno ponašanje ne deluje nimalo neobično, ni za današnje ni za ono vreme: na kraju krajeva, zar to „ono vreme“ nisu bile Šezdesete? Jesu, bile su, ali kao što sam već rekao, mnogo je zavisilo od toga gde ste – i ko ste. Ako mi dozvolite malu istorijsku napomenu: većina nije ni osetila „Šezdesete“ sve do početka Sedamdesetih. Što je značilo, logično, da je tokom Šezdesetih većina ljudi još živela u Pedesetim – ili, kao u mom slučaju, naporedo u delovima obe decenije. Što je stvaralo priličnu pometnju.

Logika: da, gde je logika? Gde je logika, na primer, u sledećem trenutku u mojoj priči? Negde na polovini završne godine, dobio sam pismo od Adrijana. Pisma su u to vreme već postajala sve ređa, zato što smo se obojica iz sve snage spremali za završne ispite. Od njega se, naravno, očekivalo da bude među najboljima. A onda? Postdiplomske studije, verovatno, a potom akademska karijera, ili nekakav državni posao na kome bi njegova pamet i osećaj odgovornosti došli do izražaja. Neko mi je jednom rekao kako je državna služba (ili bar njeni najviši redovi) sjajno područje za rad, pošto čovek neprekidno mora da donosi moralne odluke. Možda bi to odgovaralo Adrijanu. Sigurno je da ga nisam smatrao za istinskog šmekera, ili za pustolova – izuzev, naravno, u intelektualnom smislu. Nije on bio od onih čija imena i lica izlaze u novinama.

Verovatno pogađate kako namerno odlažem da vam ispričam deo priče koji sledi. Pa evo: Adrijan mi je pisao da bi od mene zatražio dozvolu da počne da se zabavlja s Veronikom.

Da, zašto baš ona, i zašto baš tada; osim toga, čemu takva pitanja? U stvari, ako se dobro sećam, onoliko koliko je to uopšte moguće (a ni to pismo nisam sačuvao), rekao je da je već počeo da izlazi s Veronikom, te da bih ja to pre ili kasnije svakako saznao, stoga mu se učinilo da je bolje da to čujem od njega. Nadalje, pošto je takva vest mogla za mene da predstavlja iznenađenje, izrazio je nadu da ću to razumeti i prihvatiti, jer ako to ne budem mogao, smatrao je da bi zbog našeg prijateljstva morao još jednom da razmotri svoje postup-

ke i odluke. Konačno, dodao je i to da se Veronika saglasila s tim da on napiše ovo pismo – to je, zapravo, jednim delom bio njen predlog.

Kao što možete da pretpostavite, uživao sam u onom delu u kome je govorio o svojim moralnim obzirima – pri čemu je podrazumevao da ako smatram da to narušava nekakav uzvišeni viteški kodeks ili, još bolje, neki moderan etički princip, onda će on, prirodno i logično, prestati da je tuca. Slutio sam da se s njim ne poigrava kao što je to činila sa mnom, pa mi se dopalo i licemerje pisma čiji cilj nije bio samo da mi saopšti nešto što drugačije ne bih ni saznao (ili bar ne za još neko vreme), već i da me obavesti kako je ona, Veronika, dobro poslovala: stigla je do mog najumnijeg prijatelja, koji je uz to, kao i njen brat Džek, studirao na Kembridžu. Povrh toga, hteo je da me upozori da će, ukoliko planiram da se vidim s njim, i ona biti tu negde – što je postiglo željeni cilj: prestao sam da planiram da se vidim s njim. Prilično dobar učinak, za svega jedan dan, ili noć. Moram još jednom da naglasim da je to moje tumačenje onoga što se tada dogodilo. Ili, tačnije, da je to moje sećanje na moje tadašnje tumačenje zbivanja.

*

Smatram, međutim, da posedujem nagon za preživljavanjem, za samoočuvanjem. Možda je to ono što je Veronika nazivala kukavičlukom, a ja miroljubivošću. Kako god bilo, nešto me je upozorilo da se ne mešam – ili bar ne u tom trenutku. Dohvatio sam prvu razglednicu koja mi se našla pri ruci – na slici je bio viseći most u Kliftonu – i napisao nešto nalik na ovo: „Po prijemu vaše poslanice od dvadeset prvog ovog meseca, nižepotpisani želi da vam isporuči srdačne pozdrave i naglasi da je što se njega tiče sve u najboljem redu, stara kuko.“ Glupavo, ali nedvosmisleno. Odlučio sam da se pretvaram – naročito pred samim sobom – da mi je potpuno svejedno. Da učim, da suspregnem osećanja, da nikog ne privodim kući iz paba, da masturbiram po potrebi, i učinim sve da steknem zasluženu diplomu. Plan sam do detalja ostvario (i, da, diplomirao sam sa solidnim ocenama).

Posle položenih ispita ostao sam još nekoliko nedelja, združio se s novom ekipom, sistematski pio, pomalo duvao, i nisam razmišljao gotovo ni o čemu. Osim što sam zamišljao šta je Veronika mogla da ispriča Adrijanu o meni („Oduzeo mi je nevinost, pa me odmah

šutnuo. Stvarno, to je po svemu ličilo na silovanje, shvataš?“). Zamislija sam je kako ga obrađuje – prisustvovao sam početku toga – kako mu laska, kako se poigrava s njegovim očekivanjima. Već sam rekao da Adrijan nije bio nekakav iskusan tip, uprkos svem njegovom akademskom uspehu. Otuda onaj uštogljeni ton njegovog pisma, koje sam povremeno iščitavao sa samosažaljivom učestalošću. Kad sam mu konačno napisao odgovor, nisam se poslužio ni delićem onog glupavog „epistolarnog“ jezika. Koliko se sećam, prilično sam mu iscrpno saopštio šta mislim o njihovim moralnim obzirima. Posavetovao sam ga i da bude obazriv, pošto je po mom mišljenju Veronika nekada davno pretrpela neku traumu. Potom sam mu poželio sreću, spalio njegovo pismo u praznom kaminu (melodramatično, priznajem, ali navodim mladost kao olakšavajuću okolnost) i odlučio da time njih dvoje zauvek nestaju iz mog života.

Šta sam podrazumevao pod „traumom“? Naravno, bilo je to samo nagađanje. Nisam imao nijedan pravi dokaz. Ali kad god bih se prisetio tog nesrećnog vikenda, shvatio bih da se tu ipak nije sve svodilo na to da se jedan prilično naivan mladi čovek osećao nelagodno u društvu snobovske porodice, s finijim društvenim manirima. Bilo je, dabome, i toga. Osećao sam, međutim, i da postoji neka vrsta savezništva između Veronike i njenog teškog, preteškog oca, koji se prema meni ponašao kao prema nižem biću. Kao i između Veronike i njenog brata Džeka, čijem se držanju i načinu života sasvim očito divila: pitanje o meni koje je naglas postavila bilo je upućeno njemu, kao zvaničnom sudiji – pitanje koje, svaki put kad ga u sebi ponovim, postaje sve nadmenije – „Može da prođe, zar ne?“ S druge strane, nisam primetio da postoji ikakvo savezništvo između nje i njene majke, koja je nesumnjivo imala potpuno jasnu predstavu o tome ko je i šta je Veronika. Kako je uostalom gospođa Ford i dobila onu priliku da me upozori na svoju kćer? Tako što je tog jutra – prvog nakon mog dolaska – Veronika svima rekla kako želim da odspavam duže, a onda otišla s ocem i bratom. Nikad joj nisam rekao ništa što bi opravdalo takvu izmišljotinu. Nikad nisam bio sklon jutarnjem izležavanju. Nisam to čak ni danas.

Kad sam to napisao Adrijanu, ni meni samom uopšte nije bilo jasno šta sam podrazumevao pod tom traumom. A sada, kad je otad

prošao bezmalo čitav jedan život, tek mi je za nijansu jasnije. Moja tašta (koja, srećom, nije jedan od likova u ovoj priči) nije imala naročito visoko mišljenje o meni, ali je bar bila iskrena kad je reč o tome, kao i o većini drugih stvari. Da li ja to možda želim da nagovestim da je Veronika bila žrtva onog što danas nazivaju „neprikladnim ponašanjem“: cerekanja pivom omamljenog oca prilikom kupanja ili pred odlazak na spavanje, ili zagrljaja koji su bili nešto više nego bratski? Otkud bih to znao? Kao što ne mogu da znam ni da li je postojao neki iskonski trenutak gubitka, ljubavi uskraćene u času kad je bila najpotrebnija, nekog slučajno uhvaćenog dela razgovora iz koga je dete zaključilo da... i opet, ni to ne mogu da znam. Nemam dokaza, ni anegdotskih, ni dokumentarnih. Ali se sećam šta je Matori Džo Hant rekao u jednoj raspravi s Adrijanom: zaključci o čovekovom duševnom stanju mogu se doneti na osnovu njegovog delanja. Tako je u istoriji – Henri Osmi i tako to. Ali u ličnom životu mislim da važi obrnuto: zaključci o ranijim postupcima mogu se izvesti na temelju aktuelnih duševnih stanja.

Uveren sam da svi prolazimo kroz traume, na ovaj ili onaj način. Kako bi i moglo da bude drugačije, izuzev u svetu savršenih roditelja, braće i sestara, suseda, drugova? A tu je još i pitanje, od koga zavisi toliko toga, kako reagujemo na traumatično iskustvo: da li ga priznajemo ili potiskujemo, i kako to utiče na naše ponašanje s drugim ljudima. Neki priznaju traumu, i nastoje da je ublaže; neki provedu čitav život trudeći se da pomognu drugima koji su je pretrpeli; a ima i onih kojima je jedina briga da izbegnu nove vlastite traume, po bilo koju cenu. Takvi su po pravilu surovi, i s njima valja biti obazriv.

Možda vam sve ovo zvuči kao baljezganje – propovedničko baljezganje kojim pokušavam da za sebe pronađem opravdanje. Možda smatrate da sam se prema Veroniki ponašao kao tipičan nezreli mužjak, i da sve moje „zaključke“ treba okrenuti unatrag. Na primer: „Posle raskida, spavala je sa mnom“, lako se pretvara u „Nakon što je spavala sa mnom, raskinuo sam našu vezu.“ Mogli biste takođe da zaključite i to da su Fordovi bili normalna srednjoklasna engleska porodica na koju ja nevešto kalemim svoje jeftine teorije o traumama; i da gospođa Ford zapravo nije ispoljila taktičnu zabrinutost za mene, već nečasnu ljubomoru na sopstvenu kćer. A mogli biste čak i

da zatražite da svoju „teoriju“ primenim na sebe i objasnim kakvu sam to traumu pretrpeo nekada davno, i kakve bi mogle biti njene posledice: na primer, kako bi to moglo da utiče na moju pouzdanost i istinoljubivost. Da budem iskren, nisam siguran da bih umeo da odgovorim na to pitanje.

Nisam očekivao odgovor od Adrijana, a nisam ga ni dobio. Odjednom mi je i mogućnost da se vidim samo s Kolinom i Aleksom postala manje privlačna. Pošto nas je najpre bilo trojica, pa onda četvoriца, kako sad da ponovo postanemo trojica? Ako ostali žele da nastave da se druže, baš lepo, samo napred. Ja sam morao da nastavim svoj život. Što sam i učinio.

Neki od mojih vršnjaka prijavili su se za volontersku službu, pa su otišli su u Afriku da tamo podučavaju decu i grade zidove od blata; ja se nisam bavio tako uzvišenim idejama. Osim toga, u to vreme se nekako podrazumevalo da čestita diploma mora da obezbedi i čestit posao, pre ili kasnije. „Vreee-eee-me je na mojoj strani, o daa“, često sam jodlovaо u duetu s Mikom Džegerom, plešući ukруг, sam u svojoj studentskoj sobi. I tako sam prepustio drugima da uče za lekare ili advokate i polažu državne ispite, a ja sam otišao u Ameriku, i tumarao po njoj šest meseci. Radio sam kao konobar, farbao ograde, negovao bašte, i isporučivao automobile kroz nekoliko država. U tim godinama pre mobilnog telefona, imejla i skajpa, putnici su se oslanjali na rudimentarni sistem komunikacije poznat pod nazivom razglednica. Druge metode – međugradski telefonski poziv, ili telegram – služile su samo „za hitne slučajeve“. I tako su me roditelji ispratili u nepoznato, a izveštaji koje su drugima davali o meni svodili su se na „Da, bezbedno je stigao“, i „Kad nam se poslednji put javio bio je u Oregonu“, i „Trebalo bi da se vrati kroz nekoliko nedelja“. Ne kažem da je to nužno bilo bolje, niti korisnije za formiranje ličnosti; samo hoću da kažem da je u mom slučaju to pomoglo da mi roditelji ne vise trajno nad glavom, i obasipaju me brigama i dugoročnim vremenskim prognozama, upozorenjima o poplavama, epidemijama i manijacima koji vrebaju usamljene putnike s rančevima.

Tamo sam upoznao i jednu devojkу: zvala se Ani. Bila je Amerikanка, i putovala je kao i ja. Skompali smo se, kako je to ona rekla, i tri meseca proveli zajedno. Nosila je karirane suknje, imala sivozelene oči i ponašala se prisno; lako i brzo postali smo ljubavnici; nisam

mogao da poverujem da sam imao toliko sreće. Niti sam mogao da poverujem koliko je sve to bilo jednostavno: da budemo prijatelji i delimo postelju, da se smejemo i pijemo i ovde-onda pomalo dunemo, da jedan deo sveta upoznamo zajedno – i da se na kraju rastanemo bez uzajamnog optuživanja ili osude. Kako došlo, tako prošlo, rekla je, i stvarno je tako mislila. Kasnije, u prisećanju, pitao sam se da li je jedan deo mene bio zaprepašćen samom tom lakomćom, i tražio nešto složenije kao dokaz... čega? Dubine, ozbiljnosti? Mada je sasvim izvesno da mogu postojati i složenost i poteškoće bez ikakve nadoknade u vidu dubine i ozbiljnosti. Mnogo kasnije, u jednom trenutku sam se zapitao nije li to „Kako došlo, tako prošlo“ bilo način da se postavi pitanje, i zatraži sasvim određen odgovor koji ja nisam mogao da ponudim. Ipak, sve je to spominjem onako usput. Ani jeste bila deo moje priče, ali ne ove priče.

Moji roditelji su hteli da stupe u kontakt sa mnom kad se to desilo, ali nisu imali pojma gde se nalazim. U zaista hitnom slučaju – poput, recimo, potrebe da stignem do majčine samrtne postelje – pretpostavljam da bi Ministarstvo inostranih poslova stupilo u vezu s ambasadorom u Vašingtonu, koja bi potom obavestila američke vlasti, a ove bi izdale nalog policiji širom zemlje da se da u potragu za veselim, preplanulim Englezom koji raspolaže nešto većom samouverenošću nego u vreme kad je stigao u Englesku. Danas je za sve to dovoljna jedna telefonska poruka.

Kad sam stigao kući, majka me je dočekala krutim rukovanjem, zagrljajem u kome sam joj osetio puder na licu, poslala me da se okupam i spremila mi ono što je tada još važno za „moju omiljenu večeru“, koju sam i prihvatio kao takvu, pošto je već duže vreme nisam izveštavao o svojim gurmanskim sklonostima. Nakon toga, uručila mi je onih nekoliko pisama koja su pristigla za vreme mog odsustva.

„Dobro bi bilo da najpre otvoriš ova dva.“

Prvo je sadržalo kratku poruku od Aleksa, „Dragi Toni“, pisalo je, „Adrijan je umro. Ubio se. Pozvao sam telefonom tvoju majku, koja kaže da ne zna gde si. Aleks.“

„Jebi ga“, rekao sam, i prvi put u životu opsovao pred roditeljima.

„Žao mi je zbog toga, mladiću.“ Očev komentar nije mi delovao sasvim dostojno. Pogledao sam ga i shvatio kako sam se tog trenutka zapitao da li je ćelavost nasledna – ispostaviće se da jeste.

Posle jedne od onih pauza ispunjenih zajedničkim ćutanjem, koje je u svakoj porodici drugačije, majka je zapitala: „Šta misliš, da li je to zato što je bio prepametan?“

„Ne raspoložem statističkim podacima o povezanosti inteligencije i samoubistva“, odgovorio sam.

„Da, Toni, ali znaš na šta mislim.“

„Ne, zapravo, nemam pojma.“

„Da kažemo ovako: ti jesi pametan momak, ali ne toliko pametan da bi učinio išta slično.“

Tupo sam se zagledao u nju. Pogrešno shvativši to kao ohrabrenje, nastavila je:

„Ali ako si previše pametan, mislim da postoji nešto što može da ti se otkaçi, ako ne paziš.“

Da bih izbegao zalaženje u tu vrstu teorijske rasprave, otvorio sam Aleksovo drugo pismo. Pisao je kako je Adrijan to obavio veoma efikasno, i ostavio detaljan popis svojih razloga. „Hajde da se nađemo da porazgovaramo. Recimo u baru u onom hotelu na Čering Krosu? Javi mi se telefonom. Aleks.“

Raspakovao sam se, prilagodio, pričao o svojim putovanjima, iznova se srodio s rutinama i mirisima, sitnim zadovoljstvima i golemom dosadom života kod kuće. Misli su mi se, međutim, neprestano vraćale na sve one žustre a bezazlene rasprave kroz koje smo prošli kad se Robson obesio na tavanu, davno pre pravog početka naših života. Činilo nam se da je filozofski neporecivo da je samoubistvo nešto na šta svaka slobodna ličnost ima pravo u bilo kom trenutku: logičan čin ukoliko je čovek suočen s neizlečivom bolešću ili senilnošću; herojski onda kada je suočen s mučenjem ili tuđim smrtima koje se mogu izbeći; veličanstven kada je počinjen iz besa zbog izneverene ljubavi (videti: Velika Literatura). Nijednu od ovih kategorija nije bilo moguće primeniti na Robsonov bedno mediokritetski čin.

Kao ni na Adrijanov slučaj. U pismu koje je ostavio za islednike, objasnio je svoje razloge: da je život poklon darovan nekom ko ga nije tražio; da čovek koji misli ima filozofsku dužnost da preispita kako prirodu života tako i uslove pod kojim ga dobijamo; i da ako ta

osoba odluči da odbaci netraženi dar, moralna je i ljudska obaveza da sprovede u delo posledice takve odluke. Na kraju je, praktično, stajalo obećanje da će to i primerom pokazati. Adrijan je zamolio islednika da obznani njegovu poruku, i ovaj mu je uslišio molbu.

Konačno, upitao sam: „Kako je to učinio?“

„Presekao je sebi vene u kupatilu.“

„Isuse. To je nekako... grčki, zar ne? Ili su, kako beše, oni koristili kukutu?“

„Više nekako rimski“, rekao bih. „Otvaranje vene. A i znao je kako se to radi. Moraš da presečeš dijagonalno. Ako ih presečeš popreko, može se desiti da se onesvestiš rana se zatvori i onda si zasrao.“

„Ili se možda udaviš.“

„Sve i da se to desi – to je tek druga nagrada“, reče Aleks. „Adrijan bi pristao samo na prvu.“ Bio je u pravu: odlikaš na studijama, odlikaš u samoubistvu.

Ubio se u stanu koji je delio s još dvojicom postdiplomaca. Oni su bili otišli na vikend, pa je Adrijan imao dovoljno vremena da se pripremi. Napisao je pismo isledniku, okačio na vrata kupatila poruku na kojoj je pisalo NE ULAZITE – POZOVITE POLICIJU – ADRIJAN, napunio kadu, zaključao vrata, presekao sebi vene u vreloj vodi, iskrvario do smrti. Pronašli su ga dan i po kasnije.

Aleks mi je pokazao isečak iz *Kembridž ivning njuza*. „Tragična smrt 'perspektivnog' mladića.“ Taj naslov su verovatno uvek imali unapred složen. Zaključak istrage glasio je da se Adrijan Fin (22) ubio „u stanju narušene duševne ravnoteže“. Sećam se kako me je razgnevila ta konvencionalna fraza: mogao sam da se zakunem da ako ičiju duševnu ravnotežu nije bilo moguće poremetiti, onda je to bio Adrijan. No po slovu zakona, ako se ubijete, onda ste po definiciji ljudi, makar i samo u trenutku tog čina. Zakon, društvo i religija, tvrdili su da je nemoguće biti normalan, zdrav, i ubiti se. Možda su ti autoriteti strahovali da bi objašnjenje samoubistva moglo da dovede u pitanje prirodu i vrednost života onakvog kakvog organizuje država od koje islednik prima platu? A onda, pošto ste proglašeni ludim, i vaši razlozi da se ubijete podrazumevano postaju isti takvi. Stoga sumnjam da je iko obratio previše pažnje na Adrijanove reči, s upućivanjem na antičke i savremene filozofe, i isticanjem superiornosti aktivnog čina

nad nedostojnom pasivnošću onih koji jednostavno dopuštaju da im se život događa.

Adrijan se izvinio policiji za neprijatnost, i zahvalio isledniku za to što će obelodaniti njegove poslednje reči. Istovremeno, zatražio je da bude kremiran, i da se njegov pepeo raspe, pošto je brzo uništenje tela takođe aktivan filozofski izbor, bolji od ležanja u zemlji i čekanja na prirodno raspadanje.

„Jesi li otišao? Na sahranu?“

„Nisam bio pozvan. Kao ni Kolin. U krugu porodice, i tako to.“

„I šta sad da mislimo?“

„Pa, porodica ima prava na to, pretpostavljam.“

„Ne, ne o tome. O njegovim razlozima.“

Aleks otpi gutljaj piva. „Jebi ga, nije mi bilo jasno da li je to stravično impresivno ili stravično besmisleno.“

„A sada? Je l' ti sad jasno?“

„Pa, moglo bi da bude i jedno i drugo.“

„Samo ne kapiram“, reko, „da li je to nešto što je samo u sebi zatvoreno – ne mislim, sebično, nego, znaš, nešto što uključuje samo Adrijana – ili nešto što podrazumeva i prekora svima ostalima. Uključujući i nas.“ Pogledao sam u Aleksa.

„Pa, moglo bi da bude i jedno i drugo.“

„Prestani to da ponavljaš.“

„Pitam se čemu li su ga učili profesori filozofije. Jesu li oni osetili ikakvu odgovornost. Na kraju krajeva, oni su mu obučavali um.“

„Kada si ga poslednji put video?“

„Otprilike tri meseca pre smrti. Sedeo je tu gde ti sad sediš. Zato sam i predložio da se ovde sastanemo.“

„Dakle, išao je u Čizlherst. Kako je izgledao?“

„Veselo. Srećno. Ličio je na sebe, čak i preterano. Kad smo se rastajali, rekao mi je da je zaljubljen.“

Kučka, pomislio sam. Ako na svetu postoji žena u koju čovek može da se zaljubi i pri tom nastavi da misli da život treba odbaciti, onda je to Veronika.

„Šta ti je rekao o njoj?“

„Ništa. Znaš kakav je bio.“

„Da li ti je rekao da sam mu napisao pismo u kome sam mu rekao gde da ga nabije sebi?“

„Nije, ali me to ne čudi.“

„Šta te ne čudi, to što sam mu pisao, ili to što ti nije rekao?“

„Pa, moglo bi da bude i jedno i drugo.“

Zamahnuo sam da ga raspalim pesnicom, što je bilo dovoljno da prolije pivo.

Kad sam stigao kući, pre nego što sam uspeo da razmislim o onome što sam čuo, morao sam da se izborim s majčnim pitanjima.

„Šta si saznao?“

Ispricao sam joj nešto malo o tome kako se to desilo.

„Mora da je tim jadnim policajcima bilo stvarno neprijatno. Šta sve oni moraju da rade. Da nije imao problem s nekom devojkom?“

Jedan deo mene želeo je da kaže: „Naravno da jeste, kad se zabavljao s Veronikom.“ Umesto toga, rekao sam samo: „Kad su se poslednji put videli, Aleks je rekao da je srećan.“

„Zašto je onda to učinio?“

„Ispricao sam joj kraću verziju kraće verzije, izostavivši pri tom imena bitnih filozofa. Pokušao sam da joj objasnim ono o odbacivanju netraženog dara, o delanju naspram pasivnosti. Majka je slušala i zamišljeno klimala glavom.“

„Vidiš, bila sam u pravu.“

„Kako to misliš, mama?“

„On *jeste* bio suviše pametan. Kad si tako pametan, možeš sebe da ubediš u bilo šta. Ostavljaš po strani zdrav razum. Njegov um je razlabavio šarke, zato je to uradio.“

„Tako je, mama.“

„Je li to sve što imaš da kažeš? Hoćeš da kažeš da se slažeš sa mnom?“

Mogao sam samo da oćutim, da ne bih planuo. Narednih nekoliko dana proveo sam u nastojanju da razmislim o svim pojedinostima i detaljima Adrijanove smrti. Teško da je trebalo da ja očekujem oproštajno pismo, ali sam bio razočaran zbog Kolina i Aleksa. I šta je trebalo da mislim o Veroniki? Adrijan ju je voleo, a ipak se ubio: kako to objasniti? Većina nas, kad prvi put doživi ljubav, čak i ako ne ispadne kako valja – možda naročito onda kad ne ispadne kako valja – oseti kako postoji nešto što vredi, nešto što životu daje opravdanje. I premda potonje godine mogu da izmene takvo gledište, do te mere da ga se neki od nas sasvim odreknu, ne postoji nijedan trenutak

sličan onom kad čovek prvi put oseti ljubav, je li tako? Slažemo li se oko toga?

Adrijan, međutim, nije mislio tako. Možda, da je u pitanju bila neka drugačija žena... a možda i ne – Aleks je posvedočio kako je Adrijan bio ushićen prilikom njihovog poslednjeg susreta. Da li se u onih nekoliko meseci u međuvremenu desilo nešto strašno? Da jeste, Adrijan bi svakako ukazao na to. On je među nama bio tragač za istinom i filozof: ako je naveo te razloge, onda to jesu bili njegovi stvarni razlozi.

Što se Veronike tiče, odjednom sam prestao da je okrivljujem zbog toga što nije spasla Adrijana, i počeo da je sažaljevam: taman je pomislila kako je napravila sjajan posao, i vidi šta se desilo. Možda bi trebalo da joj izjavim saučešće? Ali, to bi joj delovalo licemerno. Ako bih pokušao da stupim u kontakt s njom, ili mi ne bi odgovorila, ili bi nekako izvrnula sve tako da na kraju ne bih umeo da razmišljam razložno.

A konačno sam ipak počeo da razmišljam razložno. Odnosno, počeo sam da shvatam Adrijanove razloge, da ih poštujem, i da mu se divim. Bio je pametniji i imao dosledniju narav nego ja: logički je razmislio, i onda postupio u skladu sa zaključkom tog logičkog mišljenja. Dok većina nas, pretpostavljam, postupa suprotno: donesemo instinktivnu odluku, pa onda sagradimo racionalnu infrastrukturu da bismo tu odluku opravdali. Da li sam smatrao da Adrijanov čin podrazumeva kritiku svih nas ostalih? Nisam. Ili sam bar siguran da nije nameravao da tako bude. Adrijan jeste privlačio ljude, ali se nikad nije ponašao kao da su mu potrebni učenici; verovao je da svako od nas treba da misli za sebe. Da li bi „uživao u životu“, kao većina nas, ili da li bi bar pokušao tako nešto, da je poživio? Možda; a možda bi osećao krivicu i kajanje zbog toga što svoje delanje nije uskladio sa svojim razmišljanjem.

Ništa od svega navedenog, međutim, ne menja činjenicu da je to bio, baš kako je Aleks rekao, dozlaboga uludo sjeban život.

Godinu dana kasnije, Kolin i Aleks predložili su da se ponovo sastanemo. Na godišnjicu Adrijanove smrti, popili smo piće u hotelu Čering Kros, a onda otišli u indijski restoran. Pokušali smo da prizovemo svog prijatelja i odamo mu počast. Sećali smo se kako je Ma-

torom Džou Hantu uzeo posao, i kako je Filu Diksonu objašnjavao odnos Erosa i Tanatosa. Već smo polako pretvarali prošlost u anegdotu. Prisetili smo se kako smo klicanjem pozdravili vest da je Adrijan dobio stipendiju za Kembridž. Shvatili smo da premda je on bio u gostima kod svakog od nas trojice, niko od nas nije bio kod njega; kao i to da nismo znali – jesmo li ikada i pitali? – čime se bavi njegov otac. U hotelskom baru nazdravili smo mu vinom, a pivom na kraju večere. Ispred restorana, potapšali smo jedan drugog po ramenu i zakleli se da ćemo tu komeimoraciju ponavljati svake godine. Naši su životi, međutim, već kretali u različitim pravcima, a zajedničko sećanje na Adrijana nije bilo dovoljno da bi nas držalo na okupu. Možda je i zbog nepostojanja misterije oko njegove smrti, njegov slučaj bio lakše zaključen. Pamtićemo ga celog života, naravno. Ali je njegova smrt bila više primerna nego „tragična“ – kako su to one novine u Kembridžu rutinski zaključile – pa se tako on povukao iz naših redova prilično brzo, neosetno prešavši u vreme i istoriju.

U međuvremenu sam otišao iz roditeljskog doma, i počeo da radim kao pripravnik u administraciji jedne kulturne ustanove. Ubrzo sam upoznao Margaretu; venčali smo se, i tri godine kasnije rodila se Suzi. Kupili smo malu kuću s velikom hipotekom; svakog dana sam putovao u London. Moje pripravništvo pretvorilo se u dugu karijeru. Život je proleteo. Jedan Englez je jednom rekao kako je brak dugi dosadan obed na kome se puding pojede na početku. Po meni, to je previše cinično. Ja jesam uživao u svom braku, ali sam to možda činio suviše tiho – suviše spokojno – na svoju štetu. Posle dvanaest godina, Margaret je otišla s jednim tipom koji je držao restoran. Nikad mi se nije dopadao – ni on, ni hrana u njegovom restoranu, kad smo kod toga – ali to je i normalno, zar ne? Podelili smo starateljstvo nad Suzi. Na sreću, činilo se da je naš raskid nije previše uzdrmao, a tek sad shvatam da nikad na nju nisam primenio svoju teoriju traume.

Posle razvoda, imao sam nekoliko veza, ali nijednu ozbiljnu. Margareti bih uvek prijavio svaku svoju novu devojkicu. U to vreme, to mi je delovalo sasvim prirodno. Ponekad se pitam nije li to bio pokušaj da u njoj probudim ljubomoru; ili, možda, nastojanje da zaštitim sebe, način da sprečim da ta nova veza postane previše ozbiljna. Osim

toga, u tom ispražnjenom životu, padale su mi na um različite zamisli koje sam nazivao „projektima“, možda i zbog toga da bi mi zvučale ostvarljivo. Nijedna od njih nije se ostvarila. No to i nije važno; kao ni bilo koji deo moje priče.

Suzi je odrasla, i ljudi su počeli da joj se obraćaju imenom Suzan. Kad joj je bilo dvadeset četiri godine, poveo sam je za ruku do matičara. Ken je lekar: sad imaju dvoje dece, dečaka i devojčicu. U novčaniku uvek nosim njihove fotografije iz mlađih dana. To je, pretpostavljam, normalno, da ne kažem „filozofski neporecivo“. A svi mi neprestano ponavljamo: „Tako brzo rastu, zar ne?“ pri čemu zapravo želimo da kažemo: vreme mi sada sve brže prolazi.

Margaretin drugi muž, ispostavilo se, nije bio baš toliko sklon spokojnom životu: otišao je sa ženom koja je prilično ličila na nju, ali je bila presudnih deset godina mlađa. Ona i ja ostali smo u dobrim odnosima: srećemo se na porodičnim proslavama i ponekad odemo zajedno na ručak. Jednom prilikom, nakon jedne ili dve čaše, postala je sentimentalna i predložila da možda još jednom počnemo ispočetka. Događaju se ljudima i čudnije stvari, tako je nekako ona to sročila. Nema sumnje da se događaju, ali sam do tada već bio toliko navikao na svoju životnu rutinu i zavoleo svoju samoću. Ili možda samo nisam dovoljno čudan da bih uradio tako nešto. Jednom ili dvaput porazgovarali smo o tome da odemo zajedno na odmor, ali mislim da smo i ona i ja očekivali da druga strana sve isplanira i rezerviše karte i hotele. Tako da od toga nije bilo ništa.

Sad sam u penziji. Imam svoj stan sa svojim stvarima. Imam nekoliko drugara za piće, a i nekoliko prijateljica – naravno, reč je o platonskim prijateljstvima. (A uostalom, ona i nisu deo ove priče.) Član sam lokalnog udruženja istoričara, mada me ne uzbuđuje previše ono što metalni detektori uspeju da otkopaju. Nedavno sam se prijavio za volonterski rad u lokalnoj bolnici; idem po odeljenjima i raznosim knjige, sakupljam ih i preporučujem pacijentima. To mi je povod da izlazim, a i dobro je da čovek radi nešto korisno; povrh svega, na taj način sam upoznao i neke nove ljude. Bolesne ljude, dabome; kao i samrtnike. Ali ću, ako ništa drugo, umeti da se snađem u bolnici, kad dođe red na mene.

A sve to jeste nekakav život, zar ne? Ima tu i uspeha i razočaranja. Meni je do sada bio zanimljiv, mada se ne bih bunio niti čudio ako bi

se drugima učinilo da nije baš tako. Možda je, na izvestan način, Adrijan znao šta radi. Time ne želim da kažem da bih ja iz bilo kog razloga odbacio svoj život, to vam je svakako jasno.

Ja sam preživeo. „Preživeo je da bi mogao da ispriča priču“ – tako se kaže, zar ne? Istorija nije sačinjena od laži koje pišu pobednici, kako sam jednom prilikom udvorički uveravao Matorog Džoa Hanta; sada to znam. Istoriju uglavnom čine sećanja preživelih, koji najčešće nisu ni pobednici ni poraženi.

DVA

Kad život poodmakne, počnete da očekujete i malo odmora, zar ne? Pomislite kako ste zaslužili tako nešto. Ja bar jesam to pomislio. No onda počnete da shvatate kako život ne oseća obavezu da nagrađuje ljude po zaslugi.

Isto tako, kad ste mladi, čini vam se da možete da predvidite bol i prazninu koje će vam starost doneti. Zamišljate sebe usamljenog, razvedenog, zamišljate sebe kao udovca; deca odrastaju i odlaze, prijatelji umiru. Zamišljate gubitak statusa, gubitak želje – i nestajanje mogućnosti da u nekom probudite želju. Ili odlazite još dalje i zamišljate približavanje sopstvene smrti, s kojom, kakvo god društvo da ste u stanju sebi da pribavite, morate da se suočite sami. Sve je to, međutim, gledanje unapred. Ono što vam neće uspeti, jeste da pogledate unapred, i onda zamislite sebe kako se u toj neodređenoj tački u budućnosti osvrćete unatrag. Kako ovladavate novim emocijama koje vreme donosi sa sobom. Kako otkrivete, na primer, da ima sve manje svedoka vašeg života, sve manje dokaznog materijala, a otuda i sve manje izvesnosti u pogledu toga šta jeste ili šta ste bili. Čak i ako ste prilježno čuvali zapise – reči, zvuke, slike – može vam se desiti da otkrijete da ste ih čuvali na pogrešan način. Kako ono glasi ona rečenica koju je Adrijan rado citirao: „Istorija je izvesnost stvorena u tački u kojoj se susreću nesavršenost sećanja i manjkavosti dokumenata.“

I danas dosta čitam istorijsku literaturu, i naravno pratim svu zvaničnu istoriju koja se odigrala za mog životnog veka – pad komunizma, gospođu Tačer, Jedanaesti septembar, globalno zagrevanje – uz sasvim razumljivu mešavinu straha, zabrinutosti i obazrivog optimizma. S tim što je nikad nisam doživljavao na isti način – nikad joj nisam verovao – kao što, na primer, verujem u događaje iz Stare Grčke i Rima, ili u Britansku imperiju, ili Oktobarsku revoluciju. Možda se jednostavno osećam bezbednije kad je reč o istoriji o kojoj postoji manje-više potpuna saglasnost. Ili je tu možda opet u pitanju onaj isti paradoks: istorija koja nam se odigrava pred nosom trebalo bi da nam bude najjasnija, a ipak je najteže uhvatljiva. Živimo u vremenu, ono nas omeđuje i određuje, i od vremena se očekuje da meri istoriju, zar ne? No ako nismo u stanju da shvatimo vreme, ako ne možemo da shvatimo tajne njegovog ritma i proticanja, kakvi su nam

izgledi da shvatimo istoriju – makar i onaj naš sasvim mali, sasvim lični, uglavnom nedokumentovan deo te istorije?

Dok smo mladi, svi koji imaju više od trideset godina deluju nam sredovečno, a svi preko pedeset, matoro. A vreme prolazi i potvrđuje da to i nije toliko pogrešno. One sitne razlike u godinama, tako važne i tako upadljive dok smo mlađi, lagano se krune. Tako da na kraju svi dospemo u istu kategoriju, u grupu onih koji više nisu mladi. Meni lično to nikad nije previše smetalo.

Ima, međutim, i izuzetaka od tog pravila. Za neke ljude, vremensko razlikovanje uspostavljeno u mladosti nikad zaista ne nestane: stariji uvek ostaju stariji, čak i onda kad i mi počnemo da balavimo po sedim bradama. Za neke ljude, razlika od, recimo, pet meseci znači da će neko sasvim bez osnove smatrati sebe mudrijim i upućenijim od nekog drugog, kako god ubedljivi bili dokazi za suprotno. Ili je to baš *zbog* tih dokaza za suprotno. Baš zbog toga što je svakom nepristrasnom posmatraču savršeno jasno da je ravnoteža preteгла na stranu one neznatno mlađe osobe, ona druga osoba još tvrdokornije čuva pretpostavku o svojoj nadmoći. I čini to još više neurotično.

Uzgred, i dalje rado slušam Dvoržaka. Ne toliko simfonije; u poslednje vreme, draži su mi gudački kvarteti. Čajkovski je, međutim, doživeo sudbinu onih genija koji vas općine u mladosti, sačuvaju nekakve ostatke moći u srednjem dobu, ali kasnije deluju, ako i ne baš tako da izazivaju nelagodu, onda svakako manje važno. Ovim ne želim da kažem da je ona bila u pravu. Uopšte nije loše biti genije koji može da općini mlade ljude. Pre će biti da ima nečeg pogrešnog u mladim ljudima koje nijedan genije ne može da općini. Usput, ne mislim da je muzika iz filma *Jedan čovek i jedna žena* genijalno delo. Nisam to mislio ni u ono vreme. S druge strane, povremeno se setim Teda Hjuza i nasmejem se nad činjenicom da mu zapravo nikada nije ponestalo životinja.

Dobro se slažem sa Suzi. U svakom slučaju, dovoljno dobro. Mladi, međutim, u današnje vreme više ne osećaju potrebu, pa čak ni obavezno, da održavaju kontakt. Ili bar ne da „održavaju kontakt“ u smislu „viđanja“. Tatici će biti dovoljan i imejl – šteta što nije naučio da šalje

poruke telefonom. Jeste, sad je u penziji, i još se petlja s onim svojim tajanstvenim „projektima“, sumnjam da će ikad dovršiti bilo šta, ali time bar ostaje umno aktivan, bolje je to nego golf, i da, hteli smo prošle nedelje da odemo do njega, ali nešto je iskršlo. Nadam se samo da neće da dobije Alchajmera, to mi je stvarno najveća briga jer, eto, teško da će mama uspeti da ga vrati, nije li tako? Ne: preterujem, pogrešno je predstavljam. Siguran sam da Suzi ne razmišlja tako. Kad čovek živi sam, naiđu trenuci samosažaljenja i paranoje. Suzi i ja se lepo slažemo.

Sin jedne naše prijateljice – i dalje instinktivno govorim tako, mada smo Margaret i ja sad već razvedeni duže no što smo bili u braku – svirao je u pank rok bendu. Pitao sam je da li je čula neku njihovu pesmu. Spomenula je jednu, pod naslovom „Svaki dan je nedelja“. Sećam se da sam se nasmejao s olakšanjem zbog toga što se ista stara adolescentska dosada prenosi s pokoljenja na pokoljenje. I ista se sarkastična domišljatost koristi da bi se od nje pobeglo. Svaki dan je nedelja – te su me reči vratile u moje godine pasivnosti, i onog užasnog čekanja da život konačno počne. Pitao sam tu našu prijateljicu zna li još neku njihovu pesmu. Nema ih, odgovorila je, to je njihova pesma, njihova jedina pesma. Kaži mi onda kako idu reči, nastavio sam. Šta hoćeš da me pitaš? Pa, kako glasi sledeći stih? Kako ne kapiraš, rekla je, pa to je *cela* pesma. Oni samo ponavljaju taj stih, bezbroj puta, dok pesma sama ne odluči da se završi. Pamtim i da sam se osmehnuo. „Svaki dan je nedelja“ – ne zvuči loše kao epitaf, je l' da?

Bio je to jedan od onih dugačkih belih koverata, na kome su se moje ime i adresa videli kroz prozorčić. Ne znam kako je s vama, ali ja nikad ne žurim da ih otvorim. U jednom periodu života, takva su mi pisma obeležila jedan od bolnih stadijuma razvoda – možda sam zato podozriv prema njima. U današnje vreme, u njima se može naći poneka poreska potvrda za ono malo akcija, žalosno neisplativih, koje sam kupio kad sam otišao u penziju, ili kakav vanredni zahtev za dobrotvorni prilog koji inače dajem preko stalnog naloga u banci. Tako sam i na to pismo zaboravio negde do popodneva, kad sam se latio posla da sakupim sve suvišne papire po stanu – sve do poslednjeg koverta – s namerom da ih odnesem na reciklažu. Ispostavilo

se da je u kovertu bilo pismo neke advokatske firme za koju do tada nikad nisam čuo – Koji, Ins i Blek. Izvesna Eleonora Mariot pisala mi je „*po predmetu ostavštine gospođe Sare Ford (pokojne)*“. Trebalo mi je malo vremena da se setim o kome je reč.

Živimo s krajnje jednostavnim pretpostavkama, zar ne? Podrazumevamo, na primer, da je sećanje jednako događaji plus vreme. Ali je sve to zapravo mnogo čudnovatije. Ko li je ono rekao da je sećanje ono što mislimo da smo zaboravili? A trebalo bi da nam bude očigledno da vreme ne deluje kao učvršćivač, već pre kao rastvarač. Nije, međutim, uobičajeno, a nije ni korisno verovati u tako nešto; od toga nam ne biva lakše u životu; stoga zanemarujemo tu činjenicu.

Tražili su da potvrdim svoju adresu i podnesem fotokopiju pasoša. Dobio sam obaveštenje da mi je zaveštano petsto funti i dva „dokumenta“. To me je poprilično zbunilo. Pre svega, samo zaveštanje od nekoga čije ime ili nikada nisam znao, ili sam ga zaboravio. A petsto funti je delovalo kao vrlo specifična svota. Bilo je to više nego ništa, ali manje nego nešto. Možda bi mi se razjasnilo ako bih saznao kada je gospođa Ford sačinila testament. Mada, ako je to učinila davno, ta bi svota danas bila prilično uvećana, što bi imalo još manje smisla.

Potvrdio sam svoje postojanje, autentičnost i mesto boravka, i priložio fotokopirana dokumenta. Zapitao sam za datum kada je sačinjen testament. I onda, jedne večeri, seo sam i pokušao da u sećanju oživim onaj ponižavajući vikend u Čizlherstu od pre nekih četrdeset pet godina. Dao sam se u potragu za nekim trenutkom, događajem ili izgovorenim rečenicom koja bi bila vredna priznanja ili nagrade. Moje se sećanje, međutim, s vremenom pretvorilo u mehanizam koji naoko verodostojne podatke ponavlja s malim varijacijama. Zurio sam u prošlost, čekao, pokušavao da na prevaru uputim memoriju na neki drugačiji put. Bez uspeha. Bio sam neko ko se nekada zabavljao s ćerkom gospođe Sare Ford (pokojne) otprilike godinu dana, neko koga je njen suprug ponižavao, njen sin odmeravao s visine, i neko s kim se njena kći poigravala. U to vreme, to mi jeste bilo bolno, ali teško da je nametalo potrebu za naknadnim majčinim izvinjenjem u iznosu od pet stotina funti.

Kako god bilo, taj bol nije dugo potrajao. Kao što sam već napomenuo, u izvesnoj meri posedujem instinkt samoodržanja. Uspeo sam da istisnem Veroniku iz svojih misli, iz svoje istorije. I tako, kad me je vreme prebrzo uteralo u sredovečnost, i kad sam počeo da se osvrćem unatrag i razmišljam o toku svog života, kao i o putevima kojima nisam pošao, kad sam počeo da se uljuljkujem onim podrivačkim šta-bi-bilo-da-je-bilo, nikada se nisam prepustio zamišljanju – čak ni negativnom, a kamoli pozitivnom – kako li bi bilo da sam ostao s Veronikom. Sa Ani – da, s Veronikom, ne. I nikad nisam zažalio zbog godina provedenih s Margaret, mada smo se razveli. Koliko god da sam se trudio – a nisam se trudio previše – retko bih završio u maštanjima o životu koji bi bio znatno drugačiji od onog koji sam proživio. Ne smatram da je to nekakvo samozadovoljstvo; pre će biti da je reč o nedostatku imaginacije, ili ambicije, ili već nečega. Pretpostavljam da je stvar u tome, tako je, što nisam dovoljno čudan da bih učinio išta drugo od onoga što sam zaista činio u životu.

Nisam odmah pročitao to pismo od advokata. Umesto toga, pogledao sam omotač – dugi koverat krem boje, s ispisanim mojim imenom. Taj sam rukopis pre toga video samo jednom u životu, a ipak mi je delovao poznato. Gospodin Antoni Webster – način na koji su se slova u gornjem i donjem delu završavala malim zavijucima prizvao mi je u sećanje nekog koga sam poznavao samo tokom jednog jedinog vikenda. Nekog čiji je rukopis, više samopouzdanjem nego oblikom, nagoveštavao žensku osobu koja je možda bila „dovoljno čudna“ da bi činila stvari kakve ja nisam činio. Koje su to stvari bile, međutim, nisam mogao ni da znam ni da nagađam. Na prednjoj strani koverta bila je pruga lepljive trake, pri vrhu u sredini. Očekivao sam da će se produžiti preko zadnje strane kao dodatni pečat, ali je bila presečena duž gornje ivice koverta. Moguće je da je to pismo nekad bilo pričvršćeno uz nešto drugo.

Na kraju, otvorio sam koverat i pročitao: „Dragi Toni, mislim da je pravedno da ovo dođe u tvoje ruke. Adrijan je o tebi uvek govorio s toplinom, i možda će ti to biti zanimljivo, mada možda i bolno, podsećanje na davnu prošlost. Ostavljam ti i nešto novca. Možda ti sve ovo deluje čudno, i iskreno rečeno ni sama ne razumem sasvim svoje motive. U svakom slučaju, žao mi je što se tih davnih dana

moja porodica tako ponela prema tebi, i želim ti sve najbolje, makar i odnekud s druge strane života. Iskreno, Sara Ford. P. S. Možda će ti to zvučati neobično, ali mislim da je poslednjih nekoliko meseci života bio srećan.“

Advokatica je zatražila i podatke o mom računu u banci, kako bi zaveštanje moglo da mi se isplati bez posrednika. Dodala je i kako je u prilogu prvi od „dokumenata“ koji su mi ostavljeni. Drugi je i dalje bio u posedu kćerke gospođe Ford. To bi, shvatio sam, moglo biti objašnjenje onog presecanja lepljive trake. Gospođa Meriot se upravo bavila nastojanjima da pribavi i taj drugi dokument. A testament gospođe Ford, glasio je odgovor na moje pitanje, bio je napisan pet godina ranije.

*

Margaret je često govorila kako postoje dve vrste žena: one kod kojih je sve jasno, i one koje u sebi nose neku tajanstvenost. I da je to prvo što muškarac oseti, i prvo što ga privuče, ili ga ne privuče. Neke muškarce privlači prvi, a neke ovaj drugi tip. Margaret je – ne moram to da vam naglašavam – spadala u one jasne, ali je ponekad umela da oseti zavist prema onima koje su sa sobom nosile, ili stvarale, veo tajanstvenosti.

„Dopadaš mi se baš takva kakva si“, rekao sam joj jednom prilikom.

„Ali sada me već tako dobro znaš“, odgovorila je. Tada smo bili u braku nekih šest ili sedam godina. „Zar ti ne bi bilo draže da sam bar malo više... nedokučiva.“

„Ne bih voleo da si žena s tajnom. Mislim da bi mi to bilo odbojno. To je ili samo fasada, igra, tehnika za hvatanje muškaraca u klopku, ili je žena s tajnom tajnovita i za samu sebe, a to je tek gore od svega.“

„Toni, sad zvučiš baš kao nekakav iskusan tip.“

„Ali nisam“, rekoh – potpuno svestan, naravno, da me samo zadirkuje. „Nisam ja u životu upoznao baš toliko žena.“

„Možda i ne znam mnogo o ženama, ali znam šta volim?“

„Nisam to rekao, niti sam hteo to da kažem. Ali mislim da baš zato što sam ih upoznao srazmerno malo, znam šta mislim o njima. I šta mi se kod njih dopada. Da sam ih upoznao više, bio bih i više zbunjnjen.“

Margaret reče: „Sad ne znam da li bi trebalo da budem polaskana, ili ne.“

Bilo je to pre no što je naš brak krenuo naopako, naravno. Mada ne bi potrajao duže ni da je Margaret bila malo više tajanstvena, u to vas – kao i nju – čvrsto uveravam.

Nešto njenog je tokom svih tih godina prešlo i na mene. Na primer, da nisam nju poznavao, verovatno bih se bio upustio u strpljivu razmenu pisama s advokatom. Ali ja nisam hteo da sedim i čekam novi koverat s prozorčićem. Umesto toga, pozvao sam telefonom gospođu Eleonoru Mariot i upitao je koji je to drugi dokument.

„U testamentu piše da je reč o dnevniku.“

„Dnevniku. Da li je to dnevnik gospođe Ford?“

„Nije. Samo trenutak, da pogledam ime.“ Usledila je pauza. „Adrijan Fin.“

Adrijan! Kako li je taj dnevnik završio kod gospođe Ford? To, međutim, nije bilo pitanje za advokata. „Bio mi je prijatelj“, samo sam rekao. I dodao: „Verovatno je to bilo zakačeno uz pismo koje ste mi poslali.“

„U to ne mogu da budem sigurna.“

„Jeste li uopšte videli taj dnevnik?“

„Ne, nisam.“ Držala se prikladno obazrivo, pre nego nepredusretljivo.

„Da li je Veronika Ford navela neki razlog zbog koga ga je zadržala?“

„Rekla je da još nije spremna da se odvoji od njega.“

Aha. „Ali dnevnik pripada meni?“

„Testamentom je neosporno ostavljen vama.“

Hm. Zapitao sam se postoji li neka pravna začkoljica koja ove dve činjenice dovodi u sukob. „Znate li kako je... došla do njega?“

„Poslednjih godina, prema mom znanju, živela je u blizini svoje majke. Rekla je kako je pokupila od nje razne stvari da bi ih čuvala. Za slučaj da majci provale u kuću. Nakit, novac, dokumenta.“

„Da li je to zakonito?“

„Pa, nije nezakonito. Čak je možda i razborito.“

Činilo se da u tom razgovoru nećemo predaleko stići. „Čekajte, da razjasnimo. Trebalo je da vam ona preda taj dokument, taj dnevnik.“

Vi ste ga zatražili, a ona je odbila da vam ga preda.“

„U ovom trenutku, da, tako stoje stvari.“

„Možete li da mi date njenu adresu?“

„Morala bih da dobijem njeno odobrenje za to.“

„Mogu li onda da vas zamolim da zatražite to odobrenje?“

Jeste li primetili da, kad razgovarate s nekim kao što je advokat, posle izvesnog vremena prestajete da zvučite kao ono što jeste, i počinjete da govorite kao on?

Što vam manje vremena preostaje u životu, to ste manje skloni da ga trošite uludo. To je i logično, zar ne? Mada, način na koji koristite te uštedene sate... pa sad, to je još jedna od onih stvari koje u mladosti verovatno niste predvideli. Ja, na primer, provodim dosta vremena u pospremanju – a nisam neka neuredna osoba. No to je jedno od onih skromnih zadovoljstava poznog doba. Težim urednosti; recikliram; pospremam i doterujem stan da bih mu održao vrednost. Sačinio sam testament; i moji odnosi sa kćerkom, zetom, unucima i bivšom ženom su, ako ne baš savršeni, onda bar sređeni. Ili sam ja sebe ubedio u to. Dostigao sam stanje smirenosti, čak i spokojstva. Jer, snalazim se. Ne volim nered, i ne volim da ostavljam nered. Odabrao sam kremaciju, ako baš želite da znate.

I tako sam ponovo telefonirao gospođi Mariot, i zatražio podatke za kontakt s drugim detetom gospođe Ford, Džonom, poznatim pod imenom Džek. Telefonirao sam Margaret i pozvao je da zajedno izađemo na ručak. Zakazao sam sastanak i sa svojim advokatom. Ne, to zvuči preterano pompezno. Uveren sam da Brat Džek svakako ima nekog o kome govori kao o „svom advokatu“. U mom slučaju, to je jedan lokalni tip koji mi je sastavio testament; ima malu kancelariju iznad jedne cvećare i deluje savršeno sposobno. Dopada mi se i zbog toga što nije pokušao da me oslovljava imenom, niti predložio da se ja njemu tako obraćam. Stoga ja o njemu razmišljam samo kao o T. Dž. Ganelu, i čak ne pokušavam ni da pogodim šta označavaju njegovi inicijali. Znate li čega se užasavam? Mogućnosti da postanem starac kome se medicinske sestre koje nikad u životu nije sreo u bolnici obraćaju imenom, Antoni, ili, još gore, Toni. Daj samo da ti bocnem ovo u ruku, Toni. Uzmi još malo ove kaše, Toni. Jesi li išao napolje, Toni? Naravno, do tog vremena, možda će mi pretera-

na familijarnost medicinskih sestara biti negde na začelju spiska briga; ali svejedno.

Kad sam upoznao Margaret, uradio sam nešto pomalo čudno. Izbrisao sam Veroniku iz svoje životne priče. Pretvarao sam se da mi je Ani bila prva prava devojka. Znam da većina muškaraca preteruje kad je reč o broju devojaka i količini seksa; ja sam učinio suprotno. Povukao sam crtu i počeo iznova. Margaret je bila pomalo zbunjena zbog toga što sam bio tako bojažljiv; ne što se tiče gubitka nevinosti, već što se tiče prave veze; isto tako, međutim, kako sam u to vreme smatrao, donekle ju je i to osvojilo. Rekla je nešto o tome kako muška stidljivost deluje privlačno.

Čudnije je bilo to što je bilo sasvim lako ponuditi takvu verziju moje istorije, pošto sam ionako i samog sebe u to uveravao. Vreme koje sam proveo s Veronikom ubrajao sam u neuspehe – njen prezir, moja poniženost – i izbrisao ga iz priče. Nisam sačuvao pisma, niti fotografije, osim jedne, koju godinama nisam pogledao.

Međutim, nakon jedne ili dve godine braka, kad sam počeo da se osećam bolje sam sa sobom, i stekao puno poverenje u našu vezu, ispričao sam Margareti istinu. Saslušala me je, postavljala pristojna i logična pitanja, i razumela. Zatražila je da vidi fotografiju – snimljenu na Trafalgar Skveru – pažljivo je pogledala, klimnula glavom, oćutala. I to je bilo u redu. Nisam ni imao prava da išta očekujem, ponajmanje nekakvu pohvalu na račun moje bivše devojke. Što, uostalom, nisam ni želeo. Želeo sam samo da raščistim s prošlošću, i da mi Margaret oprostí tu neobičnu laž. Što je ona i učinila.

Gospodin Ganel bio je smiren, suvonjav čovek, kome nije smetalo ćutanje. Na kraju krajeva, ćutanje je njegove klijente koštalo isto koliko i razgovor.

„Gospodine Vebster.“

„Gospodine Ganel.“

I tako smo jedan drugom govorili „gospodine“ narednih četrdeset pet minuta, za koje vreme mi je dao profesionalne savete koje sam uredno platio. Rekao mi je kako bi odlazak u policiju i pokušaj da ih ubedim da podnesu tužbu za krađu protiv žene u zrelih godinama koja je nedavno izgubila majku, po njegovom mišljenju, predstavljao

ludost. To mi se dopalo. Ne sam savet, već način na koji ga je izrekao. „Ludost“; mnogo bolje nego „neuputno“ ili „neprikladno“. Rekao mi je i da ne bi trebalo da pritisnem gospođu Mariot.

„Ali zar nije tačno da advokati vole da ih pritiskaju, gospodine Ganel?“

„Recimo da je drugačije ako je onaj ko ih pritiska njihov klijent. Ali u ovom slučaju, račune plaća porodica Ford. A iznenadilo bi vas kako lako pisma umeju da skliznu na dno ormara s dokumentima.“

Osvrnuo sam se po svetlobraon okrečenoj kancelariji s biljkama u saksijama, policama s pravničkim autoritetom, neupadljivom grafikom nekog engleskog pejzaža i, da, ormarima s dokumentima. Ponovo sam pogledao gospodina Ganela.

„Drugim rečima, ne bi valjalo da pomisli da sam nekakav ludak.“

„O, ne bi to ona nikad pomislila, gospodine Vebster. A reč 'ludak' baš i ne spada u pravnu terminologiju.“

„Koju biste drugu vi upotreбили?“

„Dovoljno bi bilo reći 'nasrtljiv'. To je sasvim dovoljno snažno.“

„Tako je. Nego, da vas pitam nešto drugo. Koliko je vremena potrebno da se obezbedi izvršenje testamenta?“

„Ako sve ide kako treba... osamnaest meseci, dve godine.“

Dve godine! Nisam imao nameru da toliko dugo čekam taj dnevnik.

„Znate kako, najpre se obavi glavni deo posla, ali uvek ostane nešto što se razvuče. Izgubljene potvrde o deonicama. Usklađivanje računice s troškovima. A i pisma se katkad zagube.“

„Ili skliznu na dno ormara.“

„Ili to, gospodine Vebster.“

„Imate li još neki savet?“

„Ja bih bio obazriv s tom rečju 'ukrasti'. To bi moglo nepotrebno da zaoštri stvari.“

„Ali zar nije upravo to učinila? Kako ono glasi ona pravna formulacija kad je nešto zaslepljujuće očigledno?“

„Res ipsa loquitur?“

„E, to.“

Gospodin Ganel nakratko začuta. „Znate, retko mi na radni sto dospevaju krivična dela, ali ključna fraza, kad je reč o krađi, glasi: 'namera da se trajno liši' vlasnik ukradene stvari. Imate li ikakvu ideju

o namerama gospođice Ford, ili o njenom opštem duševnom stanju?“

Nasmejao sam se. Nemogućnost da dokučim Veronikino duševno stanje bila je pre četrdeset pet godina jedan od mojih problema. Zato mora biti da sam se nasmejao na pogrešan način; a gospodin Ganel nije čovek lišen dara zapažanja.

„Ne bih da zabadam nos, gospodine Vebster, ali da li je možda postojalo nešto u prošlosti, recimo, između vas i gospođice Ford, što bi moglo da postane važno, ako bi na kraju došlo do građanske parnice ili čak krivičnog postupka?“

Da li je bilo nečeg između mene i gospođice Ford? Odjednom mi se, dok sam zurio u poleđinu okvira u kojima su verovatno bile porodične fotografije, u svesti pojavila sasvim određena slika.

„Uveliko ste razjasnili stvari, gospodine Ganel. Zalepiću najskuplju marku, kad vam budem plaćao račun.“

On se osmehnu. „Zapravo, primetimo mi to ponekad. U pojedinim slučajevima.“

Dve nedelje kasnije, gospođa Mariot me je obavestila da je u prilici da mi pošalje imejl adresu gospodina Džona Forda. Gospođica Veronika odbila je da dopusti da vam prosledim podatke za kontakt s njom. A i gospodin Džon Ford je očito bio oprezan: nije dao telefonski broj, niti kućnu adresu.

Setio sam se Brata Džeka kako sedi na sofi, bezbrižan i samouveren. Veronika mi je samo časak ranije provukla prste kroz kosu i zapitala: „Može da prođe, je l' da?“ A Džek mi je namignuo. Nisam mu uzvratio mig.

Imejl sam mu napisao formalnim tonom. Izjavio sam mu saučešće. Svoje uspomene na Čizlherst predstavio sam kao srećnije no što su zapravo bile. Objasnio sam mu situaciju i zamolio ga da upotrebi sav svoj uticaj da ubedi sestru da preda drugi „dokument“, koji je, koliko sam shvatio, bio dnevnik mog starog školskog druga Adrijana Fina.

Desetak dana kasnije, Brat Džek je osvanuo u mom inboksu. U dugom uvodu, pričao je o putovanjima, i svom delimičnom penzionisanju, i o vlazi u Singapuru, o bežičnom internetu i sajber-kafeima. A onda: „Nego, dosta je bilo ćaskanja. Žao mi je što nisam staratelj svoje sestre – među nama rečeno, nikad to nisam ni bio. Pre dosta

godina prestao sam da pokušavam da je nagovorim da se predomisli. I sasvim iskreno, kad bih rekao nešto tebi u prilog, to bi moglo da ima suprotan učinak. Nije da ti ne želim sve najbolje, naravno, na ovom izuzetno osetljivom poslu. Ah, evo, stiže mi rikša – moram da brišem. Sve najbolje, Džon Ford.“

Zašto mi se činilo da u svemu ovome ima nečeg neubedljivog? Zašto sam ga zamislio kako mirno sedi kod kuće – u nekoj luksuznoj vili priljubljenoj uz teren za golf negde u Sariju – i smeje mi se? Server mu je bio aol.com, što mi nije govorilo ništa. Zašto sam zamislio Brata Džeka kako me gleda dok pristizem, rešen da se malo zabavi? Možda zato što u ovoj zemlji klasne nijanse odolevaju vremenu duže no razlike u godinama. Fordovi su u to vreme bolje stajali nego Vebsterovi, pa je sigurno da su nameravali da tako i ostanu. Ili je to bila tek moja paranoja?

Nisam mogao ništa, naravno, osim da mu ljubazno odgovorim i upitam ga da li bi mogao da mi da neki Veronikin kontakt.

Kad za neku ženu kažu kako „dobro izgleda“, ljudi obično hoće da kažu „nekad je dobro izgledala“. Ali kad ja to kažem za Margaret, onda to i mislim. Ona smatra - ona zna – da se promenila, što je i tačno; mada za mene manje no za bilo koga drugog. Ne mogu, naravno, da govorim i u ime onog vlasnika restorana. Ali ja bih to ovako objasnio: ona vidi ono što je nestalo, ja samo ono što je ostalo isto. Kosa joj više ne dopire do pola leđa, niti je upletena u kiku; sad joj je kratko podšišana, a sede vlasi više nisu skrivene. One seljačke haljine koje je nekad nosila odavno su ustupile mesto džemperima i dobro skrojenim pantalonama. Deo onih pegica koje sam nekad voleo sad više liči na staračke pege. Ali ipak, uvek gledamo u oči, zar ne? U njima smo nekada davno pronašli tu drugu osobu, u njima je i dalje nalazimo. Te iste oči koje su bile u toj istoj glavi kad smo se upoznali, spavali zajedno, venčali se, išli na medeni mesec, kupili kuću, išli u kupovinu, spremali hranu i išli na odmor, voleli jedno drugo i imali dete. I koje su ostale iste i kad smo se rastali.

Nije, međutim, reč samo o očima. I struktura kostiju ostaje ista, kao i instinktivni pokreti, i mnoštvo načina kojima je bivala ono što jeste. I kojima je, čak i posle toliko vremena i tolike udaljenosti, bivala sa mnom.

„Onda, šta sve ovo znači, Toni?“

Nasmejah se. Tek što smo bili bacili pogled na jelovnik, ali mi se pitanje nije učinilo preuranjenim. Takva je Margaret. Kad kažeš da nisi siguran što se tiče drugog deteta, da li to hoćeš da kažeš da nisi siguran da li želiš još jedno dete sa mnom? Zbog čega misliš da je razvod u stvari raspodela krivice? Šta nameravaš da učiniš s ostatkom svog života? Ako stvarno želiš sa mnom na odmor, zar ne bi bilo dobro da kupiš karte? I šta sve ovo znači, Toni?

Ima ljudi koji se osećaju nesigurno kad je reč o ranijim ljubavnicima njihovih partnera, kao da ih se i dalje boje. Margaret i ja bili smo oslobođeni toga. S tim što u mom slučaju tu i nije postojao krokodilski dugačak niz bivših devojaka. I zato, ako je dopuštala sebi da im daje nadimke, imala je prava na to, zar ne?

„U stvari, od svih ljudi na svetu, povod je Veronika Ford.“

„Lujka?“ Znao sam da će to da kaže, pa se nisam lecnuo. „Nije valjda da je ponovo postala aktuelna posle toliko godina? Ti si bar *to* bio prevazišao, Toni.“

„Znam“, odgovorio sam. Moguće je da sam, kad sam konačno sebe prisilio da Margaret ispričam o Veroniki, ponešto i dodao, sebe predstavio malo više kao naivčinu, a Veroniku kao malo više nepouzdanu no što je zaista bila. No pošto je moja priča bila zaslužna za nadimak koji je tom prilikom stvoren, nisam imao prava da se bunim.

Ispričao sam joj sve, i šta sam učinio, i kako sam svemu tome pristupio. Kao što rekoh, ponešto je od Margarete tokom svih tih godina prešlo na mene, pa je možda i zbog toga nekoliko puta klimnula glavom u znak slaganja ili ohrabrenja.

„A šta misliš, zašto ti je Lujkina mama ostavila petsto funti?“

„Pojma nemam.“

„I misliš da te je njen brat zezao?“

„Tako je. Ili bar da nije sa mnom iskreno razgovarao.“

„Ali ti njega uopšte i ne poznaješ, je li tako?“

„Tačno je da smo se samo jednom sreli. Verovatno sam podozriv prema celoj toj porodici.“

„A zašto je, po tvom mišljenju, taj dnevnik završio kod majke?“

„Ni to ne znam.“

„Možda ga je Adrijan ostavio njoj zato što nije imao poverenja u Lujku.“

„To mi zvuči besmisleno.“

Tu smo začutili. I samo smo jeli. A onda je Margaret kucnula nožem o moj tanjir.

„A ako bi sad ta verovatno neudata gospođica Veronika Ford ušla u ovaj kafe i sela za naš sto, kako bi reagovao odavno razvedeni gospodin Antoni Vebster?“

Ona baš ume da pogodi pravo pitanje, zar ne?

„Sumnjam da bi mi bilo naročito drago da je vidim.“

Nekakva formalnost u mom tonu izmamila je osmeh na Margaretinom licu. „A možda bi postao znatiželjan? Možda bi zavrnuo rukav i počeo da skidaš sat?“

Pocrveneo sam. Nikad niste videli ćelavog čoveka šezdesetih godina da pocrveni? O, događa se to, baš kao i kosmatim, bubuljičavim petnaestogodišnjacima. Samo, pošto se ovim starijima događa ređe, od toga se taj ko je pocrveneo survava natrag kroz vreme do onog doba kad je život izgledao tek kao jedan dugi niz neprijatnosti.

„Žao mi je što sam ti to ispričao.“

Zahvatila je viljuškom paradajz-salatu s renom.

„Jeste li sigurni da vam u grudima ne gori neka... neugasla vatra, gospodine Vebster?“

„Siguran sam u to.“

„E pa, onda, ako ona ne stupi u kontakt s tobom, ja bih to ostavila tako kako jeste. Unovči ček, odvedi me na neki jeftin odmor, i zaboravi sve to. Sa po dvesta pedeset funti možemo da stignemo čak do Kanalskih ostrva.“

„Volim kad me zadirkuješ“, rekoh. „Čak i posle svih ovih godina.“

Nagnula se prema meni i potapšala me po ruci. „Lepo je što smo još dragi jedno drugom. A lepo je i što znam da nam nikad nećeš organizovati taj odmor.“

„Samo zato što znam da ne misliš ozbiljno.“

Osmehnula se. I, u jednom trenutku, gotovo da je izgledala zagonetno. Margaret, međutim, ne ume čak ni da postavi zagonetku, da načini taj prvi korak ka tome da postane Tajanstvena Žena. Da je želela da taj novac potrošim na putovanje za dvoje, ona bi to i rekla. Da, shvatam da je tačno *to* i rekla, ali...

Ali ipak. „Ukrala je nešto što je moje“, rekoh, možda pomalo cmizdravo.

„Otkud znaš da ti to treba?“

„To je Adrijanov dnevnik. On mi je prijatelj. Bio mi je prijatelj. To je moje.“

„Da je tvoj prijatelj želeo da dobiješ njegov dnevnik, mogao je da ti ga ostavi pre četrdeset godina, i time isključi posrednika. Ili posrednicu.“

„Tačno.“

„Šta misliš, šta tamo piše?“

„Nemam pojma. Ali pripada meni.“ Istog trenutka shvatio sam još jedan uzrok svoje odlučnosti. Taj dnevnik je bio dokaz; bio je – ili je mogao da bude – dokazni materijal. Mogao je da poremeti ona banalna ponavljanja memorije. Mogao je naglo da pokrene nešto – mada nisam znao šta.

„Pa eto, ništa lakše nego da saznaš gde živi Lujka. Servis 'Pronađite prijatelje', telefonski imenik, privatni detektiv. Pa onda lepo odeš, pozvoniš, i zatražiš to što je tvoje.“

„Ne.“

„Onda ti preostaje samo provala“, reče ona veselo.

„Šališ se.“

„E, pa, onda, pusti sve to. Osim ako nemaš, kako se to kaže, pitanja iz prošlosti s kojima bi morao da se suočiš da bi mogao da nastaviš dalje. Ali to ne bi ličilo na tebe, je l' da, Toni?“

„Ne, mislim da ne“, odgovorio sam, prilično oprezno. Jer, jedan deo mene i dalje se pitao, nezavisno od sveg tog psihološkog naklapanja, ima li ipak u tome i neke istine. Usledila je tišina. Naši tanjiri ostali su prazni. Margaret me je čitala bez ikakvih poteškoća.

„Baš je dirljivo što si tako tvrdoglav. Pretpostavljam da je to način da se ostane u priči i kad dospemo u ove godine.“

„Ne verujem da bih pre dvadeset godina drugačije reagovao.“

„Verovatno ne.“ Mahnula je konobaru da donese račun. „Ali, dozvoli mi da ti ispričam priču o Kerolajn. Ne, ne poznaješ je. S njom sam se sprijateljila posle razvoda. Imala je muža, dvoje male dece i devojkicu koja ih je čuvala, a u koju nije imala poverenja. Nije da je gajila nekakve strašne sumnje ili tako nešto. Ta devojkica je uglavnom bila uljudna, deca se nisu žalila. Ali je Kerolajn jednostavno osećala da zapravo ne zna kome poverava decu. Zato je zamolila jednu prijateljicu – ne, nije mene – da joj da neki savet. 'Pregledaj joj stvari', rekla

joj je ta prijateljica. 'Molim?' 'Pa, očigledno je da te to grize. Sačekaj njeno slobodno veče, procunaj po njenoj sobi, pročitaj pisma. Tako bih ja postupila.' I tako, kad je devojkica sledeći put izašla, Kerolajn joj je pretresla stvari. I pronašla devojčin dnevnik. Koji je pročitala. I koji je bio pun teških reči, poput 'Radim kod jedne kravetine' i 'Muž je okej – uhvatila sam ga kako mi zagleda guzu – ali žena je glupava kučka.' I, 'ima li ona predstavu šta radi toj jednoj deci?' Bilo je tu stvarno, *stvarno* neprijatnih stvari.“

„I šta se desilo“, upitao sam. „Da li je otpustila devojkicu?“

„Toni“, odgovorila je moja bivša žena. „Nije u tome poenta priče.“

Klimnuo sam glavom. Margaret je proverila račun, prelazeći po stavkama uglom kreditne kartice.

Tokom onih godina, rekla je još dve stvari: da postoje žene koje uopšte nisu tajanstvene, ali deluju tako zbog toga što muškarci nisu u stanju da ih shvate. I da bi, po njenom mišljenju, lujke trebalo čuvati zatvorene u limenim kutijama s naslikanim kraljičinim likom. Mora biti da sam joj nekad ispričao i taj detalj iz svog bristolskog života.

Prošlo je otprilike nedelju dana, i u elektronskoj pošti se ponovo pojavilo ime Brata Džeka. „Evo Veronikinog imejla, ali nemoj da joj kažeš da si ga dobio od mene. Nadrljao bih kao žuti, šta da ti pričam. Sećaš se ona tri mudra majmuna – ne vidim zlo, ne čujem zlo, ne govorim zlo. Kako god bilo, to je moje geslo. Plavo nebo, pogled na most u sidnejskoj luci, zamalo. Ah, evo, stiže mi rikša. Pozdrav, Džon F.“

Iznenadio sam se. Nisam očekivao da će hteti da mi pomogne. Ali, šta sam ja uopšte znao o njemu ili njegovom životu? Samo ono što sam uspeo da izvučem iz sećanja na jedan davni neprijatni vikend. Oduvek sam pretpostavljao da su mu poreklo i obrazovanje dali nada mnom prednost koju je bez napora sačuvao do današnjih dana. Sećam se kako je Adrijan jednom rekao da je pročitao nešto o Džeku u nekom studentskom časopisu i da nije verovao da će ga ikad upoznati (ali nije verovao ni da će jednog dana početi da se zabavlja s Veronikom). A onda je dodao, drugačijim, oštrijim tonom: „*Mrzim* taj engleski manir da se bude neozbiljan kad je reč o ozbilj-

nim stvarima.“ Nikad mi nije bilo jasno – jer, budala, nikad nisam ni pitao – šta ga je podstaklo da to izgovori.

Kažu da vreme kad-tad pronađe čoveka, zar ne? Možda je vreme pronašlo Brata Džeka i kaznilo ga za taj nedostatak ozbiljnosti. I tako sam počeo da smišljam drugačiji život za Veronikinog brata, život u kome su mu studentske godine blistale u sećanju kao godine ispunjene srećom i nadom – kao odista jedini period kada je njegov život nakratko dosegao onaj osećaj harmonije kome svi težimo. Zamišljao sam Džeka, po završetku studija, nepotistički smeštenog u jednu od onih velikih multinacionalnih kompanija. Zamišljao sam ga kako se u početku dobro snalazi na poslu, a onda, gotovo neprimetno, sve manje dobro. Bonvivanski tip finih manira, ali bez one oštine koja je neophodna u svetu što se neprestano menja. One vesele odjave, u pismima i razgovoru, posle izvesnog vremena prestale su da deluju prefinjeno i počele da zvuče trapavo. I premda ga nisu baš doslovno šutnuli, predlog za prevremenu penziju udružen s tek povremenim radnim zadacima, predstavljao je dovoljno jasan signal. Mogao je da bude neka vrsta putujućeg počasnog konzula, podrška lokalnim službenicima u velikim gradovima, i čovek zadužen za rešavanje problema u onim manjim. Na taj način je preoblikovao svoj život, i pronašao dovoljno uverljiv način da se i dalje predstavlja kao uspešan čovek. „Pogled na most u sidnejskoj luci, zamalo.“ Zamišljao sam ga kako nosa laptop po terasama kafea s bežičnim internetom, jer to je, istini za volju, delovalo manje depresivno nego rad u sobi hotela s manje zvezdica no što je ranije bio navikao.

Nemam pojma da li baš tako rade te velike firme, ali bar sam bio pronašao način da o Bratu Džeku razmišljam bez nelagode. Čak mi je pošlo za rukom i da ga iselim iz one vile s pogledom na igralište za golf. Nisam otišao tako daleko da osetim i sažaljenje prema njemu. Povrh svega – to je bilo najvažnije – nisam mu ništa ni dugo-vao.

„Draga Veronika“, počeo sam. „Tvoj brat mi je vrlo ljubazno dao tvoju imejl adresu...“

Pada mi na um kako je i to možda jedna od razlika između mladosti i starosti: dok smo mladi, izmišljamo različite budućnosti za sebe; kad ostarimo, smišljamo različite prošlosti za druge.

Njen otac je vozio hamber super snajp. Automobili danas više nemaju takva imena, zar ne? Ja sam vozio folksvagen polo. Ali hamber super snajp – te reči su silazile s usana glatko kao „otac, sin i sveti duh“. Hamber super snajp. Armstrong sidli safir. Džouit džejvlin. Džensen interseptor. Pa čak i volsli farina i hilman minks.

Nemojte da me shvatite pogrešno. Ne zanimaju me automobili, ni stari ni novi. Blago sam radoznao kad je reč o razlozima da golemoj limuzini date ime po jednoj ptičici kakva je šljuka, kao i glede pitanja ima li alfa romeo đulijeta hirovitu žensku prirodu. Ipak, nisam i dovoljno radoznao da bih potražio odgovor. U ovom trenutku, draže mi je da ne znam.

Jesam, međutim, razmišljao o pitanju nostalgije, i o tome nisam li i sam njena žrtva. Sigurno je da se nimalo ne raznežim od sećanja na nekakve tričarije iz detinjstva; niti želim da se sentimentalno zavaram povodom nečeg što ni u svoje vreme nije postojalo – kao što je ljubav prema školi u koju sam išao, i tome slično. No ako nostalgija podrazumeva živo sećanje na snažne emocije – i žaljenje zbog toga što u našem životu više nema takvih osećanja – onda priznajem krivicu. Nostalgičan sam za svojim ranim danima s Margaret, za vremenom kad se rodila Suzi i prvim godinama, za onim putovanjem s Ani. A ako govorimo o snažnim osećanjima koja se više nikad neće vratiti, onda pretpostavljam da je moguće biti nostalgičan pri sećanju na bol kao i pri sećanju na zadovoljstvo. Čime se otvara široko polje, zar ne? Kojim se stiže pravo do priče o gospođici Veroniki Ford.

„Krvavi novac?“

Zurio sam u te reči ne uspevajući da u njima pronađem bilo kakav smisao. Obrisala je moju poruku zajedno s naslovom, i nije potpisala odgovor, a odgovorila je samo s te dve reči. Morao sam da otvorim svoju poruku i ponovo je pročitam da bih shvatio da su, gramatički gledano, njene dve reči mogle jedino da budu odgovor na moje pitanje zašto mi je njena majka ostavila petsto funti. Osim toga, međutim, sve drugo bilo je nejasno. Nikakva se krv nije prolila. Moj ponos jeste bio povređen, to je bilo tačno. Ali teško da je Veronika htela da nagovesti da je njena majka nudila novac kao nadoknadu za bol koji mi je ona nanela, zar ne? Ili možda jeste?

Istovremeno, imalo je smisla to što mi Veronika nije dala jednostavan odgovor, što nije učinila ili rekla nešto čemu sam se nadao ili što sam očekivao. Bar je što se toga tiče bila dosledna, onakva kakvu sam je pamtio. Naravno, povremeno sam dolazio u iskušenje da je doživim kao ženu s tajnom, za razliku od otvorene žene kakvom sam se oženio kad sam se venčao s Margaret. Istina je da s njom nikad nisam znao na čemu sam, da nisam umeo da čitam njena osećanja i njene motive. Zagonetka je, međutim, nešto što čovek želi da reši. A ja nisam želeo da rešavam Veroniku, naročito ne s tolikim zakašnjenjem. Četrdeset godina ranije, ona jeste bila dozlaboga komplikovana mlada žena, i činilo se – na temelju tog s dva prsta otkucanog odgovora od dve reči – da nije smekšala s godinama. To sam sebi odlučno rekao.

Mada, zašto bi trebalo da očekujemo da nas godine smekšaju? Ako već život nema zadatak da nagrađuje vrlinu, zašto bi trebalo da nam kad mu se približi kraj podari topla, prijatna osećanja? Kakvom bi to evolucionom cilju mogla da služi nostalgija?

Imao sam jednog prijatelja koji je radio kao advokatpripravnik, a onda se razočarao i napustio taj posao. Rekao mi je da mu je jedina korist od tih protraćenih godina to što je prestao da se boji i zakona i advokata. Nešto slično se događa i u jednom uopštenijem smislu, zar ne? Što više naučite, to se manje bojite. „Naučite“, ne u smislu nekog akademskog učenja, nego u praktičnom razumevanju života.

Možda ja samo hoću da kažem to da se sada, pošto sam se pre mnogo godina zabavljao s njom, nisam bojao Veronike. Stoga sam i otpočeo opsadu putem imejla. Bio sam rešen da budem ljubazan, tolerantan, istrajan, dosadan, prislan: drugim rečima, da lažem. Naravno, dovoljna je jedna mikrosekunda da se obriše imejl, ali ne traje duže ni da se potom vrati. Izmoriću je ljubaznošću, i tako ću dobiti Adrijanov dnevnik. Nije bilo „neugasle vatre u mojim grudima“ – u to sam uverio i Margaret. A što se tiče onog njenog uopštenijeg saveta, recimo samo to da je jedna od prednosti statusa bivšeg muža u tome što više ne morate da obrazlažete svoje ponašanje. A ni da prihvatate predloge.

Osećao sam da je moj pristup zbunio Veroniku. Ponekad je odgovarala kratko i osorno, često nikako. A teško da bi bila polaskana da je znala šta je prethodilo mom planu. Negde pred kraj našeg braka, pristojna vila u predgrađu u kojoj smo živeli Margaret i ja malo je potonula u tle. Ovde-onde pojavile su se pukotine, delovi trema i fasade počeli su da se krune. (I ne, nisam u tome video nikakvu simboliku.) Zavod za osiguranje zanemario je činjenicu da je to leto bilo neverovatno sušno, i odlučio da za sve okrivi lipu u bašti pred kućom. Nije to bilo neko naročito lepo drvo, niti mi je bilo drago, iz raznih razloga: zaklanjalo je svetlost u dnevnoj sobi, prekrivalo pločnik onim nečim lepljivim, i nadvijalo se nad ulicom na način koji je podsticao golubove da se gnezde u krošnji i seru na automobile parkirane ispod. Naročito na naš automobil.

Moje nepristajanje da se to drvo poseče bilo je načelne prirode: nije u pitanju bilo načelo održavanja broja stabala u zemlji, već načelo nepokoravanja nekakvim nevidljivim birokratama, botaničarima s dečijim licima, i aktuelnim pomodnim teorijama krivice koje su proturali osiguravajući zavodi. Osim toga, Margaret je prilično volela to drvo. Zato sam pripremio opsežnu odbrambenu kampanju. Doveo sam u pitanje zaključke botaničara i zatražio kopanje dodatnih jama kojima bi se potvrdilo ili opovrglo prisustvo korenja blizu temelja kuće; raspravljao sam o klimatskim faktorima, o velikom pojasu ilovače oko Londona, o gasovodu koji je postavljen u toj oblasti, i sličnom. Bio sam učitiv ali nepokolebljiv; oponašao sam birokratski jezik svojih suparnika; nervirao sam ih time što sam uz svako novo pismo prilagao kopije dotadašnje korespondencije; pozivao sam nove inspekcije i predlagao dodatne zadatke za njihove službenike. Sa svakim pismom uspevao sam da postavim novo pitanje na čije su razmatranje morali da potroše još neko vreme; ako bi odgovor izostao, u sledećem pismu ne bih ponovio pitanje, već bih ih uputio na treći ili četvrti pasus mog dopisa od 17. ovog meseca, e da bi ponovo morali da zavire u svoj sve deblji dosije. Vodio sam računa da ne delujem kao moron, već kao pedantni davitelj koga nije moguće ignorisati. Voleo sam da zamišljam jadikovanje i stenjanje prilikom prispeća svakog od mojih pisama; i znao sam da će u nekom trenutku neopozivo shvatiti da je vreme da jednostavno zatvore slučaj. Konačno su, iscrpljeni, predložili smanjivanje krošnje lipe za trideset procenata; pri-

hvatio sam to rešenje uz izraze dubokog žaljenja i istinsko pritajeno ushićenje.

Veronika, kao što sam pretpostavio, nije uživala u tome što sam se prema njoj ponašao kao prema osiguravajućem zavodu. Pošteđecu vas dosadnih delova naše prepiske i preći na prvu praktičnu posledicu. Od gospođe Mariot dobio sam pismo s dodatkom koji je opisala kao „fragment spornog dokumenta“. Izrazila je nadu da će naredni meseci doneti puni povraćaj mog nasledstva. Učinilo mi se da ispoljava preterani optimizam.

Taj „fragment“ je, ispostavilo se, bio fotokopija jednog fragmenta. Ali sam – čak i posle četrdeset godina – znao da je autentičan. Adrijan je pisao prepoznatljivim iskošenim rukopisom s ekscentričnim „g“. Suvišno je napominjati da mi Veronika nije poslala prvu stranu, ni ti poslednju, niti je naznačila iz kog je dela dnevnika ona koju mi je poslala. Ako je „dnevnik“ i dalje bila prava reč za tekst ispisan u numerisanim pasusima. Evo šta sam pročitao:

5.4. Pitanje akumulacije. Ako je život kocka, koji oblik opklade treba primeniti? Na hipodromu, akumulatorom se naziva opklada koja dobitak od uspeha jednog konja prenosi da bi uvećala ulog u sledećoj.

5.5. Dakle, a) Do koje se mere odnosi među ljudima mogu izraziti matematičkom ili logičkom formulom? I b) Ako to učinimo, koje znake možemo da stavimo između činilaca? Plus i minus, očigledno; ponekad znak za množenje i, da, za deljenje. No ti su znakovi ograničeni. Pa se tako jedan potpuno neuspeli odnos može izraziti i kroz gubitak/minus i deljenje/oduzimanje, s nulom kao konačnim rezultatom; s druge strane, potpuno uspešan odnos može se predstaviti i sabiranjem i množenjem. Ali, šta ćemo s onom većinom? Da li takvi odnosi treba da budu predstavljeni jednačinama koje su logički neverovatne i matematički nerešive?

5.6. Evo kako bi se mogla izraziti akumulacija koja sadrži činioce b , a^1 , a^2 , s , v ?

$$b = s - v + /x a^1$$

$$\text{ili } a^2 + v + a^1 \times s = b?$$

5.7. Ili je to možda pogrešan način da se postavi ovo pitanje i izrazi akumulacija? Nije li primena logike na čovekovo duševno stanje za sebe i po sebi osuđena na neuspeh? Šta biva s lancem argumenata onda kada su karike načinjene od različitih metala, pri čemu je svaki od njih različite čvrstine?

5.8. Ili je „karika“ pogrešna metafora?

5.9. Ako pretpostavimo da ipak nije, ako se karika prekine, ko snosi odgovornost za taj prekid? Susedne karike, ili čitav lanac? Samo, šta podrazumevamo kad kažemo „čitav lanac“? Koliko daleko sežu granice odgovornosti?

6.0. Ili bismo mogli da pokušamo da odgovornost prikažemo i rasporedimo preciznije? I da pri tom ne koristimo jednačine i činioce, već da stvari izrazimo tradicionalnom terminologijom. Tako, na primer, da je Toni

I tu se fotokopija – ta verzija jedne verzije – prekida. „Tako, na primer, da je Toni“: kraj reda, dno stranice. Da nisam odmah prepoznao Adrijanov rukopis, mogao sam pomisliti da je taj zagonetni završetak deo nekakve složene ujdurme koju je smislila Veronika.

Ali nisam želeo da razmišljam o njoj – bar ne dok je bilo moguće da to izbegnem. Umesto toga, pokušao sam da se usredsredim na Adrijana i ono što je on činio. Ne znam kako to da sročim, ali dok sam gledao u tu fotokopiranu stranicu, nisam se osećao kao da proučavam neki istorijski dokument – štaviše, dokument koji zahteva podrobnu kritičku analizu. Umesto toga, osećao sam da je Adrijan tu u sobi, pored mene, da diše i razmišlja.

A jeste ostao dostojan divljenja. Pokušavao sam ponekad da zamislim očajanje koje vodi do samoubistva, nastojao da dočaram sebi lavinu i plimu tame u kojoj jedino smrt deluje kao tračak svetlosti: drugim rečima, potpunu suprotnost normalnog stanja života. Ali u ovom dokumentu – o kome sam zaključio, na osnovu te jedne stranice, da se sastoji od Adrijanovog racionalnog obrazlaganja sopstvenog samoubistva – autor je koristio svetlost u nastojanju da stigne do još veće svetlosti. Ima li smisla to što kažem?

Uveren sam da su psiholozi negde napravili grafikon inteligencije izmerene naspram životnog doba. Ne grafikon mudrosti, pragmatizma,

organizacionih sposobnosti, taktičke razboritosti – svega onoga što s vremenom zamagljuje naše shvatanje svega. Ne takav, već grafikon čiste inteligencije. Nagađam da bi taj grafikon pokazao kako većina nas dostiže vrhunac u razdoblju između šesnaeste i dvadeset pete godine. Adrijanov fragment podsetio me je na to kakav je on bio u to vreme. Prilikom naših razgovora i rasprava, delovalo je kao da je stvoren da uspostavlja red u razmišljanjima, kao da mozak koristi isto onako prirodno kao sportista mišiće. I baš kao što sportisti na pobedu često reaguju s čudnom mešavinom ponosa, neverice i skromnosti – ovo sam *ja* postigao, ali kako sam to postigao? sam samcit? zahvaljujući drugima? ili je to Bog uradio za mene? – tako bi vas i Adrijan svojim mislima poveo na putovanje kao da ni sam ne veruje s kakvom lakoćom putuje. On jeste bio dostigao neko stanje višeg spokojstva – ali ne takvo koje bi isključivalo druge ljude. Činio je da se osećate kao njegov saučesnik u razmišljanju, čak i kad ne biste ništa rekli. Bilo mi je veoma čudno što sam ponovo osetio to, tu bliskost s nekim ko je mrtav ali je i dalje inteligentniji od mene, uprkos svim decenijama koje sam u međuvremenu proživio.

Nije tu reč samo o čistoj, već i o primenjenoj inteligenciji. Nehotice sam počeo da svoj život poredim s Adrijanovim. Sposobnost da posmatra i preispituje sebe; sposobnost da donosi moralne odluke i postupa u skladu s njima; mentalna i fizička odvažnost njegovog samoubistva. „Oduzeo je sebi život“, tako se kaže; ali je Adrijan isto tako i preuzeo nadležnost nad svojim životom, ostvario kontrolu nad njim, uzeo ga u svoje ruke – a onda ga namerno ispustio. Malo je nas – nas koji smo ostali – koji možemo da kažemo da smo učinili to isto? Svi mi nekako bauljamo napred, puštamo da nam se život događa, lagano stvaramo skladište sećanja. Tu postoji akumulacija, ali ne u onom smislu koji je Adrijan imao na umu – tek jednostavno, neprekidno sabiranje i dodavanje životu. A kako to pesnik reče, postoji razlika između dodavanja i uvećavanja.

Da li se moj život uvećao, ili je sve bilo samo dodavanje? To je pitanje koje je u meni pokrenuo Adrijanov fragment. Bilo je dodavanja – i oduzimanja – u mom životu, ali koliko množenja? I to je u meni stvaralo osećaj nelagode, nespokoja.

„Tako, na primer, da je Toni...“ Te su reči imale lokalno, tekstualno značenje, koje se ticalo onog vremena od pre četrdeset godina; i bilo

je moguće da ću u nekom trenutku otkriti da su u sebi sadržale prekor, ili su vodile ka prekору, ka kritici koju mi je uputio moj umni, samosvesni prijatelj. Na trenutak, međutim, shvatio sam ih kao reči koje se odnose na nešto znatno šire – na čitav moj život. „Tako, na primer, da je Toni...“ U takvom registru te su reči bile praktično zaokružene same po sebi, i nije im bio potreban glavni deo rečenice koji bi ih objasnio. Da, odista, da je Toni umeo da vidi jasnije, da je delao odlučnije, da se pridržavao istinskih moralnih vrednosti, da se s nešto manjom lakoćom prepuštao pasivnoj miroljubivosti koju je u početku nazivao srećom, a kasnije zadovoljstvom. Da Toni nije bio plašljiv, da mu nije bila neophodna potvrda drugih da bi se potvrdio u sopstvenim očima... i tako dalje, kroz niz hipotetičkih postavki koje su vodile ka onoj konačnoj: tako, na primer, da Toni nije bio Toni.

Ali je Toni bio i ostao Toni, čovek koji je nalazio utehu u sopstvenoj istrajnosti. U pismima osiguravajućim zavodima, u imejlovima upućenim Veroniki. Ako odlučite da me zezate, zezaću i ja vas. Nastavio sam da joj šaljem imejllove manje-više svakog drugog dana, sada već u širokom rasponu različitih tonova, od šaljivih podsticaja poput „Učini pravu stvar, devojko“, do pitanja u vezi s Adrijanovom prekinutom rečenicom, i tek napola iskrenog raspitivanja o njenom životu. Želeo sam da oseti kako je čekam svaki put kad klikne na „inboks“; i želeo sam da zna da ću, čak i ako istog trenutka briše moje poruke, znati da upravo to čini, i da neću biti iznenađen, još manje povređen. Da zna da sam tu i da čekam. „vre-e-e-e-me je na mojoj strani, o daa...“ Nisam smatrao da je time zlostavljam; samo sam tražio ono što je moje. A onda, jednog jutra, stigao sam do nekakvog rezultata.

„Sutra dolazim u grad. Naći ćemo se u tri, na sredini Klimavog mosta.“

Nisam očekivao tako nešto. Mislio sam da će sve biti obavljeno izdaleka, pošto se služila advokatima i ćutanjem. Možda se predomisli. Ili sam možda uspeo da joj uđem pod kožu. Na kraju krajeva, to sam i pokušavao.

Klimavi most je novi pešački most preko Temze, između Katedrale Svetog Pavla i Galerije Tejt. Kad je pušten u promet, u početku je malo podrhtavao – od vetra, ili od gomile ljudi koja je tabanala preko njega, ili i od jednog i drugog – a britansko javno mnjenje se uredno

rugalo arhitektima i inženjerima koji nisu znali šta rade. Meni je bio prelep. Dopadalo mi se i to kako podrhtava. Činilo mi se kako nas s vremena na vreme treba podsećati na to koliko je nestabilno tlo pod našim nogama. A onda su ga popravili i prestao je da kleca, ali mu je ime ostalo – bar za neko vreme. Pitao sam se zašto je Veronika odabrala baš to mesto. A pitao sam se i da li će me ostaviti da čekam, i s koje će strane da naiđe.

Ali ona je već bila tamo. Prepoznao sam je izdaleka, njen stas i držanje istog trenutka su mi bili poznati. Čudno je kako slika nečijeg telesnog držanja zauvek ostane u vama. A što se nje tiče – kako da to opišem? Može li čovek da stoji nestrpljivo? Ne, nije cupkala s noge na nogu; ali je očita napetost nagoveštavala da joj nije drago što je tu.

Pogledao sam na sat. Stigao sam tačno na vreme. Zagledali smo se jedno u drugo.

„Oćelavio si“, rekla je.

„Događa se to. Ako ništa drugo, bar se vidi da nisam alkoholičar.“

„Nisam ni rekla da jesi. Sešćemo na jednu od ovih klupa.“

Krenula je ne sačekavši odgovor. Hodala je hitro, pa bih, da sam hteo da je sustignem, bio primoran da potrčim nekoliko koraka. Nisam želeo da joj pružim to zadovoljstvo, pa sam idući nekoliko koraka za njom stigao do jedne slobodne klupe, okrenute prema Temzi. Nisam mogao da razaznam u kom smeru teče reka, pošto je oštri poprečni vetar mreškao površinu vode. Nebo iznad nas bilo je sivo. Bilo je malo turista; kraj nas je prozujao čovek na rolerima.

„Zbog čega ljudi misle da si alkoholičar?“

„Ne misle.“

„Zašto si onda to spomenuo?“

„Nisam ja to spomenuo. Ti si rekla da sam oćelavio. A činjenica je, da ako čovek stvarno mnogo pije, nešto u alkoholu sprečava opadanje kose.“

„Da li je to tačno?“

„Pa, možeš li da se setiš ijednog ćelavog alkoholičara?“

„Imam ja i pametnijeg posla.“

Pogledao sam je i pomislio: nisi se promenila, ali ja jesam. A ipak, na neki čudnovat način, taj njen način razgovora gotovo da je probudio u meni nostalgiju. Gotovo da jeste. U isto vreme, pomislio sam:

izgledaš pomalo zapušteno. Bila je odevena u sasvim običnu suknju od tvida i prilično pohaban plavi mantil; njena kosa, čak i ako uzmemo u obzir delovanje povetarca koji je duvao sa reke, delovala je neuredno. Bila je iste dužine kao i četrdeset godina ranije, ali obilato prošarana sedim vlasima. Ili, tačnije, bila je seda, a prošarana njenom prirodnom smeđom. Maragaret je nekada govorila kako žene često prave grešku tako što čuvaju frizuru iz vremena kad su bile najprivlačnije. Istrajavaju na tome i dugo pošto postane neprikladno, samo zato što se boje da je temeljno skrate. To svakako jeste bio slučaj s Veronikom. Ili joj je možda bilo svejedno.

„Onda?“ rekao sam.

„Onda?“ ponovila je.

„Ti si tražio da se sastanemo.“

„Jesam li?“

„Hoćeš da kažeš da nisi?“

„Ako ti kažeš da jesam, onda sigurno jesam.“

„Dakle, jesi li ili nisi?“ upitala je, a onda ustala i ostala da stoji, da, nestrpljivo.

Namerno nisam reagovao. Nisam joj predložio da sedne, niti sam ja ustao. Neka ide, ako želi – a želela je, pa nije imalo smisla da je zadržavam. Imala je tri mladeža na vratu, sa strane – da li sam ih se sećao, ili nisam? Iz svakog od njih sada je rastao po jedan snop dlačica, a svetlost je padala tačno na te vlasi.

Onda, u redu, ništa od ćaskanja, ništa od istorije, ništa od nostalgije. Da pređemo na posao.

„Hoćeš li da mi predaš Adrijanov dnevnik?“

„Ne mogu“, odgovorila je, ne gledajući u mene.

„Zašto ne možeš?“

„Spalila sam ga.“

Najpre krađa, a onda paljevina, pomislio sam, obuzet naletom srdžbe. Ali sam naredio sebi da se prema njoj i dalje ponašam kao prema osiguravajućem zavodu. Stoga sam je, najpravnodušnijim mogućim tonom, jednostavno zapitao:

„A zašto?“

Obraz joj je zatitrao, ali nisam mogao da razlučim da je u pitanju smešak ili grč.

„Nije lepo čitati tuđe dnevnike.“

„Tvoja majka ga je sigurno pročitala. A mora biti da si i ti, da bi odlučila koju stranu da mi pošalješ.“ Nije odgovorila. Pokušao sam s druge strane. „Uzgred, kako glasi nastavak one rečenice? Znaš koje: 'Eto, na primer, da je Toni...'?“

Slegnula je ramenima i namrštila se. „Nije lepo čitati tuđe dnevničke“, ponovila je. „Ali možeš ovo da pročitaš, ako hoćeš.“

Izvukla je iz džepa mantila jedan koverat, predala mi ga, okrenula se, i otišla.

Kad sam stigao kući, pregledao sam svoje poslate imejllove i, naravno, ni u jednom nisam tražio sastanak. Ili bar ne s toliko mnogo reči.

Sećam se svoje prve reakcije kad sam na ekranu ugledao reči „krvavi novac“. Rekao sam sebi: ali niko nije nastradao. Pri tom sam mislio samo na Veroniku i sebe. Nisam pomislio i na Adrijana.

A shvatio sam još nešto: postojala je greška, ili statistička nepravilnost, u Margaretinoj teoriji o jasnim ženama naspram onih tajanstvenih; ili, tačnije, u njenom drugom delu, onom koji je tvrdio da muškarce privlači ili jedna ili druga vrsta. Mene su privlačile i Veronika i Margaret.

Sećam se jednog perioda u mojoj poznoj adolescenciji, kada sam se opijao zamišljenim slikama raznih pustolovina. Eto kakav ću biti kad odrastem. Ići ću tamo i tamo, raditi ovo, otkrivati ono, voleti nju, pa onda nju, i nju i nju. Živeću kao što žive i kao što su oduvek živeli likovi u romanima. Nisam bio siguran koji likovi, ali sam znao da će strast i opasnost, ekstaza i očajanje (ali više ekstaza) biti bez prestanka prisutni. Međutim... ko je rekao ono o „neznatnosti života koju umetnost preuveličava“? U svojim poznim dvadesetim, u jednom trenutku priznao sam sebi da je moja pustolovnost odavno iščilela. Da nikad neću raditi ono o čemu sam kao dečak sanjao. Umesto toga, počeo sam da negujem travnjak, da odlazim na godišnje odmore, da živim svoj život.

Ali vreme... kako nas vreme najpre prizemlji, pa nas onda sludi. Mislili smo da smo već sazreli, a bili smo samo bezbedni. Mislili smo da smo odgovorni, a bili smo samo kukavice. Ono što smo nazivali realističnošću, ispostavilo se, bilo je način izbegavanja stvari, a ne suočavanja s njima. Vreme... dajte nam dovoljno vremena pa će i

naše najčvršće utemeljene odluke početi da deluju klimavo, a sve naše izvesnosti počće da liče na hirove.

Čitav dan i po nisam ni takao koverat koji mi je dala Veronika. Čekao sam zato što sam znao da je uverena da neću moći da sačekam, da ću ga otvoriti i pre no što ona nestane s vidika. Znao sam, međutim, da je malo verovatno da će u kovertu biti ono što sam ja priželjkivao: na primer, ključ zakupljene kasete u kojoj ću pronaći Adrijanov dnevnik. Istovremeno, ni u šta me nije ubedila njena uštogljena rečenica o nečitanju tuđih dnevnika. Smatrao sam da ne bi prezala ni od spaljivanja, da bi me kaznila za prastare greške i neuspehe, ali ne i da bi to učinila samo da bi odbranila nekakvo na brzinu postavljeno načelo ispravnog ponašanja.

Zbunilo me je to što je ona predložila sastanak. Zašto nije iskoristila usluge pošte i na taj način izbegla susret koji joj očigledno nije prijao? Čemu to suočavanje licem u lice? Da li ju je radoznalost naglala da poželi da me vidi nakon svih tih godina, čak i ako bi se od toga naježila? Prilično sam sumnjao u takvu mogućnost. Na brzinu sam ponovo odvrteo u glavi onih desetak minuta koje smo proveli zajedno – odabrano mesto, promenu mesta, obostranu želju da se što pre razidemo, sve što smo rekli i sve što nismo rekli. Na kraju, došao sam do nekakve teorije. Ako joj nije bio neophodan sastanak da bi učinila to što je učinila – dakle, da bi mi predala koverat – onda joj je bio potreban zbog onoga što je rekla. A rekla je da je spalila Adrijanov dnevnik. Samo, zašto je morala da to pretoči u reči pored sive Temze? Zato što je to bilo moguće poreći. Htela je da izbegne mogućnost postojanja dokaznog materijala u obliku odštampanog imejla. Ako je mogla da slaže da sam ja bio taj koji je zakazao sastanak, ne bi joj mnogo trebalo ni da porekne da je ikad priznala tu paljevinu.

Pošto sam stigao do tog nesigurnog objašnjenja, sačekao sam da padne večer, potom večerao, nasuo sebi dodatnu čašu vina, i seo s kovertom u rukama. Na njemu nije bilo ispisano moje ime: možda je i to bilo dokaz želje za poricanjem? Naravno da mu nisam to predala. Niti sam se ikad srela s njim. On je najobičniji imejl-nasilnik, mitoman, ćelavi sajber-manijak.

Zaključio sam, na osnovu sivocrne pruge kojom je bila oivičena prva strana, da je ponovo u pitanju fotokopija. Ma, šta je s njom? Zar

baš nikad ne posluje s autentičnim dokumentima? A onda sam primetio datum u vrhu stranice, potom i rukopis: moj rukopis, onakav kakav je bio pre mnogo godina. „Dragi Adrijane“, glasio je početak pisma. Pročitao sam ga do kraja, ustao, uzeo onu čašu vina, vratio njen sadržaj u bocu prolivši pri tom ne tako malu količinu, i sipao sebi veliku čašu viskija.

Koliko često pričamo svoju životnu priču? Koliko često je podešavamo, ukrašavamo, lukavo pravimo rezove? I što duže traje život, to je oko nas manje onih koji bi našu priču mogli da dovedu u pitanje, da nas podsete da naš život nije naš život, već samo priča koju smo ispričali o svom životu. Koju smo ispričali drugima, ali – pre svega – sebi samima.

Dragi Adrijane – ili pre, dragi Adrijane i Veronika (zdravo, Kučko, i dobro došla u ovo pismo).

Vas dvoje svakako zaslužujete jedno drugo, i želim vam mnogo radosti. Nadam se da ćete tako da se zapetljate da će šteta koju ćete naneti jedno drugom biti neprolazna. Nadam se da ćete prokleti dan kad sam vas upoznao. A nadam se i da će kad raskinete, što je sasvim neminovno – dajem vam šest meseci, koje će vaš zajednički ponos uspeti da rastegne na godinu dana, da tako stignete da sve sjebete još temeljnije – oboma ostati dovoljno gorčine za čitav život, koja će otrovati sve vaše buduće veze. Jedan deo mene nada se da ćete imati dete, pošto čvrsto verujem u to da je vreme veliki osvetnik, da, i to kroz nekoliko pokoljenja. Pogledajte samo Veliku Umetnost. S tim što osveta mora biti izvršena nad onima koji su je zaslužili, u ovom slučaju nad vama dvoma (a vi niste velika umetnost, tek likovi iz stripa). Zato vam ne želim da imate dete. Bilo bi nepravedno nekom nevinom fetusu natovariti mogućnost da jednoga dana otkrije da je plod vaših utroba – ne zamerite zbog ovog poetičnog izraza. Zato vodi računa da uvek navučesh dureks preko njegovog vretenastog kurca, Veronika. Ili ga možda još nisi pustila da ode tako daleko?

Nego, dosta s tim ljubaznostima. Moram precizno da vam saopštim nekoliko stvari, svakom ponaosob.

Adrijane: svakako si već saznao da voli da zeza – mada pretpostavljam da si rekao sebi da je to neka njena Borba Sa Sopsivenim Principima, u kojoj ćeš joj ti kao filozof svesrdno pomoći svojim sivim ćelijama. Ako te još nije pustila da Ideš Do Kraja, predlažem ti da raskineš, pa će ti za tren oka dotrčati s ovlaženim gaćicama i pakovanjem kurtona, nepokolebljivo rešena da ti da. S tim što je zezanje ovde višeznačna metafora: ona je neko ko će manipulirati tvojim unutrašnjim bićem, a istovremeno ti uskraćivati svoje. Postavljanje tačne dijagnoze – koja može da varira u zavisnosti od dana u nedelji – ostavljam psihijatrima, i ukazujem samo na njenu nesposobnost da zamisli bilo čija osećanja ili emotivni život. Čak me je i njena rođena majka upozorila na nju. Da sam na tvom mestu, malo bih pretresao stvari s Mamicom – priupitao bih je da li je Veronika nekad davno pretrpela neku traumu. Naravno, to ćeš morati da učiniš bez njenog znanja, jer da znaš, dečko, ta cura voli sve da drži pod kontrolom. A, da, pri tom je još i snob, kao što već svakako znaš, i zakačila se za tebe samo zato što je bilo izvesno da će uz tvoje ime uskoro stajati da si diplomirao na Kembridžu. Sećaš li se kako si prezirao Brata Džeka i njegove otmene drugare? Da li to sad želiš da im se pridružiš? Samo, nemoj da smetneš s uma: ako joj daš dovoljno vremena, i tebe će početi da prezire isto onako kao što prezire mene.

Veronika: baš vam je zanimljivo, to zajedničko pismo. Tvoja zloba pomešana s njegovom uštogljenošću. Kakav skladan brak dvaju talenata. Kao i tvoj osećaj društvene nadmoći naspram njegovog osećaja intelektualne nadmoći. Ali nemoj da misliš da možeš da nadmudriš Adrijana kao što si (na neko vreme) uspela da nadmudriš mene. Jasna mi je tvoja taktika – hoćeš da ga izoluješ, da ga odvojiš od starih prijatelja, da učiniš da počne da zavisi od tebe, itd., itd. To može da deluje na kratke staze. Ali na duže? Pitanje je jedino hoćeš li uspeti da zatrudniš pre nego što otkrije da si zapravo dosadna. A čak i ako ti pođe za rukom da ga priteraš uza zid, možeš da očekuješ život u kome će ti večito ispravljati logiku, sprovoditi pedanteriju nad stolom postavljenim za doručak, i suzbijati zevanje pred tvojim izgledom i čarima. Ja ti u ovom trenutku ne mogu ništa, ali vreme će moći. Vreme će reći svoje. Ono uvek to učini.

Čestitam vam nastupajuće praznike i neka vam na združene miropomazane glave padne kisela kiša.

Toni

Viski, po mom mišljenju, razbistruje misli. I smanjuje bol. A ima i dodatnu vrlinu da od njega postajete pijani, ili, ako ga uzmete u dovoljnim količinama, veoma pijani. Pročitao sam to pismo nekoliko puta. Nisam mogao da poreknem ni autorstvo, ni to koliko je ogavno. Mogao sam jedino da tvrdim kako u to vreme jesam bio njegov autor, ali da sad to više nisam. Odista, nisam prepoznavao onaj deo sebe iz koga je poteklo to pismo. No možda je to bilo tek dodatno samoza-varavanje.

U prvi mah, razmišljao sam uglavnom o sebi, i o tome šta sam – i kakav sam – bio: bedan, ljubomorani i zao. I o svom pokušaju da upropastim njihovu vezu. Ako ništa drugo, bar u tome nisam imao uspeha, pošto je Veronikina majka tvrdila da je Adrijan poslednje mesece života proživio srećan. Nije da sam zbog toga osetio neko olakšanje. Moje mlađe ja vratilo se da bi zaprepastilo moje starije ja onim što sam nekada bio, ili ponekad umeo da budem. A tek u poslednje vreme počeo sam da mislim o tome kako je svedoka naših života sve manje, i kako s njima nestaje i naš dokazni materijal. Sada sam imao vrlo neželjen dokaz o tome šta sam bio, ili umeo da budem. I bilo mi je žao što Veronika nije spalila taj dokument.

Potom sam razmislio o njoj. Ne o tome kako se možda osećala kad je prvi put čitala to pismo – na to ću se vratiti naknadno – već o tome zašto mi ga je predala. Naravno, želela je da mi pokaže kakvo sam govno bio. Zaključio sam, međutim, da to nije bilo sve: s obzirom na našu trenutnu pat-poziciju, bio je to i taktički potez, neka vrsta upozorenja. Ako pokušam da u tu priču s dnevnikom upetljam i zakon, biće to deo njene odbrane. A ja ću sam svedočiti o svom karakteru.

A onda sam razmislio o Adrijanu. O mom starom prijatelju koji se ubio. A to pismo bilo mu je poslednji glas od mene. Osuda njegovog karaktera i pokušaj da uništim prvu i poslednju ljubavnu vezu u njegovom životu. Kad sam napisao da će vreme reći svoje, potcenio sam vreme, tačnije, pogrešno sam ga procenio: vreme je govorilo svoje ne protiv njih, nego protiv mene.

Na kraju sam se setio i razglednice koju sam poslao Adrijanu kao zakasneli odgovor na njegovo pismo. Onaj kao bajagi šmekerski odgovor, kako je „sve u najboljem redu, stara kuko“. Na slici je bio Viseći most Klifton. S kojeg svake godine nemali broj ljudi skoči u smrt.

Sledećeg dana, trezan, ponovo sam razmišljao o nas troje, i o mnogobrojnim paradoksima koje sa sobom nosi vreme. Na primer, o tome da kad smo mladi i osetljivi, istovremeno smo i najviše ranjivi; a kad krv počne sporije da teče, kad osećanja oslabe, kad steknemo čvršći oklop i naučimo kako da podnosimo bol, tada stupamo znatno opreznije. Sada bih možda i pokušao da se uvučem Veroniki pod kožu, ali ne i da joj tu istu kožu, delić po delić, oderem s leđa.

Iz današnje perspektive, nije bilo surovo s njihove strane to što su me upozorili na to da su postali par. Jedino je trenutak bio pogrešan, kao i to što se činilo da iza čitave zamisli stoji Veronika. Zašto sam reagovao tako što sam potpuno odlepio? Povređeni ponos, predispozitivni stres, izolovanost? Sve su to samo izgovori. I ne, sada nisam osećao stid, niti krivicu, već nešto što je u mom životu bilo mnogo ređe, a jače i od jednog i od drugog: kajanje. Osećanje koje je znatno složenije, zgusnutije, i iskonskije. I čija je najvažnija odlika to što se protiv njega ništa ne može učiniti: previše je vremena prošlo, previše je štete počinjeno, da bi se išta popravilo. Uprkos tome, četrdeset godina kasnije, poslao sam Veroniki imejl u kome sam joj se izvinio zbog svog pisma.

Potom sam nastavio da razmišljam o Adrijanu. Od samog početka, on je uvek sve video jasnije nego mi ostali. Dok smo se mi prepuštali hirovima mladićkog doba, i umišljali kako je naše rutinsko nezadovoljstvo nekakvo originalno reagovanje na stanje ljudskog roda, Adrijan je već gledao dalje i šire. On je jasnije i osećao život – čak i onda, ili naročito onda, kada je došao do zaključka da ne vredi pišljiva boba. U poređenju s njim, ja sam oduvek bio smotanko, koji je malo toga uspeo da nauči iz onih nekoliko lekcija koje mu je život podario. Opredelio sam se za ono što sam ja nazivao životnom realnošću, i pokorio se njenim nužnostima: ako je ovo ovako, onda je ono onako, i tako su prohujale godine. Adrijan bi, međutim, tim povodom zaključio da sam se predao pred životom, prestao da ga istra-

žujem, prihvatio ga onakvog kakav jeste. Tako sam, prvi put, počeo da osećam neko uopštenije kajanje – taj osećaj bio je nešto između samosažaljenja i mržnje prema samom sebi – nad čitavim svojim životom. Celim-celcatim. Izgubio sam prijatelje iz mladosti. Izgubio sam ljubav svoje supruge. Odrekao se svih svojih nekadašnjih ambicija. Od života sam tražio samo to da me ne gnjavi previše, i uspeo da ostvarim tu želju – a to je bilo istinski jedno.

Prosečan, eto kakav sam bio od trenutka kad sam završio školu. Prosečan na studijama i na poslu; prosečan u prijateljstvu, odanosti, ljubavi; prosečan, bez ikakve sumnje, i u seksu. Pre nekoliko godina među britanskim vozačima sprovedeno je istraživanje koje je pokazalo da devedeset pet procenata njih smatra sebe „boljim od prosečnih“. Prema zakonu proseka, međutim, većina nas spada u prosečne. Što nije nimalo utešno. Ta reč odzvanja. Prosečan u životu; prosečan u istinoljubivosti; moralno prosečan. Prva Veronikina reakcija prilikom našeg susreta svela se na zapažanje da sam oćelavio. A to je bio najmanji gubitak.

U imejlu koji mi je poslala kao odgovor na izvinjenje, pisalo je: „Ti jednostavno ništa ne kapiraš, je l' da? Niti si ikad kapirao.“ Nisam imao prava da se bunim. Mada sam patetično zažalio što me bar u jednoj od svoje dve rečenice nije oslovila imenom.

Pitao sam se kako je moje pismo ostalo kod Veronike. Da li joj je Adrijan testamentom ostavio sve svoje stvari? Nisam znao ni da li je napisao testament. Možda je držao pismo u dnevniku, pa ga je tamo pronašla. Ne, nisam dobro razmišljao. Da je pismo bilo tamo, gospođa Ford bi ga primetila – a onda mi sigurno ne bi ostavila petsto funti.

Pitao sam se zašto se Veronika uopšte i potrudila da mi odgovori na imejl, kad se već trudila da pokaže kako me potpuno prezire. Možda me ipak nije prezirala.

Pitao sam se da li je Veronika kaznila Brata Džeka zbog toga što mi je dao njenu imejl adresu.

Pitao sam se da li su, nakon tolikih godina, njene reči „nije u redu“ bile tek puka učtivost. Možda nije želela da spava sa mnom zato što joj seksualni kontakt koji smo imali u to vreme jednostavno nije pružao dovoljno uživanja. Pitao sam se da li sam možda bio nespre-

tan, nasrtljiv, sebičan. Ne da li sam, nego na koji sam način bio sve to.

Margaret je sedela i slušala uz kiš i salatu, a onda i uz panakotu s voćem, dok sam joj pričao o svom kontaktu s Džekom, o stranici Adrijanovog dnevnika, sastanku na mostu, sadržini mog pisma i mom osećaju kajanja. Odložila je šoljicu kafe na tacnu, i šoljica je lako kucnula.

„Ti više nisi zaljubljen u Lujku.“

„Ne, mislim da nisam.“

„Toni, to nije bilo pitanje. To je bio zaključak.“

Pogledao sam je preko stola, sa simpatijama. Poznavala me je bolje nego iko na svetu. A ipak nije odbila da ruča sa mnom. I pustila me je da bez prestanka pričam o sebi. Osmehnuo sam joj se, na način koji je takođe i te kako dobro znala.

„Iznenadiću te jednom, ovih dana“, rekao sam.

„Već to činiš. Danas si me iznenadio.“

„Jesam, ali hoću da te iznenadim tako da o meni stekneš bolje, a ne lošije mišljenje.“

„Nisam ja stekla lošije mišljenje o tebi. Čak ni o Lujki, mada priznajem da je moje poštovanje prema njoj oduvek bilo ispod nulte nadmorske visine.“

Margaret nije sklona trijumfalizmu; pri tom je i znala da ne mora da me podseća na to da sam zanemario njen savet. Mislim da joj je poprilično draga uloga saosećajnog slušaoca, a da uz to voli i da se podseća zašto joj je drago što više nije udata za mene. Ali ne na onaj kvaran način. Jednostavno, mislim da je tako.

„Mogu li nešto da te pitam?“

„To stalno radiš“, odgovorila je.

„Jesi li me ostavila zbog mene?“

„Nisam“, rekla je. „Ostavila sam te zbog nas.“

Suzi i ja se fino slažemo, kao što prilično često ponavljam. A u takvu bih se izjavu rado zakleo i pred sudom. Ona ima trideset tri, možda trideset četiri godine. Da, trideset četiri. Nismo imali nikakav ozbiljniji nesporazum još od onog dana kad sam sedeo u prvom redu hrastovom oplatom obložene svečane opštinske sale, a potom obavio svoju dužnost svedoka. Sećam se da sam u to vreme mislio kako je upravo otpisujem – ili, tačnije, kako otpisujem samog sebe.

Obavio si dužnost, bezbedno ispratio svoje jedino dete u privremeno utočište braka. Sad samo treba da se postaraš da ne dobiješ Alchajmera i da joj ostaviš novac koji imaš. A mogao bi i da se potrudiš da budeš korisniji no što su bili tvoji roditelji i umreš u vreme kad bi taj novac mogao da joj bude od koristi. Za početak.

Da smo Margaret i ja ostali zajedno, smem da pretpostavim da bi mi bilo dopušteno da malo više budem dragi dedica. Nije neobično to što je Margaret bila korisnija. Suzi nije htela da decu ostavlja meni, zato što je mislila da neću umeti s njima, uprkos tome što sam menjao pelene i tako to. „Moći ćeš da vodiš Lukasa na utakmice kad malo poodraste“, rekla mi je jednom prilikom. Ah, čkiljavi dedica koji na tribinama upućuje dečka u tajne fudbala: kako mrzeti ljude koji nose majice drugih boja, kako odglumiti povredu, kako istresti sline na teren – vidiš, sinko, čvrsto pritisneš jednu nozdrvu da je zatvoriš, pa onda kroz drugu isteraš ono zeleno. Kako biti sujetan i preplaćen i ostaviti za sobom svoje najbolje godine pre nego što uspeš i da shvatiš šta je zapravo život. O, da, jedva čekam da počnem da vodim Lukasa na fudbal.

Suzi, međutim, i ne primećuje da ja ne volim tu igru – odnosno, ono u šta se pretvorila. Suzi je praktična kad je reč o emocijama, jeste. To je pokupila od majke. Zato je se moje emocije ne tiču onakve kakve su. Draže joj je da pretpostavlja da imam određena osećanja, pa se i ponaša u skladu s tom pretpostavkom. Na jednom nivou, ona krivicu za razvod svaljuje na mene. Kao: ako je njena majka sve to uradila, onda je za to sigurno kriv njen otac.

Da li se karakter razvija u vremenu? U romanima, naravno, jeste tako: da nije, malo bi toga bilo za priču. Ali u životu? Ponekad se pitam da li je tako. Naši se stavovi i mišljenja menjaju, stvaramo nove navike i ekscentričnosti; ali to je nešto drugo, više kao nekakav dekor. Možda je karakter sličan inteligenciji, s tim što karakter dostiže svoj vrhunac nešto kasnije: recimo, između dvadesete i tridesete. A posle toga, zaglavimo se s onim što imamo. Ostajemo sami sa sobom. Ako je tako, to bi moglo da objasni mnoge živote, zar ne? A s njima – ako to nije prejaka reč – i našu tragediju.

„Pitanje akumulacije“, zapisao je Adrijan. Opkladiš se na nekog konja, on pobedi, i onda dobitak ulažeš na sledećeg konja u sledećoj trci, i tako redom. Dobici ti se akumuliraju. No da li je tako i s gubicima? Ne na hipodromu – tamo gubiš samo svoj početni ulog. Ali u životu? Možda tu važe drugačija pravila. Opkladiš se na određenu vezu, ona ne uspe; pređeš na sledeću, pa ne uspe ni ona: i možda na taj način gubiš ne samo dva uloga, već i proizvod njihovog množenja. Tako se bar čini. Život se ne svodi na sabiranje i oduzimanje. Postoji i akumulacija, množenje – množenje gubitaka, odnosno neuspeha.

Adrijanov fragment bavi se i pitanjem odgovornosti: postoji li u tome neki lanac, ili taj koncept ipak postavljamo nešto uže. Ja sam svako za to da ga postavimo uže. Oprostite, ne, ne možete da okrivljujete svoje pokojne roditelje, ili braću i sestre koje imate, ili koje nemate, ili sopstvene gene, ili zajednicu, ili što god – ne u uobičajenim okolnostima. Krenite od pretpostavke da je sva odgovornost isključivo vaša, ako ne postoje neoborivi dokazi za suprotno. Adrijan je bio mnogo pametniji od mene – služio se logikom tamo gde sam se ja služio zdravim razumom – ali smo stigli, rekao bih, do manje-više istog zaključka.

Ne kažem da razumem sve što je napisao. Zurio sam u one jednačine u njegovom dnevniku, bez ikakvog nagoveštaja prosvetljenja. Ali ja nikad i nisam imao dara za matematiku.

Ne zavidim Adrijanu na smrti, ali mu zavidim na jasnoći života. Ne samo zato što je video, razmišljao, osećao i delao jasnije nego većina nas; već i zbog toga što je odabrao baš taj trenutak da umre. Ne u smislu onih baljezganja iz ratne poezije: „Posećen u cvetu mladosti“ – stih koji je naš direktor izbljuvao u vreme Robsonovog samoubistva – i „Oni neće ostariti kao što ćemo ostariti mi koji ostajemo.“ Većina nas nije imala ništa protiv toga da ostari. To je uvek bolje od one alternative koju nudi moja knjiga. Ne, evo šta hoću da kažem. Kad imate dvadeset i nešto godina, čak i ako ste zbunjeni i nesigurni u pogledu svojih ciljeva i namera, vi ipak snažno osećate šta je zapravo život, i šta ste vi u njemu, i šta biste mogli da postanete. Kasnije... kasnije ima više neizvesnosti, više preklapanja, više preispitivanja unatrag, više lažnih sećanja. U tom životnom dobu, možete da

pamtite ceo svoj kratki život. Kasnije, sećanje postaje iskomadano i pokidano. Postaje donekle nalik na crnu kutiju koju avioni nose da bi zabeležila šta se događa prilikom udesa. Pa tako, ako doživite udes, postaje očigledno zašto se to dogodilo; ako ne, onda je dnevnik vašeg putovanja mnogo manje jasan.

Ili, da kažemo ovako. Neko je jednom rekao da su mu omiljeni periodi u istoriji bili oni u kojima se nešto rušilo, pošto je to značilo i da se upravo rađa nešto novo. Ima li takva izjava smisla ako je primenimo na naše pojedinačne živote? Umreti kad se rađa nešto novo – čak i kad je to nešto novo naše vlastito ja? Jer, kao što svaka politička i istorijska promena pre ili kasnije donese razočaranje, tako je i sa životnom zrelošću. Tako je i sa životom. Katkad mi se čini da je svrha života da nas prisili da se pomirimo s njegovim konačnim gubitkom tako što nas izmori dokazivanjem, koliko god ono dugo trajalo, da život nije ono što se priča da jeste.

Zamislite nekog, usred noći, pomalo pripitog, kako piše pismo svojoj nekadašnjoj devojci. Ispisuje adresu na kovertu, lepi marku, oblači kaput, odlazi do poštanskog sandučeta, ubacuje pismo, vraća se kući i odlazi na spavanje. Vrlo je verovatno da ne bi obavio i ovaj poslednji deo, zar ne? Ostavio bi pismo da ga pošalje sutradan ujutro. A onda bi, sasvim verovatno, još malo razmislio. Dosta se toga, dakle, može reći u prilog imejlu, zbog njegove spontanosti, neposrednosti, verodostojnosti osećanja, pa čak i gafova koje podrazumeva. Moje razmišljanje – ako to nije prejaka reč – išlo je ovako: zašto bih verovao da je Margareta u pravu? – ona čak i nije bila tamo, i može jedino da ima predrasude. Zato sam poslao imejl Veroniki. Naslovio sam ga „Pitanje“ i upitao je sledeće: „Šta misliš, da li sam tada bio zaljubljen u tebe?“ Potpisao sam ga inicijalom i lupio „pošalji“ pre nego što sam mogao da se predomislim.

Poslednje što sam mogao da očekujem bio je odgovor već sledećeg jutra. Ovog puta nije bila obrisala moj naslov poruke. U odgovoru je pisalo: „Ako imaš potrebu da postaviš to pitanje, onda je odgovor ne. V“

Možda o mom tadašnjem stanju svesti govori nešto činjenica da mi je taj odgovor zazvučao normalno, zapravo ohrabrujuće.

A možda nešto drugo govori to što sam reagovao tako što sam telefonom pozvao Margaret i prepričao joj tu prepisku. Usledilo je ćutanje, a onda je moja bivša supruga tiho rekla: „Toni, sad si potpuno sam.“

Možete sve to, naravno, da postavite i drugačije; to je uvek moguće. Tako, na primer, postoji tu i pitanje prezira, i našeg odnosa prema njemu. Brat Džek mi oholo namigne, i četrdeset godina kasnije ja upotrebim sav svoj šarm – ne, hajde da ne preterujemo: upotrebim malo lažne ljubaznosti – da iz njega izvučem informaciju. I onda ga, za tren oka, izdam. Moj prezir u zamenu za tvoj prezir. Čak i ako je, kao što sada priznajem, on prema meni u to vreme osećao tek blagu nezainteresovanost. Evo novog dečka moje sestre – bio je jedan i pre njega, i nema sumnje da će ubrzo doći neki novi. Nema potrebe da ovog prolaznog tipa naročito pomno izučim. Ali ja – ja sam to tada doživljavao kao prezir, tako sam ga i pamtio, pa sam takvim osećanjem i uzvratio.

A može biti da sam s Veronikom pokušavao da učinim i nešto više: ne da uzvratim njen prezir, već da ga prevaziđem. Shvatate zašto me je privlačila takva mogućnost. Zato što je ponovno čitanje onog mog pisma, suočavanje s njegovom grubošću i napadnošću, za mene predstavljalo dubok i intiman potres. Da nije i ranije osećala prezir prema meni, osetila bi ga pošto joj je Adrijan pokazao moje reči. I svakako bi nosila to ogorčenje u sebi godinama, da bi ga potom iskoristila da opravda to što je zadržala, pa čak i uništila, Adrijanov dnevnik.

Rekao sam već, iskreno, kako je glavna odlika kajanja to što ga ničim ne možemo nadvladati: to što je prošio vreme za bilo kakvo izvinjenje ili ispravljanje. Ali šta ako grešim? Šta ako postoji način da se kajanje usmeri unatrag, preobrazi u sasvim jednostavnu krivicu, tako da možemo da se izvinimo, a onda i da dobijemo oprostaj? Šta ako možete da dokažete da niste bili baraba kakvom vas je smatrala, i ako je ona voljna da prihvati taj dokaz?

Ili je možda moj motiv poticao iz sasvim suprotnog smera, i nije se ticao budućnosti, već prošlosti. Poput većine ljudi, i ja imam svoja sujeverja u vezi s putovanjima. Znamo da je letenje avionom statistički bezbednije od odlaska do obližnje prodavnice. Uprkos tome, pre

putovanja obavim stvari kao što je plaćanje računa, okončavanje prepiske, telefoniranje bliskoj osobi.

„Suzi, ja sutra putujem.“

„Da, znam, tata. Rekao si mi.“

„Jesam li?“

„Jesi.“

„Pa, samo sam hteo da se oprostim.“

„Izvini, tata, deca galame. Šta si rekao?“

„Ma, ništa, pozdravi ih.“

To radite zbog sebe, naravno. Želite da ostavite tu poslednju uspomenu, i stalo vam je da bude prijatna. Želite da vas se lepo sećaju – za slučaj da se ispostavi da je vaš avion baš onaj koji je manje bezbedan od odlaska do obližnje prodavnice.

A ako se tako ponašamo pre petodnevnog zimskog odmora na Majorki, zašto se onda pred kraj života ne bi odvijao i jedan opsežniji proces, dok se ono poslednje putovanje – vožnja kroz zavese krematorijuma – lagano primiče? Nemojte ništa loše da mislite o meni, pamtite me po lepom. Pričajte ljudima da sam vam bio drag, da ste me voleli, da nisam bio tako rđav. Čak i ako, možda, ništa od toga nije tačno.

Otvorio sam jedan stari album s fotografijama i pogledao onu sliku koju me je ona zamolila da snimim na Trafalgar Skveru. „Hoću da se slikam s tvojim prijateljima.“ Aleks i Kolin namestili su prenaplašene „ovo je snimak za istoriju“ izraze lica. Adrijan izgleda uobičajeno ozbiljno, dok je Veronika – ranije to nisam primetio – lako okrenuta prema njemu. Ne gleda u njega, ali ne gleda ni u fotoaparat. Drugim rečima, ne gleda u mene. Toga dana sam postao ljubomorani. Želeo sam da je predstavim svojim prijateljima, želeo sam da joj se dopadnu, i da se ona dopadne njima, mada naravno ne i da im postane draža od mene. Što možda jeste bilo nezrelo, kao i nerealno, očekivanje. Zato sam kad je krenula da obasipa Adrijana pitanjima, postao svadljiv; a kasnije, kada je u hotelskom baru Adrijan onako popljuvao Brata Džeka i njegove drugare, odmah mi je bilo bolje.

Nakratko sam razmotrio mogućnost da potražim Aleksa i Kolina. Zamišljao sam kako ću zatražiti njihova sećanja i njihov dokazni materijal. Njih dvojica, međutim, teško da su mogli biti u središtu priče; nisam očekivao da njihova sećanja budu vrednija od mojih. I šta ako

se pokaže da njihov dokazni materijal nije od pomoći, već je upravo suprotno? Zapravo, Toni, mislim da neće škoditi da posle ovoliko godina kažem istinu, ali Adrijan je uvek govorio loše o tebi iza tvojih leđa. O, baš zanimljivo. Rekao je da nisi ni prijatan ni pametan koliko si mislio da jesi. Shvatam: i šta još? Da, rekao je kako je način na koji si se trudio da pokažeš kako smatraš sebe njegovim najbližijim prijateljem – bliskijim, u svakom slučaju, nego što smo nas dvojica – apsurdan i neshvatljiv. Dobro, je li to sve? Ne baš: svakom je bilo očigledno kako te ona kako-se-zvaše samo drži na uzici dok se ne pojavi nešto bolje. Zar nisi primetio kako je flertovala s Adrijanom onog dana kad smo se sastali svi zajedno? Nas dvojica smo bili prilično zaprepašćeni. Skoro da mu je gurala jezik u uvo.

Ne, njih dvojica ne bi bili od pomoći. A gospođa Ford bila je pokojna. A Brat Džek je bio izvan scene. Jedini mogući svedok, jedini posednik dokaznog materijala, bila je Veronika.

Rekao sam kako sam želeo da joj se uvučem pod kožu, jesam li? To je neobičan izraz, i uvek me navede da se setim Margaretinog načina pečenja pileta. Najpre bi blago odvojila kožu s prsa i bataka, a onda ispod ugurala buter i začine. Kozlac, verovatno. Možda i malo belog luka, nisam siguran. Nikad to nisam sam pokušao, ni tada ni kasnije; moji su prsti previše nespretni, i verovatno bi proderali kožu.

Margaret mi je pričala i o francuskom načinu takvog pripremanja pileta, koji je još zanimljiviji. Oni pod kožu stavljaju režnjeve tartufa – i znate li kako to zovu? Piletina u polucrnini. Pretpostavljam da recept potiče iz vremena kad su ljudi u žalosti nekoliko meseci nosili samo crno, pa onda nekoliko meseci sivo, da bi se lagano vratili bojama koje pripadaju životu. Puna, polu, četvrt crnina. Ne znam da li se to baš tako zvalo, ali znam da je gradacija odevanja bila do detalja propisana. A u današnje vreme, koliko dugo ljudi nose crninu? Pola dana, u većini slučajeva – dok traje pogreb ili kremacija i posluženje posle toga.

Izvinite, malo sam odlutao od priče. Želeo sam da joj se uvučem pod kožu, tako sam rekao, zar ne? Da li sam time rekao ono što sam hteo da kažem, ili nešto drugo? „Ušla si mi pod kožu“ – to je ljubavna pesma, zar ne?

Uopšte ne želim da krivim Margaret. Ama ni najmanje. Ali, jednostavno rečeno, ako sam već ostao potpuno sam, kome sam još mogao da se obratim? Oklevao sam nekoliko dana pre nego što sam Veroniki poslao novi imejl. U njemu sam se raspitao o njenim roditeljima. Da li joj je otac još živ? Da li je majčin odlazak bio bezbolan? Dodao sam i da ih, mada smo se sreli samo jednom, pamtim po lepom. Sad, to jeste bilo pedeset procenata tačno. Ni sam nisam shvatao zašto sam postavio ta pitanja. Pretpostavljam da sam hteo da učinim nešto normalno, ili bar da se pretvaram da je nešto normalno, mada nije bilo. U mladosti – u mojoj mladosti – težilo se tome da emocije liče na one o kojima čitamo u knjigama. Od emocija tada tražite da vam preokrenu život, da stvore i novu realnost i odrede njenu prirodu. Kasnije, čini mi se, prohtevi vam postanu nešto blaži, nešto praktičniji: tražite od njih da podrže vaš život onakav kakav jeste i kakav je postao. Tražite od njih da vam kažu da je sve u redu. Ima li ičeg lošeg u tome?

Veronikin odgovor predstavljao je iznenađenje i olakšanje. Moja pitanja nisu joj zvučala napadno. Otac joj je umro još pre više od trideset pet godina. Pio je sve više i više: rezultat toga bio je rak kostiju. Tu sam zastao, osetivši krivicu zbog toga što su prve reči kojima sam se obratio Veroniki na Klimavom mostu bile one besmislice o ćelavim alkoholičarima.

Posle njegove smrti, majka je prodala kuću u Čizlherstu i preselila se u London. Davala je časove slikanja, počela da puši, i držala je stanare, mada je imala sasvim dovoljno za život. Bila je dobrog zdravlja sve do pre otprilike godinu dana, kada je pamćenje počelo da je izdaje. Sumnjalo se na slabiji moždani udar. A onda je počela da stavlja čaj u frižider a jaja u kutiju za hleb, i tome slično. Jednom zamalo da ne zapali kuću tako što je zaboravila upaljenu cigaretu. Ali je ostala vedrog duha, sve dok odjednom nije krenula u sunovrat. Poslednji meseci protekli su joj u teškoj borbi i ne, njen kraj nije bio bezbolan, mada je došao kao olakšanje.

Pročitao sam taj imejl nekoliko puta. Tražio sam zamke, dvosmislenosti, prećutne uvrede. Nije ih bilo – osim ako sama ta otvorenost nije bila klopka. Bila je to obična, tužna priča – i previše poznata – i ispričana na jednostavan način.

Kad počnete da zaboravljate – ne mislim na Alchajmerovu bolest, već samo na predvidljivu posledicu starenja – postoje različiti načini reagovanja. Možete da sedite i upinjete se da naterate memoriju da vam kaže kako se ono zvaše onaj poznanik, cvet, železnička stanica, astronaut... Ili da priznate neuspeh i preduzmete praktične korake uz pomoć knjiga i interneta. Ili jednostavno dignete ruke – zaboravite na prisećanje – i onda ponekad zaturena činjenica izroni sat ili dan kasnije, neretko i u onim dugim besanim noćima koje donosi starost. Eto, svi mi to naučimo, mi koji zaboravljamo stvari.

Naučimo, međutim, još nešto: naučimo to da se mozgu ne dopada da igra tipsku ulogu. Taman kad pomislite da je sve samo stvar uvećanja, oduzimanja i deljenja, vaš mozak, vaše pamćenje, može da vas iznenadi. Kao da hoće da kaže: neka vam ne padne na pamet da možete da računate na nekakav utešan proces postepenog opadanja – život je *mnogo* složeniji. I tako će vam mozak s vremena na vreme dobacivati nekakve otpatke, ili će čak narušavati one poznate i uobičajene tokove sećanja. To se i meni, otkrio sam sa zaprepašćenjem, upravo događalo. Počeo sam da se dosećam, bez ikakvog posebnog reda ili smisla, davno zatrpanih detalja onog dalekog vikenda s porodicom Ford. Moja soba u potkrovlju gledala je preko krovova na jednu šumu: sa sprata ispod čulo se kako časovnik odbija pun sat s tačno pet minuta kašnjenja. Gospođa Ford bacila je razliveno prženo jaje u kantu za otpatke sa izrazom lica koji je odavao zabrinutost – za jaje, ne za mene. Njen muž je pokušao da me nagovori da posle večere popijem konjak, a kad sam odbio, zapitao me je da li sam čovek ili miš. Brat Džek se gospođi Ford obraćao sa „majko“, u rečenicama poput: „Šta kaže Majka, kad će stići hrana za izgladnelu vojsku?“ A druge noći, Veronika nije samo došla na sprat da mi poželi laku noć. Rekla je: „Idem da otpratim Tonija do sobe“, i uzela me za ruku pred celom porodicom. Brat Džek je pitao: „A šta Majka misli o tome?“ Majka se, međutim, samo nasmešila. Ostatku porodice sam na brzinu poželeo laku noć, zato što sam osetio kako dobijam erekciju. Polako smo otišli do moje sobe, gde me je Veronika naslonila uz vrata, poljubila u usta i šapnula mi na uvo: „Spavaj i sanjaj nevaljale snove.“ I nekih četrdesetak sekundi kasnije, sad se toga sećam, izdrkao sam u mali umivaonik i vodom oterao svoju spermu niz vodovodnu cev.

Iz hira sam na guglu potražio Čizlherst. I otkrio da tamo nikada nije postojala Crkva Svetog Mihajla. Što znači da je sve što je gospodin Ford tokom vožnje pričao u ulozi turističkog vodiča bilo izmišljeno – neka njegova privatna šala, ili način da se još malo šegači sa mnom. Sasvim ozbiljno sumnjam i da je postojao Kafe Rojal. Potom sam prešao na „gugl mapu“, gde sam krstarilo i zumirao po gradu. Kuća koju sam tražio, po svoj prilici, više nije postojala.

Preksinoć sam ponovo sipao sebi piće, uključio računar i obratio se jedinoj Veroniki u mom adresaru. Predložio sam da se ponovo sret-nemo. Izvinio sam se za sve čime sam možda prethodnog puta učinio da se oseti nelagodno. Obećao sam da neću hteti da razgova-ramo o testamentu njene majke. I to je bilo istina; mada sam tek u trenutku kad sam napisao tu rečenicu shvatio da već nekoliko dana gotovo nijednom nisam pomislio na Adrijana ili njegov dnevnik.

„Je l' ti to radiš zato da bi zatvorio krug?“ glasio je odgovor.

„Ne znam“, otpisao sam joj. „Ali nikako ne može da naškodi, zar ne?“

Na to pitanje nije odgovorila, no u tom trenutku niti sam to primetio, niti mi je bilo važno.

Ne znam zašto, ali jedan deo mene mislio je da će predložiti da se ponovo sretnemo na mostu. Ili tamo, ili na nekom ušuškanom i obećavajuće intimnom mestu: u kakvom zaboravljenom pabu, u tihom restoranu, ili čak u baru hotela Čering Kros. Odabrala je restoran na trećem spratu robne kuće „Džon Luis“ u Oksford Stritu.

Sve u svemu, imalo je to i svoju dobru stranu: trebalo mi je nekoliko metara trake za roletne, sredstvo za čišćenje čajnika, i nekoliko onih zakrpa koje se peglom utisnu s naličja pantalona, kad se poderu na kolenima. U današnje vreme više nije lako pronaći takve stvarčice: u mom kraju, većina onih korisnih malih prodavnica odavno je pretvo-rena u kafee ili agencije za nekretnine.

Na putu vozom u grad, preko puta mene sedela je jedna devojka, sa slušalicama na ušima, zatvorenih očiju; neprobojna za svet oko sebe, pokretala je glavu u ritmu muzike koju je samo ona mogla da čuje. U trenu mi je oživelo sećanje: sećanje na Veroniku kako pleše. Da, ona nije volela da pleše, rekao sam to – ali jedne večeri u mojoj

sobi postala je izrazito nestašna i počela da uzima moje ploče s pop-muzikom.

„Hajde pusti neku, da te vidim kako plešeš“, rekla je.

Zavrteo sam glavom. „Za tango je potrebno dvoje.“

„Okej, pokaži mi kako, pa ću ti se pridružiti.“

I tako sam poredao nekoliko singl-ploča tako da se automatski smenjuju, prišao joj, napravio pokret da malo razmrdam kosti, napola zatvorio oči, kao da hoću da pokažem da poštujem njenu privatnost, i počeo. Tipično muško razmetljivo ponašanje iz tog vremena, naizgled odlučno individualističko a zapravo zasnovano na doslednom oponašanju preovlađujućih normi: trzanje glavom i tabananje, izvija-nje ramena i kruženje karlicom, uz dodatke u vidu ekstatično podig-nutih ruku i povremenog frktanja i groktanja. Posle nekoliko trenutaka, otvorio sam oči, s očekivanjem da ona još sedi na podu i smeje mi se. Ali ona je bila kraj mene, i skakutala na način koji me je naveo da pomislim da je možda išla na časove baleta, kosa joj se bila rasula po licu, a bedra bila napeta i razigrana. Nakratko sam se zagledao u nju, pitajući se da me zavatlava ili se istinski naložila na Mudi Bluz. Zapravo, bilo mi je svejedno – odlično sam se zabavljao i uživao u osećaju nekakve male pobede. To je potrajalo neko vreme; a onda sam joj prišao bliže u trenutku kad je Ned Miller s pesmom „From Jack to a King“ ustupio mesto Bobu Lindu da otpeva „Elusive Butterfly“. Ona to, međutim, nije primetila pa je, njišući se, udarila u mene, i gotovo izgubila ravnotežu. Pridržao sam je i stegao rukama.

„Vidiš, nije tako teško.“

„Oh, nikad nisam ni mislila da je teško“, odgovorila je. „Dobro. Da. Hvala“, rekla je službenim tonom, a onda otišla i sela. „Ti nastavi ako hoćeš. Meni je bilo dosta.“

Ipak, bar je otplesala.

Obavio sam svoje nabavke u odeljenju galanterije, kuhinjskom odeljenju, i odeljenju sa zavesama, a onda otišao u restoran. Stigao sam deset minuta ranije, ali je Veronika, naravno, već bila tamo, pognute glave, čitala je, uverena da ću je pronaći. Dok sam spuštao kese, podigla je pogled i napola se osmehnula. Pomislio sam: na kraju krajeva, i ne izgledaš tako divlje i zapušteno.

„Još uvek sam ćelav“, rekao sam.

Vratila se na četvrtinu osmeha.

„Šta čitaš?“

Okrenula je broširane korice prema meni. Nešto od Štefana Cvajga.

„Znači, konačno si stigla do kraja abecede. Teško da ima ikog posle njega.“ Zašto li sam odjednom postao nervozan? Ponovo sam govorio kao dvadesetogodišnjak. Uz to, nikad nisam čitao ništa od Štefana Cvajga.

„Naručila sam pastu“, rekla je.

Ako ništa drugo, to bar nije bila nikakva kritička primedba.

Dok sam proučavao jelovnik, ona je nastavila da čita. Sto je gledao prema dva ukrštena kraka pokretnih stepenica. Neki ljudi su se penjali, neki silazili; svi su nešto kupovali.

„U vozu sam se sećao onog dana kad si plesala. U mojoj sobi. U Bristolu.“

Očekivao sam da će mi se usprotiviti, ili se na neki nedokučiv način uvrediti. No ona je samo rekla: „Pitam se zašto li si se setio toga.“ I u tom trenutku potvrde, počeo sam da osećam kako mi se vraća samopouzdanje. Ovog puta bila je brižljivije odevena; kosa joj je bila sređena i izgledala je manje seda. Nekako joj je pošlo za rukom da izgleda – makar u mojim očima – kao da joj je u isti mah i dvadesetak i šezdesetak godina.

„Dakle“, rekoh, „kako si prošla u ovih četrdesetak godina?“

Zagledala se u mene. „Najpre ti.“

Ispričao sam joj priču o svom životu. Onu verziju koju pričam sebi, onu koja se nekako drži. Pitala me za „onu dvojicu tvojih prijatelja koje sam jednom upoznala“, pri čemu, činilo se, nije mogla da im se seti imena. Rekao sam joj da sam izgubio kontakt s Kolinom i Aleksom. Zatim sam joj ispričao o Margaret i Suzi i o tome kako sam postao deda, dok sam istovremeno pokušavao da iz glave odagnam Margaretin šapat: „A kako je Lujka?“ Pričao sam joj o poslu, o penziji, o tome kako nastojim da budem aktivan, i o zimskim odmorima na koje odlazim – ove godine sam, za promenu, razmišljao o Sankt Peterburgu pod snegom... trudio sam se da zvučim zadovoljno, kad je reč o mom životu, ali ne i samozadovoljno. Bio sam usred priče o unucima kad je podigla pogled, ispila kafu u jednom gutljaju, stavila nešto novca na sto i ustala. Počeo sam da prikupljam svoje stvari, a ona je rekla:

„Ne, ti ostani i dovrši svoju.“

Bio sam rešen da ne učinim ništa što bi moglo da je uvredi, pa sam ponovo seo.

„Pa, sledeći put biće red na tebe“, rekao sam. Mислеći: na tvoj život.

„Red za šta?“ upitala je, ali je otišla pre no što sam uspeo da odgovorim.

Da, znao sam šta je postigla. Uspela je da provede jedan sat sa mnom a da ne otkrije ni jednu jedinu činjenicu, a kamoli tajnu, o svom životu. Gde živi i kako, da li živi s nekim, ima li dece. Na domalom prstu nosila je prsten od crvenog stakla, koji je bio zagonetan kao i sve ostalo u vezi s njom. Ali me to nije zabrinulo: zapravo, shvatio sam da sam reagovao kao da sam upravo bio na prvom sastanku s nekim i uspeo da se provučem a da ne učinim ništa katastrofalno. Naravno, uopšte nije bilo tako. Nakon prvog sastanka čovek ne sedne u voz glave prepune zaboravljenih istina o zajedničkom seksualnom životu od pre četrdeset godina. Koliko smo privlačili jedno drugo; kako je lagana bila na mom krilu; kako je uzbudljivo bilo svaki put; kako su, mada nismo imali „potpuni seks“, svi njegovi elementi – požuda, nežnost, otvorenost, poverenje – ipak bili tu. I kako mi donekle i nije smetalo to što nismo „išli do kraja“, nisu mi smetali oni nastupi apokaliptičnog drkanja svaki put pošto je otpratim kući, nije mi smetalo što spavam u krevetu za jednu osobu, sam, ako ne računamo sećanja i erekciju koja se uvek brzo vraćala. To pristajanje da dobijam manje nego drugi takođe je bilo posledica straha, naravno: straha od trudnoće, straha od mogućnosti da kažem ili učinim nešto pogrešno, straha od potpune bliskosti s kojom ne bih umeo da se nosim.

Sledeća nedelja bila je veoma mirna. Stavio sam nove trake na roletne, očistio talog iz čajnika, zakrpio poderotinu na jednim starim pantalonama. Suzi se nije javljala. Margaret će, znao sam to, ćutati dok i ako je ja ne pozovem. A šta će očekivati tom prilikom? Izvinjenje, posipanje pepelom? Ne, nije bila sklona kažnjavanju; ona će od mene uvek očekivati skrušeni osmeh kao potvrdu da je mudrija. Možda, međutim, ovog puta neće biti tako. U stvari, možda se neko vreme neću videti s Margaret. Deo mene se na neki prigušen, pritažen način osećao rđavo zbog nje. Isprva nisam shvatao otkud to: ona

je meni rekla da sam sad potpuno sam. Ali setio sam se i jednog događaja, iz ranih godina našeg braka. Neki tip na poslu priredio je zabavu na koju je pozvao i mene: Margaret nije htela da pođe. Flertovao sam s jednom devojkom, i ona mi je uzvratila. Dobro, bilo je to i nešto više od flerta – mada i dalje daleko čak i od nepotpunog seksa – ali sam tu priču okončao onog trenutka kad sam se otreznio. Uprkos tome, ostao mi je podjednako snažan osećaj uzbuđenja i krivice. Sada sam, shvatio sam to, ponovo osećao nešto slično. Trebalo mi je malo vremena da to razlučim. Na kraju sam rekao sebi: u redu, dakle, osećaš krivicu prema bivšoj ženi, od koje si se razveo pre dvadeset godina, i uzbuđenje kad je reč o bivšoj devojci koju nisi video dvadeset godina. Ko kaže da u životu više nema iznenađenja?

Nisam hteo da vršim pritisak na Veroniku. Imao sam nameru da čekam da se ona javi. Proveravao sam elektronsku poštu malo previše prilježno. Nisam, naravno, očekivao nikakav snažni izliv osećanja, ali sam se nadao, možda, nekoj ljubaznoj poruci u kojoj bi mi rekla da je baš dobro što smo se posle toliko godina videli kako je red.

A možda i nije bilo baš dobro. Možda je otišla na put. Možda joj server nije radio. Ko je ono rekao nešto o tome kako ljudsko srce nikad ne prestaje da se nada? Znete ono, ima toga ponekad u pričama, o onom što u novinama zovu „kasnim procvatom ljubavi“? Obično je reč o dekici i bakici u penzionerskom domu. Dvoje obudovelih, smeju se veštačkim vilicama i drže za artritične ruke. I često razgovaraju naizgled neprikladnim jezikom mladalačke ljubavi. „Čim smo se pogledali znao sam/znala sam da smo stvoreni jedno za drugo“ – tako nešto. Takve stvari uvek pomalo dirnu, tako da poželim da im nazdravim; ali je drugi deo mene oprezan i zbunjen. Zašto bismo ponovo prolazili kroz sve to. Koga zmija ujede, uješće ga i gušter? Sada, međutim, osećam kako se bunim protiv sopstvenog... čega? Viška konvencionalnosti, nedostatka imaginacije, očekivanja razočaranja? Osim toga, razmišljao sam, ja još imam svoje zube.

Te noći je nekoliko nas otišlo do Minstervorta u potrazi za Velikim talasom. Veronika je bila sa mnom. Mora biti da je moj um u međuvremenu sve to izbrisao, ali sada sam pouzdano znao. Bila je tamo sa mnom. Sedeli smo na vlažnom ćebetom prostrtom na vlažnoj obali i držali se za ruke; ona je bila ponela termos s toplom čokoladom.

Dani nevinosti. Mesečina je pala na ogroman talas koji se primicao. Svi ostali su zadržani i huknuli pred njim, kao i kad je krenuo da se povlači, pa su ga ispratili u noć ispresecanim snopovima svetlosti iz baterijskih lampi. Potpuno sami, ona i ja razgovarali smo o tome kako se ponekad dešava nemoguće, nešto u šta ne biste verovali da to niste videli svojim očima. Bili smo zamišljeni, možda čak i melanholični, pre nego ekstatični.

Ili se bar u ovom trenutku tako sećam svega. Mada, kad biste me sada izveli pred sud, ne verujem da bih dobro prošao na unakrsnom ispitivanju. „Tvrдите, dakle, da je to sećanje četrdeset godina bilo potisnuto?“ „Da.“ „I da je tek nedavno izronilo na površinu?“ „Da.“ „Jeste li u stanju da objasnite zašto je izronilo?“ „Ne baš.“ „U tom slučaju, dozvolite da vam predočim, gospodine Vebster, da je taj navodni događaj u potpunosti tvorevina vaše imaginacije, stvoren da bi opravdao određenu romantičnu privrženost koju, izgleda, gajite prema mojoj klijentkinji, a koju – želim da sud to zna – moja klijentkinja s gnušanjem odbija.“ „Da, možda. Ali...“ „Ali, šta, gospodine Vebster?“ „Ali malo je u životu osoba koje istinski volimo. Jedna, dve, tri? A ponekad tu činjenicu prepoznamo tek kad postane prekasno. Jeste li čitali onu priču o poznoj ljubavi u penzionerskom domu u Barnstejplu?“ „Oh, molim vas, gospodine Vebster, poštedite nas svojih sentimentalnih meditacija. Ovo je sud, a sud se bavi činjenicama. Koje su, dakle, činjenice u ovom slučaju?“

Mogao bih da odgovorim samo to da smatram – da imam teoriju – da se nešto – nešto drugo – događa s memorijom u vremenu. Godinama živite s istim sećanjima, istim činjenicama i istim emocijama. Pritisnem dugme na kome piše Adrijan ili Veronika, traka krene, i s njom uobičajene stvari. Događaji iznova potvrđuju emocije – ogorčenje, osećaj nepravde, olakšanje – i obratno. Čini se da ne postoji način da se dopre do bilo čega drugog; slučaj je zatvoren. Zbog toga i tragate za dokaznim materijalom, čak i ako se ispostavi da je protivurečan. Šta biva, međutim, ako se, makar to bilo i u poznijem periodu života, vaša osećanja prema tim davnim događajima i ljudima promene? Ono moje ružno pismo izazvalo je u meni kajanje. Veronikina priča o smrti njenih roditelja – da, čak i njenog oca – dirnula me je više no što sam mislio da je moguće. Osetio sam neku novu naklonost prema njima – i prema njoj. A onda, nedugo zatim, počeo sam

da se sećam zaboravljenih stvari. Ne znam da li za to postoji i naučno objašnjenje – koje bi imalo veze s onim afektivnim stanjima što otvaraju zakrčene nervne puteve. Sve što mogu da kažem jeste da se to dogodilo, i da me je zaprepastilo.

Dakle, kako god bilo – i uprkos onom advokatu u mojoj glavi – poslao sam Veroniki imejl i predložio joj da se ponovo sretnemo. Izvinio sam se što sam samo ja toliko pričao. Rekao da želim da čujem nešto više o njenom životu i njenoj porodici. Da bi trebalo da tokom narednih nekoliko nedelja u nekom trenutku dođem u London. I da li bi joj odgovaralo u isto vreme, na istom mestu?

Kako li su ljudi u davna vremena podnosili to što su pisma putovala toliko dugo? Pretpostavljam da se tadašnje tri nedelje čekanja na poštara mogu uporediti s današnja tri dana čekanja na imejl. Koliko mogu da se oduže tri dana? Dovoljno da čovek na kraju u punoj meri oseti zadovoljstvo. Veronika čak nije ni obrisala moj naslov – „Zdravo još jednom?“ – što mi je u ovom trenutku delovalo prilično simpatično. Sigurno je, međutim, da se nije uvredila, pošto je pristala na randevu, kroz nedelju dana, na meni nepoznatoj stanici metroa u severnom Londonu.

To mi je delovalo uzbudljivo. A kome ne bi? Istina, nije baš pisalo: „Ponesi dodatnu odeću i pasoš“, ali naiđe vreme kad životne varijacije postanu tužno ograničene. I opet, moj prvi poriv bio je da pozovem Margaret telefonom; a onda sam još malo razmislio. Uostalom, Margaret nije volela iznenađenja. Ona je bila – ona jeste – osoba koja voli sve da isplanira. Pre no što smo dobili Suzi, pomno je pratila svoj ciklus plodnosti i predlagala kada bi bilo najpogodnije da vodimo ljubav. Što me je ili dovodilo u stanje usijanog iščekivanja, ili je – obrnuto, a obično je bilo tako – imalo suprotan učinak. Margaret vam nikad ne bi zakazala tajanstveni randevu negde pri kraju daleke linije metroa. Ona bi vas pre pozvala da se nađete ispod staničnog sata na Paddingtonu, s nekim određenim povodom. S tim što to nije bilo u suprotnosti s načinom kako sam tada želeo da vodim svoj život, to morate da shvatite.

Proveo sam nedelju dana u nastojanjima da oslobodim nova sećanja na Veroniku, ali ništa nije izranjalo na površinu. Možda sam se preterano trudio, možda sam previše mučio mozak. Stoga sam počeo da ponavljam ono što sam već imao, one odavno poznate

slike i one nedavno pronađene. Okretao sam ih ka svetlosti, prevrtao ih među prstima, pokušavao da utvrdim da li sada možda znače nešto drugo. Počeo sam da preispitujem svoje unutrašnje biće, onoliko koliko je to moguće. Jesam, naravno, bio sirov i naivan – svi smo mi takvi; ali sam bio dovoljno pametan da ne preuveličavam te osobine, jer to je samo način da sebi odamo priznanje na onom što smo postali. Pokušao sam da budem objektivan. Zvanična verzija mog odnosa s Veronikom, ona koju sam u sebi nosio godinama, bila je ona koja mi je u to vreme bila potrebna. Mlado srce sklono je izdaji, mlado telo voli da se igra, mlado društveno biće ume da bude oholo. Šta je ono odgovorio Matori Džo Hant kad sam znalački izjavio da istoriju čine laži pobednika? „Ako se pri tom ima na umu da je to istovremeno i samoobmana poraženih.“ Jesmo li u stanju da se toga setimo i onda kad je reč o našem ličnom životu?

Oni koji poriču vreme, kažu: četrdesete, to je ništa, s pedeset si u naponu snage, šezdesete su nove četrdesete, i tako redom. Ja znam ovoliko: postoji objektivno vreme, ali postoji i subjektivno vreme, ono koje nosite sa unutrašnje strane ručnog zgloba, odmah do onog mesta na kome se meri puls. A to lično vreme, koje jeste pravo vreme, meri se vašim odnosom prema sećanju. I zato, kad se dogodila ta neobična stvar – kad su odjednom krenula da mi naviru ta nova sećanja – bilo je to kao da je, u tom trenutku, vreme krenulo unatrag. Kao da je, u tom trenutku, reka potekla uzvodno.

Naravno, stigao sam prerano, pa sam izašao iz voza jednu stanicu ranije i seo na klupu da pročitam besplatne novine. Ili bar da gledam u njih. Potom sam otišao vozom do sledeće stanice, odakle su me pokretne stepenice odvele do biletarnice u meni nepoznatom delu Londona. Čim sam prošao kroz ogradu, ugledao sam poznatu figuru i držanje. Istog trenutka, ona se okrenula i pošla. Pratio sam je pored jedne autobuske stanice, do sporedne ulice, u kojoj je otključala automobil. Seo sam na suvozačko sedište i pogledao u nju. Već je palila motor.

„Smešno. I ja imam polo.“

Nije odgovorila. Iznenadilo bi me da jeste. Prema mom znanju i sećanju, koliko god zastarelo ono bilo, od Veronike nije trebalo očeki-

vati razgovor u automobilu. Kao ni od mene – mada sam bio dovoljno razborit da to ne ističem.

I dalje je bilo vrelo popodne. Otvorio sam prozor. Pogledala je iza mene, namrštivši se. Zatvorio sam prozor. Ma, nema veze, rekao sam sebi.

„Sećao sam se pre neki dan kako smo išli da vidimo Veliki talas.“

Nije odgovorila.

„Sećaš li se toga?“ Zavrtela je glavom. „Stvarno se ne sećaš? Bila nas je gomila tamo, u Minstervortu. Mesec je...“

„Vozim“, rekla je.

„Dobro.“ Ako je tako htela. Na kraju krajeva, ona je organizovala ovu ekspediciju. Umesto da razgovaramo, gledao sam kroz prozor. Male prodavnice, jeftini restorani, kladionica, ljudi u redu ispred bankomata, žene kojima je između delova odeće provirivalo salo, gomila smeća, ludak koji je nešto vikao, gojazna majka s troje gojazne dece, lica svih rasa: svenamenska glavna ulica, sasvim tipična za London.

Posle nekoliko minuta, stigli smo do boljeg kvarta: odvojene kuće, bašte pred kućama, jedan brežuljak. Veronika je skrenula i parkirala auto. Pomislio sam: okej, ovo je tvoja igra – sačekaću da saznam pravila, kakva god bila. Ali je jedan deo mene mislio: jebi ga, neću da prestanem da budem ono što jesam samo zato što si ponovo u onom istom raspoloženju kao na Klimavom mostu.

„Kako je Brat Džek?“ veselo sam upitao. Teško da je na to pitanje mogla da odgovori sa 'Vozim'.

„Džek kao Džek“, odgovorila je, ne pogledavši u mene.

E, *to* je filozofski neporecivo, kako smo govorili nekad, u Adrijanovo vreme.

„A sećaš li se...“

„Čekaj“, prekinula me je.

Baš fino, pomislio sam. Sastanak, pa vožnja, pa sad čekanje. Šta je sledeće? Kupovina, kuvanje, jelo i piće, ljubakanje, drkanje pa onda jebačina? Čisto sumnjam. Ali dok smo tako sedeli jedno kraj drugog, ćelavi čovek i žena s dlakavim mladežima, shvatio sam nešto što je trebalo odmah da primetim. Veronika je bila mnogo nervoznija od mene. Uz to, dok sam ja bio nervozan zbog nje, ona očito nije bila

nervozna zbog mene. Ja sam joj bio više kao nekakvo malo, neizbežno smetalo. Samo, zašto sam joj bio neophodan?

Sedeo sam i čekao. Zažalio sam što sam one besplatne novine ostavio u vozu. Pitao sam se zašto se i ja nisam autom dovezao ovamo. Verovatno zato što nisam znao kako stoje stvari s parkiranjem. Ožedneo sam. A i pripisalo mi se. Spustio sam prozor. Ovog puta, Veronika se nije pobunila.

„Pogledaj.“

Pogledao sam. Jedna mala grupa ljudi nailazila je trotoarom ka mojoj strani automobila. Prebrojao sam ih petoro. Na čelu je išao čovek koji je, uprkos vrućini, nosio nekoliko slojeva teškog tvida, uključujući i prsluk i neku vrstu lovačkog kačketa. Sako i kapa bili su mu prekriveni metalnim bedževima, bilo ih je sigurno tridesetak ili više, i neki od njih su svetlucali na suncu; između dva džepa na prsluku visio je lanac za sat. Delovao je veselo: izgledao je kao neko ko ima neku ne sasvim jasnu ulogu u kakvom cirkusu ili na vašaru. Iza njega koračala su dvojica muškaraca: prvi je imao crne brkove i hodao je nekako kao da se kotrlja; drugi je bio nizak i fizički obogaćen, jedno rame bilo mu je znatno više od drugog – taj je nakratko zastao, da bi pljunuo u jednu baštu. A iza njih je išao visoki, komični tip s naočarima, držeći za ruku jednu punačku ženu koja je ličila na Indijku.

„Pab“, rekao je čovek s brkovima kad su se primakli do nas.

„Ne, nikako pab“, odgovorio je onaj s bedževima.

„Pab“, bio je uporan onaj prvi.

„Prodavnica“, rekla je žena.

Svi su govorili veoma glasno, kao deca koja su upravo izašla iz škole.

„Prodavnica“, ponovio je onaj nahereni, i blago pljunuo u živu ogradu.

Gledao sam što sam mogao pažljivije, jer mi je bilo rečeno da gledam. Svi su imali, pretpostavljam, između trideset i pedeset godina, a ipak je u njihovom izgledu bilo nečeg utvrđenog, bezvremenog. Kao i neke očigledne stidljivosti, naglašene i time kako su se ono dvoje na začelju držali za ruke. Nije to delovalo kao zaljubljenost, već više kao odbrana od sveta. Prošli su na metar-dva od nas, ne gledajući u auto. Nekoliko koraka iza njih naišao je mladić u krat-

kim pantalonama i majici bez kragne; nisam mogao da zaključim da li je on njihov čuvar, ili nema nikakve veze s njima.

Usledila je poduža tišina. Bilo je sasvim jasno da mi je prepustila da sve sam zaključim.

„Dakle?“

Nije odgovorila. Možda je pitanje bilo previše uopšteno.

„Šta nije u redu s njima?“

„Šta nije u redu s *tobom*?“

To mi nije delovalo kao prigodan odgovor, uprkos prekornom tonu. Zato sam nastavio.

„Ovaj momak, je li on s njima?“

Tišina.

„Jesu li oni iz nekog prihvatilišta ili tako nečega?“

Udario sam glavom u naslon na sedištu kad je Veronika iznenada otpustila kočnicu. Velikom brzinom provezla nas je oko jednog ili dva bloka, zaletevši se preko „ležećeg policajca“ kao da nastupa u akrobatskoj vožnji. Njeno menjanje brzina, ili nemenjanje, bilo je užasno. To je potrajalo oko četiri minuta, a onda je skrenula na jedan parking, uzjašivši ivičnjak prednjim točkom pre no što nas je ponovo spustila na tle.

Uhvatio sam sebe kako razmišljam: Margaret je oduvek bila dobar vozač. Ne samo pouzdan već i vozač koji se prema automobilu ponašao kako treba. Pre ko zna koliko godina, kad sam ja išao na časove vožnje, instruktor mi je objasnio da prilikom menjanja brzina rukovanje menjačem mora da bude tako nežno i neprimetno da se glava saputnika na kičmenom stubu ne pomeri ni za centimetar. To mi se urezalo u svest, i često sam obraćao pažnju kad bi me drugi vozili. Da sam živeo s Veronikom, verovatno bih svake nedelje morao da idem kod kiropraktičara.

„Ti jednostavno ne kapiraš, je l' da? Nikad i nisi kapirao, niti ćeš ikada.“

„Nije baš da mi nešto pomažeš.“

A onda sam ih ugledao – ko god da su bili – kako nailaze prema meni. To je bila svrha njenog vozačkog manevra: da se ponovo nađemo ispred njih. Bili smo parkirani naspram jedne prodavnice i jedne perionice, a s druge strane ulice nalazio se pab. Onaj čovek s bedževima – „lajavac“, to je bila ta reč koje nisam mogao da se

setim, to je onaj veseljak što stoji kraj ulaza u vašarsku šatru i podstiče vas da uđete i pogledate bradatu ženu ili dvoglavu pandu – i dalje je hodao na čelu. Preostalih četvoro sada je bilo okupljeno oko mlađića u kratkim pantalonama, što je značilo da on verovatno jeste s njima. Kao nekakav staratelj. Čuo sam ga kako kaže:

„Ne, Ken, danas nećemo u pab. U pab se ide petkom.“

„Petkom“, ponovio je čovek s brkovima. Veronika je otkopčala pojas i otvorila vrata. Kad sam i ja krenuo da učinim to isto, rekla je:

„Čekaj tu.“ Obratila mi se kao da sam pas.

Diskusija „pab ili prodavnica“ još je bila u toku kada je jedan od njih primetio Veroniku. Čovek u odeći od tvida skinuo je kapu i prslonio je uz srce, a onda se naklonio glavom. Onaj nahereni počeo je da skakuće gore-dole u mestu. Dugonogi je pustio ruku žene koju je držao. Staratelj se nasmešio i pružio ruku Veroniki. Za tren oka opkolila ju je blagonaklona zaseda. Indijka je sada držala Veroniku za ruku, a čovek koji je želeo u pab naslonio joj je glavu na rame. Činilo se da joj nimalo ne smeta sva ta pažnja. Gledao sam je kako se smeši, prvi put tog popodneva. Pokušao sam da čujem šta pričaju, ali previše se glasova preklapalo. A onda sam video kako se Veronika okrenula, i čuo kad je rekla:

„Uskoro.“

„Uskoro“, ponovilo je dvoje-troje njih.

Nahereni je skočio još dva-tri puta, krakati se široko i komično iskezio i uzviknuo: „Ćao, Meri!“ Krenuli su da je prate do automobila, a onda primetili mene na suvozačkom sedištu i stali u mestu. Četvoricu njih počeli su iz sve snage da mašu u znak oproštaja, a čovek u tvidu odvažno se približio mojoj strani automobila. Kapu je i dalje držao prslonjenu uz srce. Drugu ruku je pružio kroz prozor automobila, pa smo se rukovali.

„Ići ćemo u prodavnicu“, zvanično me je obavestio.

„Šta kupujete?“ upitao sam ga podjednako svečano.

Pitanje ga je zateklo nespremno, pa je malo razmislio.

„Ono što nam treba“, konačno je odgovorio. Klimnuo je glavom i predusretljivo dodao: „Rekvizite.“

Potom je ponovio svoj mali formalni naklon glavom, okrenuo se, i vratio na glavu kapu natovarenu bedževima.

„Fin neki čovek“, primetio sam.

Ona je, međutim, već ubacivala auto u brzinu jednom rukom, a drugom mahala. Primetio sam da se znoji. Jeste, bio je vreo dan, ali ipak.

„Svi su ti se veoma obradovali.“

Mogao sam da pretpostavim da neće odgovoriti ni na kakve moje reči. Kao i to da je ljuta – na mene, svakako, ali isto tako i na sebe. Ne mogu da kažem da sam osećao da sam učinio išta pogrešno. Baš sam nameravao da se oglasim kad sam primetio da je krenula ka jednom „ležećem policajcu“, ne usporivši nimalo, pa mi je prošlo kroz svest da ću od udarca možda odgristi sebi vrh jezika. Zato sam sačekao da bezbedno prođemo prepreku i rekao:

„Pitam se koliko li bedževa ima taj čovek.“

Ćutanje. Ležeći policajac.

„Da li oni svi žive u istoj kući?“

Ćutanje. Ležeći policajac.

„U pab se, dakle, ide petkom.“

Ćutanje. Ležeći policajac.

„Da, zajedno smo išli u Minstervort. I sijao je mesec te noći.“

Ćutanje. Ležeći policajac. Skrenuli smo u glavnu ulicu, i koliko se sećam, između nas i stanice bio je samo komad asfalta.

„Ovo je baš zanimljiv deo grada.“ Mislio sam da ću ako je dovoljno iznerviram ostvariti učinak – kakav god on bio. Ponašanje prema njoj kao prema zavodu za osiguranje pripadalo je dalekoj prošlosti.

„Da, u pravu si, trebalo bi što pre ponovo da navratim.“

„A baš je lepo, da znaš, što smo se videli onomad za ručkom.“

„Postoji li neka knjiga Štefana Cvajga koju bi mi posebno preporučila?“

„U poslednje vreme baš ima mnogo debelih ljudi. Gojaznih. To je jedna od stvari koje su se promenile od vremena kad smo bili mladi, zar ne? Ne sećam se da je iko u Bristolu bio gojazan.“

„Zašto te je onaj visoki smotanko oslovio sa 'Meri'?“ Ako ništa drugo, bio sam vezan pojasom. Ovog puta Veronikina tehnika parkiranja ogledala se u navođenju oba bliža točka na ivičnjak brzinom od oko trideset kilometara na sat, i naglim pritiskom na kočnice.

„Izađi“, rekla je, gledajući napred.

Klimnuo sam glavom, otkopčao pojas, polako izašao iz automobila. Vrata sam zadržao otvorena duže no što je bilo neophodno, tek da je još jednom iznerviram, za kraj, a onda rekao:

„Uništićeš gume ako tako nastaviš.“

Vrata su mi se istrkla iz ruke kad je nagazila gas.

U vozu na putu do kuće uopšte nisam razmišljao, zaista, samo sam osećao. Nisam razmišljao čak ni o tome šta osećam. Tek sam se te večeri vratio onom što se zbilo.

Glavni razlog zbog kog sam se osećao glupavo i poniženo ticao se – da se setim, kako sam to nazvao, onako za sebe, pre samo nekoliko dana? – „beskonačne nade u ljudskom srcu“. A pre toga, „izazova da se prevaziđe nečiji prezir“. Ne smatram da sam sklon sujeti, ali očito sam bio povređen mnogo više no što sam bio svestan. Nešto što je počelo kao odluka da se domognem imovine koja mi je bila zaveštana, pretvorilo se u nešto mnogo krupnije, nešto što se ticalo čitavog mog života, vremena i sećanja. I želje, pomislio sam – na nekom nivou svog bića, zaista sam pomislio – da mogu da se vratim na početak i promenim sve. Da mogu da učinim da krv poteče unatrag. Imao sam dovoljno taštine da zamislim – mada sam izbegao da upotrebim neki jači izraz – da bih mogao da učinim da Veroniki ponovo postanem drag, i da je važno da to postignem. Kad mi je u onom imejlu spomenula „zatvaranje kruga“, potpuno mi je promakao ton jetke poruge, i shvatio sam to kao poziv, gotovo kao ljubavni zov.

Njen stav prema meni, sad kad sam promislio o tome, jeste bio dosledan – ne samo u proteklih nekoliko meseci, već i tokom svih godina, koliko god ih je bilo. Nisam joj bio dovoljno dobar, više joj se dopao Adrijan, i uvek je smatrala da je ispravno prosudila. Bilo je to, sada sam shvatao, neporecivo u svakom smislu, na filozofski i svaki drugi način. Ali sam svejedno, ne shvatajući sopstvene motive, želeo da joj dokažem, čak i sada, da me je pogrešno procenila. Ili pre, da je njen početni utisak o meni – u vreme kad smo se upoznavali srcem i telom, u vreme kad su joj se dopadale neke od mojih ploča i knjiga, i kad sam joj bio dovoljno drag da bi me odvela kući – bio ispravan. Mislio sam da mogu da nadvladam prezir i da njeno kajanje ponovo pretvorim u osećaj krivice, te da tako dobijem oprostaj. Mamila me je, na izvestan način, pomisao da je možda moguće da

amputiramo najveći deo naših odvojenih postojanja, da isečemo i rascepimo traku na kojoj su snimljeni naši životi, vratimo se na ono isto raskršće i krenemo putem kojim se rede ide, ili pre putem kojim nikad nismo prošli. Umesto toga, jednostavno sam odbacio zdrav razum. Budalo matora, rekao sam sebi. A matora budala je najgora budala: to je moja majka ponekad umela da promrmlja kad bi u novinama čitala priče o starijim muškarcima koji bi poludeli za mlađim ženama, i odbacivali svoje brakove zarad koketnog osmeha, kose čija je boja poticala iz bočice, i para čvrstih sisa. Istina, ona to ne bi tako rekla. A ja nisam imao čak ni izgovor u vidu klišea, nisam mogao da kažem da je to nešto što muškarci mojih godina sasvim uobičajeno čine. Ne, ja sam bio malo čudnovatija matora budala, koja je svoja kukavna iščekivanja naklonosti pokušavala da nakalemi na najneverovatnijeg mogućeg primaoca.

Nedelja koja je usledila bila je jedna od najsamotnijih u mom životu. Činilo mi se da više nemam čemu da se nadam. Bio sam sam, s dva glasa koja su jasno progovarala u mojoj glavi: Margaretin je izgovarao reči: „Toni, sad si potpuno sam“, a Veronikin je govorio: „Ti jednostavno ne kapiraš... Nikad i nisi kapirao, niti ćeš ikada.“ A to što sam znao da se Margaret ne bi bunila kad bih je pozvao – da bi radosno pristala da opet izađemo na ručak, i da bismo mogli da nastavimo isto kao i ranije – činilo je da se osećam još više usamljeno. Ko li je ono rekao da što duže živimo, to manje shvatamo?

Ipak, kao što neretko ponavljam, imam ja nekakav instinkt preživljavanja, samoodržanja. A verovanje da posedujete takav instinkt gotovo je podjednako dobro kao i da ga stvarno imate, pošto se ponašate kao da je tako. Stoga sam nakon izvesnog vremena uspeo da se priberem. Znao sam da moram ponovo da postanem ono što sam bio pre no što me je šćepala ta glupava, senilna fantazija. Da moram da se bavim nečim, što god to bilo, što se neće svesti samo na održavanje stana i vođenje biblioteke u lokalnoj bolnici. I da, mogao sam ponovo da se usredsredim na povraćaj svoje imovine.

„Dragi Džek“, napisao sam. „Molim te da mi još samo malčice pomogneš oko Veronike. Bojim se da mi je podjednako nedokučiva kao u ono davno vreme. Pitam se, da li ikada išta naučimo? Bilo kako bilo, led se nije otopio, kad je reč o dnevniku mog starog druga, koji mi je tvoja majka ostavila testamentom. Možeš li da mi daš ikakav

savet tim povodom? A tu je još jedna mala zagonetka. Prošle nedelje sam sa V bio na vrlo prijatnom ručku. A posle toga me je jednog popodneva pozvala da se nađemo na stanici metroa daleko na Severnoj liniji. Stekao sam utisak da je htela da me pokaže jednoj ekipi iz prihvatilišta, a onda je, kad je to uradila, postala naprasita. Možeš li možda i to da mi malo razjasniš? Nadam se da si ti dobro. Pozdrav, Toni V“

Nadao sam se da mu moja srdačnost neće zvučati onako lažno kako je meni zvučala. Potom sam pisao i gospodinu Ganelu, zatraživši od njega da poradi za mene na predmetu testamenta gospođe Ford. Rekao sam mu – u poverenju – da su moji nedavni kontakti s kćerkom zaveštateljke nagovestili izvesnu nestabilnost, te da smatram da je u ovom trenutku najbolje da se neki profesionalac pismeno obrati gospođi Mariot sa zahtevom za što brže rešavanje spornog pitanja.

Dozvolio sam sebi i sasvim ličan nostalgичni oproštaj. Sećao sam se Veronike kako pleše, s kosom rasutom po licu. Sećao sam je se kako objavljuje članovima svoje porodice: „Otpratiću Tonija do njegove sobe“ i kako mi šapuće da treba da sanjam nevaljale snove, i sećao sam se kako sam smesta izdrkao u onaj mali umivaonik još pre no što je stigla da siđe niz stepenice. Sećao sam se svetlucanja na unutrašnjoj strani ručnog zgloba, i toga kako mi je rukav košulje bio zavrnut do lakta.

Gospodin Ganel mi je napisao da će postupiti prema mojim nalogima. Brat Džek mi nikada nije odgovorio.

Primetio sam – a bilo je i vreme – da ograničenje parkiranja važi samo između deset sati ujutro i podneva. Verovatno zato da bi one koji putuju na posao odvratili od pomisli da automobilom dolaze toliko daleko u grad, i zakrčuju parkinge na po ceo dan, te da bi ih naterali da putuju metroom. Zato sam odlučio da ovog puta krenem kolima: folksvagenom polo, čije će gume trajati znatno duže nego Veronikine. Posle jednočasovnog čistilišta na kružnom putu Nort Sirkular, obreo sam se na licu mesta, parkiran na mestu na kome smo bili prethodnog puta, okrenut prema blago nagnutoj periferijskoj ulici, dok je popodneвно sunce hvatalo prašinu na jednoj živoj ogradi. Grupe đaka išle su kućama, dečaci s ispasanim košuljama, devojči-

ce u izazovno kratkim sukunjama; mnogi su razgovarali preko mobilnih telefona, neki su jeli, nekoliko njih je pušilo. U vreme kad sam ja išao u školu, govorili su nam da dok smo u uniformi, moramo da se ponašamo na način koji tu instituciju predstavlja u dobrom svetlu. Dakle, bez jela i pića na ulici; a svako koga bi uhvatili kako puši, dobio bi batine. Zbližavanje sa suprotnim polom takođe je bilo zabranjeno: škole za devojčice, koje su bile povezane s našim, i smeštene u istom kraju, obično su otpuštale devojčice petnaest minuta pre no što bi dečaci izašli na slobodu, da bi imale vremena da se bezbedno sklone od svojih nasrtljivih i pohotnih vršnjaka. Sedeo sam tamo i sećao se svega toga, uočavajući razlike, ne dolazeći ni do kakvih zaključaka. Nisam ni aplaudirao, niti negodovao. Bio sam ravnodušan; potisnuo sam svoje pravo na razmišljanje i donošenje sudova. Jedino o čemu sam mislio bilo je pitanje zbog čega sam nekoliko nedelja ranije bio doveden u tu ulicu. I tako sam sedeo sa spuštenim prozorom, i čekao.

Posle otprilike dva sata, odlučio sam da odustanem. Vratio sam se sledećeg dana, pa onda i dan kasnije, bez uspeha. Potom sam se odvezao do one ulice s pabom i prodavnicom, i parkirao auto. Čekao sam neko vreme, pa sam ušao u prodavnicu i kupio nekoliko stvari, sačekao još malo, pa se odvezao kući. Uopšte nisam imao utisak da gubim vreme: upravo suprotno – moje vreme je sada služilo upravo tome. Uostalom, ispostavilo se da je prodavnica veoma dobro snabdevena. Bilo je to jedno od onih mesta koja imaju robu u rasponu od gotovih jela do gvoždurije. Kupovao sam povrće i prašak za pranje posuđa, meso i toaletni papir; koristio sam bankomat i obnavljao zalihe alkohola. Nakon prvih nekoliko dana, počeli su da me zovu „komšija“.

U jednom trenutku pomislio sam da se obratim zavodu za socijalni rad te opštine i da upitam postoji li tu negde u blizini prihvatilište u kome je zbrinut čovek prekriven bedževima; sumnjao sam, međutim, da bi me to ikud dovelo. Ustuknuo bih pred njihovim prvim pitanjem: zašto želite da znate? Nisam znao zašto želim to da znam. No, kao što sam već rekao, nije mi se žurilo. Bilo je to kao da pokušavam da prizovem sećanje ne vršeći pritisak na mozak. Ako ne vršim pritisak na – šta? – vreme, onda će nešto, možda čak i rešenje, izroniti na površinu.

Ubrzo sam počeo da se prisećam delova razgovora koje sam čuo: „Ne, Ken, danas ne idemo u pab. U pab se ide petkom.“ I tako sam se sledećeg petka odvezao onamo, i s novinama seo u pab „Vilijam Četvrti“. Bio je to jedan od onih pabova koji su pod ekonomskim pritiskom bili prinuđeni da se modernizuju. Imali su jelovnik s raznim jelima s roštilja, televizor na kome se utišano emitovao kanal Bi-Bi-Si njuz, i table na sve strane: na jednoj su reklamirali kviz-veče, na drugoj mesečni sastanak kluba ljubitelja knjige, na trećoj predstojeće sportske prenose na televiziji, dok je na četvrtoj bila ispisana epigramska misao dana, nesumnjivo prepisana iz nekog zbornika mudrih izreka. Lagano sam ispijao malo pivo i rešavao ukrštenicu, ali niko nije ušao.

Sledećeg petka, pomislio sam: mogao bih ovde i da večeram, pa sam naručio oslić na žaru s ručno seckanim pomfritom i veliku čašu čileanskog belog sovinjona. Uopšte nije bilo loše. A onda, trećeg petka, baš u trenutku kad sam nabadao na viljušku pene s gorgonzolom u sosu od lešnika, u pab su ušli onaj nahereni i onaj s brkovi- ma. Manirom stalnih gostiju zauzeli su mesta za jednim stolom, na šta im je barmen, očito naviknut na njihove porudžbine, doneo po čašu piva, koje su njih dvojica potom zamišljeno pijuckali. Nisu gledali unaokolo, još manje pokušavali da s nekim uspostave kontakt pogledom; zauzvrat, ni njih dvojicu niko nije primećivao. Dvadesetak minuta kasnije, ušla je jedna crnkinja majčinskog izgleda, prišla šanku, platila, i blago izvela tu dvojicu muškaraca iz paba. Ja sam samo posmatrao i čekao. Vreme je bilo na mojoj strani, jeste, bilo je. Ponekad i pesme kažu istinu.

Sada sam postao redovni posetilac paba, kao i prodavnice. Nisam se učlanio u klub ljubitelja knjige, niti učestvovao u kvizu, ali sam redovno sedeo za malim stolom pored prozora i izučavao jelovnik. Čemu sam se nadao? Verovatno tome da ću u nekom trenutku uspeti da stupim u razgovor s onim mladim starateljem koga sam prvog popodneva video kako prati tu petorku; ili čak, možda, s čovekom s bedževima, koji je delovao najsrdačnije i najpristupačnije. Bio sam strpljiv bez imalo napora; nisam više brojao sate; i onda, jednog predvečerja, ugledao sam ih kako dolaze, sve petoro, u pratnji one iste žene. Nekako i nisam bio iznenađen. Ona dvojica ušli su u pab; preostalo troje ušlo je u prodavnicu, zajedno sa starateljom.

Ustao sam, ostavivši na stolu hemijski olovku i novine, kao znak da ću se vratiti. Na ulazu u prodavnicu, uzeo sam žutu plastičnu korpu i lagano krenuo u obilazak. Na kraju jednog prolaza, njih troje su stajali zbijeni ispred police sa tečnim sapunima, i ozbiljno raspravljali o tome koji da kupe. Prostor je bio uzan, pa sam glasno rekao „Izvinite“, dok sam im prilazio. Dugajlija s naočarima istog trenutka se pribio, licem okrenut, uz police s kuhinjskim potrepštinama, i sve troje su začutali. Dok sam prolazio, čovek s bedževima me je pogledao u lice. „Bro veče“, rekao sam s osmehom. Nastavio je da me gleda, a onda napravio naklon glavom. Zaključio sam da je u tom trenutku to sasvim dovoljno, i vratio se u pab.

Nekoliko minuta kasnije, njih troje se pridružilo onoj dvojici u pabu. Starateljka je ušla u pab i naručila piće. Iznenadilo me je to što su na ulici galamili kao kakva dečurlija, a u prodavnici i pabu postajali stidljivi i počinjali da šapuću. Pristigla su im naručena bezalkoholna pića. Učinilo mi se da sam čuo reč „rođendan“, ali može biti da sam se prevario. Zaključio sam da je vreme da naručim hranu. Na putu do šanka proći ću blizu njih. Nisam imao nikakav konkretan plan. Ono troje koji su pristigli iz prodavnice još su stajali, pa su se napola okrenuli kad sam im se primakao. Doviknuo sam još jedno razdragano „bro veče“ čoveku s bedževima, koji mi je odgovorio kao i prethodnog puta. Dugajlija je sada stajao tačno ispred mene, i baš u trenutku kad je trebalo da prođem kraj njega, zastao sam i temeljno ga odmerio pogledom. Imao je četrdesetak godina, i bio je visok malo iznad sto osamdeset centimetara, imao je bledu kožu i naočare s debelim sočivima. Osećao sam kako ima nameru da mi ponovo okrene leđa. Umesto toga, međutim, učinio je nešto neočekivano. Skinuo je naočare i zagledao mi se pravo u lice. Oči su mu bile smeđe i blage.

Gotovo bez razmišljanja, rekoh mu: „Ja sam Merin prijatelj.“

Gledao sam ga kako počinje da se smeši, a onda ga je u trenutku obuzela panika. Okrenuo se, prigušeno zacvilio, pribio se uz Indijku i uzeo je za ruku. Produžio sam do šanka, spustio se s pola zadnjice na jednu stolicu, i počeo da pregledam jelovnik. Trenutak-dva kasnije, shvatio sam da crnoputa starateljka stoji kraj mene.

„Izvinite“, rekoh. „Nadam se da nisam učinio ništa rđavo.“

„Nisam sigurna“, odgovorila je. „Njega ne treba uznemiravati. Posebno ne sada.“

„Već smo se jednom sreli, kad je Meri dolazila jednog popodneva. Ja sam njen prijatelj.“

Pogledala me je, kao da pokušava da proceni moje motive i moju iskrenost. „Onda bi trebalo da shvatate”, izustila je tiho, „zar ne?“

„Da, shvatam.“

Zapravo, i jesam shvatio. Nije bilo potrebe da razgovaram sa čovekom s bedževima ili onim starateljem. Sve mi je postalo jasno.

Video sam mu to na licu. Nije to tako čest slučaj, zar ne? Ili bar za mene nije. Slušamo ljude šta govore, čitamo ono što pišu – to je naš dokaz, to nam je dokazni materijal. No ako lice protivureči onom što je izrečeno, onda istražimo to lice. Nemiran izraz u očima, nalet rumenila, nesvesno grčenje mišića na licu – i tada znamo. Tada prepoznamo licemerje neistinite tvrdnje, i tada nam se jasno ukaže istina.

Ovo je, međutim, bilo drugačije, jednostavnije. Nije bilo nikakvih protivurečnosti – jednostavno sam mu video to na licu. U očima, u njihovoj boji i izrazu, kao i u obrazima, u njihovom bledilu i obliku. Krunski dokaz je predstavljala njegova visina, i način na koji su njegove kosti i mišići upravljali tom visinom. Bio je to Adrijanov sin. Nije mi bila potrebna krštenica, niti DNK test – video sam to, i osećao. Razumljivo, i datumi su se poklapali: sada je i trebalo da bude baš tih godina.

Moja prva reakcija bila je, priznajem, usmerena isključivo na mene samog. Nisam mogao da se ne setim onog što sam napisao u delu svog pisma upućenog Veroniki: „Pitanje je samo da li ćeš uspeti da zatrudniš pre no što otkrije koliko si dosadna.“ Nisam u to vreme stvarno tako mislio – samo sam mlatarao na sve strane, tražeći način da je povredim. Zapravo, sve vreme dok sam se zabavljao s Veronikom, doživljavao sam je na mnoštvo načina – kao primamljivu, tajanstvenu, čangrizavu – ali nikad kao dosadnu. Čak i u ovim našim nedavnim kontaktima, mada su pridevi možda malo prilagođeni tom skorašnjem iskustvu – kao napornu, tvrdoglavu, oholu, a ipak, na neki način, privlačnu – nikada mi nije bila dosadna. Bilo je to, dakle, koliko uvredljivo, toliko i neistinito.

No to je činilo samo polovinu svega. U vreme kad sam hteo da ih uništim, napisao sam: „Jedan deo mene nada se da ćete imati dete,

pošto čvrsto verujem u to da je vreme veliki osvetnik. S tim što osveta mora biti izvršena nad onima koji su je zaslužili, u ovom slučaju nad vama dvoma.“ A onda: „Zato vam ne želim da imate dete. Bilo bi nepravedno nekom nevinom fetusu natovariti mogućnost da jednoga dana otkrije da je plod vaših utroba – ne zamerite zbog ovog poetičnog izraza“. Kajanje, etimološki, znači ponovni ujed: upravo to nam rade osećanja. Zamislite snagu takvog ujeda u trenutku dok ponovo čitam svoje reči. Delovale su mi kao neka pradavna kletva za koju sam i zaboravio da sam je izrekao. Naravno da ne verujem – niti sam tada verovao – u kletve. Tačnije, u to da reči stvaraju događaje. Ali već i sam čin izgovaranja nečega što se kasnije ostvari – priželjkivanja nekog sasvim određenog zla, zla koje se kasnije dogodi – već i to ima u sebi nečeg onostranog. A činjenica da sam mladi ja, koji ih je prokleo, i stari ja koji je bio svedok ishoda te kletve imali sasvim različita osećanja – bila je čudovišno nevažna. Da ste mi, pre no što je sve ovo počelo, rekli da se Adrijan nije ubio, već da se oženio Veronikom, da su imali dete, pa onda možda još dece, a potom i unuke, odgovorio bih: baš lepo, svakom svoj život; vi ste otišli svojim putem, a ja svojim, nema ljutnije. A sada su ti isprazni klišeji stali naspram neizbrisive istine onoga što se dogodilo. Vreme se osvetilo nedužnom fetusu. Mislio sam na tog nesrećnog, mentalno obogaljenog čoveka koji mi je u prodavnici okrenuo leđa i pritisnuo lice uz rolne kuhinjskih ubrusa i velikih pakovanja kariranog toaletnog papira, da bi izbegao moje prisustvo. Pa neka, instinkt ga nije izneverio: ja jesam bio čovek kome treba okrenuti leđa. Ako život nagrađuje po zaslugi, ja jesam zaslužio izbegavanje.

Samo nekoliko dana pre toga, zanosio sam se nejasnim maštanjima o Veroniki, sve vreme priznajući sebi da ništa nisam znao o njenom životu više od četrdeset godina koliko je proteklo od našeg poslednjeg susreta. Sada sam imao neke odgovore na pitanja koja i nisam postavio. Zatrudnela je s Adrijanom, i – ko zna? – možda je trauma izazvana njegovim samoubistvom uticala na dete u njenoj utrobi. Rodila je sina koji je u nekom trenutku dobio dijagnozu da je... šta? Da nije u stanju da samostalno funkcioniše u zajednici; da mu je neophodna stalna podrška, emocionalna i finansijska. Zapitao sam se kada je postavljena ta dijagnoza. Da li je to bilo ubrzo posle rođenja, ili je postojala uljuljkujuća pauza od nekoliko godina, tokom kojih

je Veronika mogla da pronađe sebi utehu u onom što je izbavljeno nakon brodoloma? Ali posle toga – koliko li je dugo žrtvovala svoj život zarad njegovog, prihvatajući možda i neka bedna privremena zaposlenja dok je on išao u školu za decu sa posebnim potrebama? A onda, on je porastao i postalo je teže starati se o njemu, da bi na kraju ta stravična borba postala preteška, pa je pristala da bude smešten u ustanovu. Zamislite kako se osećala zbog toga; zamislite gubitak, zamislite osećaj neuspeha, osećaj krivice. A ja, ja sam jado-kovao kad bi moja kći ponekad zaboravila da mi pošalje imejl. Sećao sam se i svojih nezahvalnih razmišljanja počev od onog prvog susreta s Veronikom posle mnogo godina na Klimavom mostu. Delovala mi je pomalo pohabano i zapušteno; bila mi je nepristupačna, neprijatna, neprivlačna. U stvari, susret s njom bio mi je najprijetniji doživljaj toga dana. I nisam valjda stvarno očekivao da mi preda Adrijanov dnevnik? I ja bih ga, da sam na njenom mestu, verovatno bio spalio, što je, sada sam bio uveren, ona i učinila.

Nije bilo nikog kome sam mogao to da ispričam – bar ne za duže vreme. Kao što je rekla Margaret, bio sam potpuno sam – a tako je i trebalo da bude. Pored ostalog i zbog toga što sam morao da iznova razmotrim komad svoje prošlosti, sam sa svojim kajanjem. A posle ponovnog razmišljanja o Veronikinoj prošlosti i karakteru, trebalo je da se vratim još dalje unatrag i pozabavim se Adrijanom. Svojim prijateljem, filozofom, koji se zagledao u život i zaključio da bi svaki odgovoran, misleći pojedinac, trebalo da ima pravo da odbaci taj dar koji nikada nije tražio – i čiji je uzvišeni gest sa svakom decenijom koja je protekla dodatno isticao koliko je mnogo kompromisa i niskosti u životima većine ljudi. „U životima većine ljudi“: u mom životu.

Time je takav njegov lik – taj živi, mrtvi prekoračujući meni i ostatku mog postojanja – sada bio preobražen. „Odlikaš u životu, odlikaš i u smrti“, složili smo se nekad davno Aleks i ja. A kakvog sam Adrijana sada ja upoznao? Čoveka čija je devojka zatrudnela, i koji nije mogao da se suoči s posledicama, pa je odlučio da se „izvuče na lak način“, kako se to tada govorilo. Teško, međutim, da u tome ima ičeg lakog, u toj konačnoj potvrdi individualnosti naspram opštosti koja je pritiska sa svih strana. Sada sam morao da preformatiram Adrijana, da ga od negatora koji citira Kamija i za koga je samoubistvo jedino

ozbiljno filozofsko pitanje preobratim u... u šta? Ni u šta drugo do u jednu verziju Robsona, koji „baš i nije bio neko ko bi imao veze s Erosom i Tanatosom“, kako je to Aleks sročio, iz vremena kada je taj do tog trenutka neupadljivi učenik iz šestog razreda prirodnog smera napustio ovaj svet uz oproštajne reči „Izvini, mama“.

U to vreme, nas četvorica nagađali smo o tome kakva je bila Robsonova devojka – od smerne device do kurve i triperašice. Niko od nas nije pomišljao na to dete, ili na budućnost. Sada sam se, prvi put, zapitao šta li je bilo s Robsonovom devojkom i njihovim detetom. Ta žena bi trebalo da je mojih godina, i sasvim verovatno još u životu, dok bi dete imalo blizu pedeset. Da li je i dalje verovalo da je „Tata“ poginuo nesrećnim slučajem? Možda je bilo predata u dom za nezbrinutu decu, pa je odraslo sa svešću o sebi kao neželjenom. U današnje vreme, međutim, usvojeno dete ima pravo da sazna ko mu je biološka majka. Zamišljao sam takav događaj, kao i nelagodan, bolan, ponovni susret. Osetio sam želju da se izvinim, čak i posle toliko godina, Robsonovoj devojci zbog toga što smo tako površno raspravljali o njoj, i ne pomišljajući na njen bol i sramotu. Deo mene želeo je da je pronađe i zamoli da nam oprostí tu davnašnju grešku – mada u to vreme nije ni znala za nju.

No, razmišljanje o Robsonu i Robsonovoj devojci bilo je samo način da izbegnem ono što je sada bilo istina o Adrijanu. Robson je imao petnaest godina, možda šesnaest? Živeo je s roditeljima koji zasigurno nisu bili preterano slobodoumni. A ako je devojci bilo manje od šesnaest, postojala je i mogućnost optužbe za silovanje. Ta dva slučaja, dakle, nisu bila uporediva. Adrijan je već bio odrastao, odvojen od kuće, i daleko inteligentniji od jadnog Robsona. Osim toga, u to vreme, ako bi se desilo da vam devojka zatrudni i pri tom ne želi pobačaj, onda biste se oženili njome: takva su bila pravila. A eto, Adrijan nije mogao da se suoči čak ni s tim konvencionalnim rešenjem. „Da ne misliš da je to zato što je bio prepametan?“ pitanje je kojim me je tada razdražila moja majka. Ne, nema to veze s pameću; još manje s moralnom odvažnošću. Adrijan nije uzvišenim gestom odbacio dar postojanja; on se bojava dečijih kolica u hodniku.

A šta sam ja znao o životu, ja koji sam živeo tako obazrivo? Ja koji nisam ni pobedio ni izgubio, već jednostavno dopustio da mi se život

dogodi? Ja koji sam imao sasvim obične ambicije i prebrzo se pomirio s tim da se nisu ostvarile? Ja koji sam pazio da me ništa ne povredi i nazivao to sposobnošću za opstanak? Ja koji sam plaćao račune, ostajao u dobrim odnosima sa svima koliko god je to bilo moguće, ja za koga su ekstaza i očajanje prebrzo postale tek reči iz knjiga koje sam nekada čitao? Neko čiji samoprekori nikada nisu bili istinski bolni? Jeste, postojalo je sve to o čemu je trebalo razmišljati, dok sam ja osećao jednu sasvim posebnu vrstu kajanja: bila je to rana, konačno naneta nekom ko je oduvek verovao da zna kako da izbegne da ga išta povredi – i naneta upravo iz tog razloga.

„Izađi!“, rekla je Veronika, prethodno se popevši na ivičnjak brzinom od trideset kilometara na sat. Sada je ta reč za mene dobila i odjek: Izađi iz mog života, nisam te, pre svega, ni zvala da mu priđeš. Nije trebalo da pristanem na sastanak, još manje na ručak, a kamoli još da te odvedem da vidiš mog sina. Marš, napolje!

Da sam imao njenu adresu, bio bih joj poslao pravo pismo. Imejl poruci sam dao naslov „Izvinjenje!“, pa ga promenio u „IZVINJENJE“, no to mi je previše ličilo na vrisak, pa sam ga ponovo vratio u prvobitni oblik. Morao sam da joj se obratim bez ikakvog okolišanja.

Draga Veronika,

Svestan sam da sam verovatno poslednja osoba za koju bi poželela da ti se javi, ali se nadam da ćeš pročitati ovu poruku do kraja. Ne očekujem da ćeš mi odgovoriti. Ali proveo sam određeno vreme u ponovnom razmišljanju o svemu, i želeo bih da ti se izvinim. Ne očekujem da ćeš me zbog toga više ceniti – no opet, teško da je moguće da me ceniš manje nego sada. Ono moje pismo bilo je neoprostivo. Sve što mogu da kažem jeste da su moje gnusne reči bile odraz jednog trenutka. Istinski su me prenerazile kad sam ih posle toliko godina ponovo pročitao.

Ne očekujem da ćeš mi predati Adrijanov dnevnik. Ako si ga spalila, to jeste nekakav kraj. Ako nisi, onda je sasvim jasno, pošto ga je pisao otac tvog sina, da pripada tebi. Zbunjuje me i pitanje zašto ga je tvoja majka ostavila meni, no to i nije važno.

Žao mi je što sam bio tako nesnosan. Pokušavala si da mi nešto pokažeš, a ja sam bio suviše glup da bih shvatio. Hteo bih da tebi i tvom sinu poželim spokojan život, koliko god je to moguće u

ovim okolnostima. A ako u bilo kom trenutku budem mogao da učinim nešto za jedno od vas dvoje, nadam se da nećeš oklevati da mi se javiš.

Tvoj,
Toni

Bilo je to najbolje što sam mogao da sročim. Pismo nije bilo baš onakvo kakvo sam želeo, ali sam, ako ništa drugo, stajao iza svake reči. Nisam imao skriveni plan. Nisam se potajno nadao da njime išta dobijem. Ni dnevnik, ni Veronikino dobro mišljenje, čak ni prihvatanje izvinjenja.

Ne mogu da kažem da li sam se osetio bolje ili gore kad sam ga poslao. Nisam mnogo toga ni osećao. Bio sam iscrpljen, ispražnjen. Nisam imao želju da ispričam Margaret šta se dogodilo. Češće sam razmišljao o Suzi, i o tome kakva je sreća za roditelja kad mu se dete rodi sa svim udovima, s normalnim mozgom, i emocionalnim sklopom koji omogućava detetu, devojci, ženi, da vodi kakav god hoće život. Želim ti da budeš obična, kako jednom pesnik reče novorođenoj bebi.

Moj život se nastavio. Nastavio sam da preporučujem knjige bolesnima, rekonvalescentima, samrtnicima. I sam sam pročitao knjigu ili dve. Odnosio sam smeće na reciklažu. Pisao sam gospodinu Ganelu i zamolio ga da obustavi potragu za dnevnikom. Jednog popodneva, poteran iznenadnim porivom, odvezao sam se duž Nort Sirkjulara, obavio neku kupovinu i večerao u „Vilijamu Četvrtom“. Pitali su me da li sam možda bio na odmoru. U prodavnici sam rekao da, u pabu sam rekao ne. Mada se činilo da odgovori i nisu važni. Kao ni većina drugih stvari. Razmišljao sam o onome što mi se događalo i o tome koliko sam malo tih zbivanja sam izazvao.

U prvi mah sam pomislio da je reč o nekom starom imejlu, poslatom greškom. Ali naslov je bio onaj moj: „Izvinjenje“. Ispod njega stajala je moja poruka, neizbrisana. Njen odgovor je glasio: „I dalje ne kapi-raš. Nikad i nisi, i nikad nećeš. Zato prestani i da pokušavaš.“

Ostavio sam tu prepisku u inboksu i povremeno je iznova čitao. Da se nisam opredelio za kremaciju i rasipanje pepela, mogao sam te

reči da iskoristim za epitaf na komadu kamena ili mermera: „Toni Webster – koji nikada nije ukapirao.“ No to bi bilo melodramatično, čak i samosažaljivo. Možda, „On je sad potpuno sam“? To bi bilo bolje, istinitije. Ili bi se trebalo zadržati na: „Svaki dan je nedelja.“

S vremena na vreme, ponovo bih se odvezao do prodavnice i paba. Bila su to mesta na kojima sam uvek osećao nekakav spokoj, kako god to čudno zvučalo; kao i neki smisao, možda poslednji pravi smisao u svom životu. Kao i ranije, nikad mi ni na pamet nije padalo da pri tom možda traćim vreme. Možda je moje vreme samo tome i služilo. Sem toga, oba mesta bila su prijatna – u svakom slučaju, prijatnija od sličnih u mom kraju. Nisam imao nikakav plan: da, i šta još ima novo? Ja „plan“ nisam imao godinama. A moja obnovljena osećanja – ako je to bilo to – prema Veroniki, teško da su se mogla smatrati planom. To je više ličilo na kratkotrajni, bolesni poriv, na dodatak jednoj kratkoj istoriji poniženja.

Jednog dana, rekao sam barmenu: „Šta mislite, da li biste za promenu mogli da mi naseckate tanak čips?“

„Kako to mislite?“

„Znate ono, kao u Francuskoj – tanak.“

„Ne, takav ne pravimo.“

„Ali u jelovniku piše da vam je pomfrit ručno seckan.“

„Da.“

„Onda, možete li da ga isečete tanje?“

Barmenova uobičajena ljubaznost načas je nestala. Pogledao me je kao da nije siguran jesam li cepidlaka ili idiot, ili i jedno i drugo istovremeno.

„Ručno seckani pomfrit znači debeli pomfrit.“

„Ali ako ručno seckate krompir, zar ne biste mogli da ga sečete tanje?“

„Ne seckamo ga mi. Tako ga dobijamo.“

„Ne seckate ga na licu mesta?“

„Sad sam vam rekao.“

„Znači, to što zovete 'ručno seckani pomfrit' zapravo se secka negde drugde, i to vrlo verovatno obavlja mašina?“

„Jeste li vi neka inspekcija ili tako nešto?“

„Taman posla. Samo sam zbunjen. Nikad mi nije palo na pamet da 'ručno seckano' znači 'debelo', pre nego 'sigurno iseckano ručno'.“

„E, pa, sad znate.“

„Izvinite. Jednostavno, nisam ukapirao.“

Vratio sam se za svoj sto i sačekao večeru.

A onda, sasvim nenadano, ušlo je njih petoro, zajedno s onim mladim starateljem koga sam video iz Veronikinog auta. Čovek s bedževima zastao je dok je prolazio pored mog stola, i uputio mi onaj svoj naklon glavom; nekoliko bedževa s njegovog kačketa tiho je zazveckalo. Ostali su išli za njim. Kad me je Adrijanov sin ugledao, okrenuo je rame kao da želi da se skloni od mene – i od zle sreće. Prešli su do suprotnog zida, ali nisu posedali. Staratelj je otišao do šanka i naručio piće.

Pristigli su i moj oslić i ručno seckani pomfrit, serviran u metalnoj činiji, zajedno s novinama. Možda sam se i smeškao sebi u bradu u trenutku kad je onaj momak stigao za moj sto.

„Možemo li malo da porazgovaramo?“

„Kako da ne.“

Pokazao sam rukom ka stolici s druge strane stola. Kad je seo, primetio sam, preko njegovog ramena, kako njih petoro gleda u mene. Držali su čaše, ali nisu pili.

„Ja sam Teri.“

„Toni.“

Rukovali smo se na onaj nespretan način, s podignutim laktovima, kako se obično rukuju ljudi koji sede. U prvi mah je začutao.

„Malo krompirića?“ ponudio sam.

„Ne, hvala.“

„Jeste li znali da kad u jelovniku piše 'ručno seckani pomfrit' to samo znači 'debelo iseckan', a ne i da je zaista iseckan rukom?“

Pogledao me je gotovo isto onako kao što me je pogledao barmen.

„Tiče se Adrijana.“

„Adrijana“, ponovio sam. Kako to da se nikad nisam zapitao kako mu je ime? A kako je drugačije i mogao da se zove?

„Vaše prisustvo ga uznemiruje.“

„Žao mi je“, odgovorih. „Poslednje što želim jeste da ga uznemirim. Ne želim više nikoga da ražalostim. *Nikada*.“ Pogledao me je kao da se pita da li sam ironičan. „U redu je. Neće me više videti. Poješću ovo, pa idem, i niko od vas me nikada više neće videti.“

Klimnuo je glavom. „Smem li da vas pitam ko ste vi?“

Ko sam ja? „Naravno da smete. Zovem se Toni Webster. Pre mnogo godina bio sam prijatelj Adrijanovog oca. Bili smo školski drugovi. Poznavao sam i Adrijanovu majku, Veroniku. Prilično dobro. Potom smo izgubili kontakt. Ali smo se prilično često viđali tokom proteklih nekoliko nedelja. Ili čak meseci, rekao bih.

„Nedelja i meseci?“

„Da“, reko. „Mada se ni s Veronikom više nikad neću videti. Ona više ne želi da zna za mene.“ Potrudio sam se da to zazvuči kao činjenica, bez patetike.

Zagledao se u mene. „Jasno vam je da mi ne smemo da govorimo o životnim pričama svojih klijenata. To je stvar diskrecije.“

„Naravno.“

„Ali ono što ste upravo rekli nema nikakvog smisla.“

Pomislio sam da znam šta hoće da kaže. „Oh – Veronika – da, izvinite. Sećam se da ju je on – Adrijan – zvao Meri. Pretpostavljam da je to njeno ime kad je s njim. To joj je drugo ime. Ali ja sam je znao – ja je znam – kao Veroniku.“

Preko njegovog ramena video sam njih petoro kako zabrinuto stoje, i dalje ne dotičući piće, i gledaju u nas. Osetio sam stid zbog toga što im smeta moje prisustvo.

„Ako ste bili prijatelj njegovog oca...“

„I njegove majke.“

„Čini mi se, u tom slučaju, da ne shvatate.“ Ako ništa drugo, rekao je to malo drugačije.

„Kako to?“

„Meri nije njegova majka. Meri mu je sestra. Adrijanova majka umrla je pre otprilike šest meseci. On je to vrlo teško primio. Zbog toga je u poslednje vreme... imao problema.“

Automatskim pokretom, pojeo sam prženi krompirić. Nije bio dovoljno slan. U tome je slaba strana debelo sečenog pomfrita. Ima previše mase unutra. Tanko seckani čips ne samo da je spolja više hruškav, već je i so bolje raspoređena.

Sve što sam mogao da učinim bilo je da Teriju pružim ruku i ponovim svoje obećanje. „Nadam se da će mu sad biti dobro. Siguran sam da izuzetno valjano brinete o njemu. Čini se da se baš lepo slažu, njih petoro.“

Ustao je. „Pa sad, dajemo sve od sebe, ali nas skoro svake godine zakači kresanje budžeta.“

„Želim vam svima sve najbolje“, rekoh.

„Hvala.“

Prilikom plaćanja, ostavio sam napojnicu dvostruko veću od uobičajene. I to je bio nekakav način da budem od koristi.

Kasnije, kod kuće, kad sam posle izvesnog vremena o svemu razmislio, shvatio sam. Pre svega to otkud Adrijanov dnevnik kod gospođe Ford. I zbog čega je napisala: „P. S. Možda će zvučati čudno, ali mislim da je poslednjih nekoliko meseci života bio srećan.“ I to šta je mislila starateljka kad je rekla: „Posebno ne sada.“ Čak i to šta je Veronika htela da kaže kad je spomenula „krvavi novac“.

I konačno, o čemu je zapravo govorio Adrijan na onoj stranici koju mi je bilo dopušteno da vidim. „Dakle, kako se može izraziti akumulacija koja sadrži činioce b , a^1 , a^2 , s , v ?“ A onda i one dve formule kojima je izrazio moguće akumulacije. Sada je to bilo očigledno. Ono prvo a bio je Adrijan; ono drugo bio sam ja, Antoni – tako me je oslovljavao u trenucima kad je želeo da me privede pameti. A b je označavalo „bebu“. Bebu koju je rodila majka – „Majka“ – u opasno podmaklim godinama. Otuda dete ometeno u razvoju. Koje je danas čovek od četrdeset godina, izbezumljen bolom. I koje svoju sestru oslovljava imenom Meri. Razmislio sam o lancu odgovornosti. Video sam u njemu i svoj inicijal. Setio sam se kako sam u onom svom gnusnom pismu nagovarao Adrijana da se posavetuje s Veronikinom majkom. Ponovio sam reči koje će me proganjati dok sam živ. Kao i Adrijanova nedovršena rečenica: „Eto, na primer, da je Toni...“ Znao sam da ništa više ne mogu da izmenim, niti da popravim.

I tako, primaknete se kraju života - ne, ne samog života, već nečeg drugog: okončanju bilo kakve mogućnosti promene u tom životu. Steknete pravo na poduži predah, u kome ima dovoljno vremena da postavite pitanje: gde sam to pogrešio? Setio sam se one balavurdije na Trafalgar Skveru. Setio sam se jedne mlade žene kako pleše, jedini put u svom životu. Setio sam se svega onog što više nisam mogao da saznam ili shvatim, svega onog što više nikad neću moći da saznam ili shvatim. Setio sam se Adrijanove definicije istorije.

Setio sam se njegovog sina kako zariva lice u policu s kariranim toaletnim ubrusima, da bi me izbegao. Setio sam se jedne žene kako prži jaja na opušten, nemaran način, potpuno ravnodušna nad tim što joj se jedno razlilo u tiganju; a onda te iste žene, kasnije, kako pod suncem obasjanim bršljanom pravi nekakav nedokučivi, horizontalni pokret rukom. Setio sam se i zapenušanog rečnog talasa, osvetljenog mesečinom, kako prolazi i nestaje uzvodno, gonjen grupom razgalamljenih studenata čije su baterijske lampe bacale izukrštane snopove svetlosti kroz tamu.

Postoji akumulacija. Postoji odgovornost. A osim njih, postoji i nemir. Postoji veliki nemir.

Beleška o autoru

Džulijan Barns rođen je u Engleskoj, u Lesteru, 19. januara 1946. godine. Školovao se u Londonu od 1957. do 1964, a visoko obrazovanje iz oblasti savremenih jezika stekao je na Koledžu Magdalen u Oksfordu. Diplomirao je 1968, a potom je tri godine radio kao leksikograf na *Oksfordskom rečniku engleskog jezika*. Barns je 1977. počeo da radi kao kritičar i urednik književne rubrike u časopisima *Nju stejtsmen* i *Nju rivju*. Od 1979 do 1986. pisao je TV kritiku, prvo za *Nju stejtsmen*, a zatim za londonski *Obzerver*.

Dobitnik je više prestižnih nagrada i diploma, uključujući i nagradu Somerset Mom (*Metrolend*, 1981). Dobitnik je Bukerove nagrade (*Ovo liči na kraj*, 2011) za koju je ranije tri puta bio nominovan (*Floberov papagaj*, 1984, *Engleska, Engleska*, 1998. i *Artur & Džordž*, 2005). Pored ostalih, dobio je i nagradu Memorijala Džefrija Fabera (*Floberov papagaj*, 1985); Pri medisi (*Floberov papagaj*, 1986); nagradu E. M. Forster, koju dodeljuju Američka akademija i Institut za umetnost i književnost (1986); Gutenbergovu nagradu (1987); nagradu Grincane Kavur (Italija, 1988); i Pri Femina (*Troje*, 1992). Barns je proglašen vitezom (1988), potom oficirom (1995) i komandrom francuskog Reda umetnosti i književnosti (2004). FVS fondacija mu je 1993. dodelila Šekspirovu nagradu, a 2004. osvojio je Austrijsku državnu nagradu za evropsku književnost. Nagradu Dejvid Koen za životno delo dobio je 2011. godine.

Do sada su objavljena njegova dela: *Metrolend* (1980), *Pre no što me je sreća* (1982), *Floberov papagaj* (1984), *Zureći u sunce* (1986), *Istorija sveta u 10 % poglavlja* (1989), *Troje* (1991), *Bodljikavo prase* (1992), *Pisma iz Londona 1990-1995* (1995), *Obale Lamama* (1996), *Engleska, Engleska* (1998), *Ljubav, itd.* (2000), *Cepidlaka u kuhinji*

(2003), *Sto od limunovog drveta* (2004), *Artur & Džordž* (2005), *Nije to ništa strašno* (2008), *Puls* (2011), *Ovo liči na kraj* (2011). Dela su mu prevedena na više od trideset jezika.

Živi u Londonu.

Table of Contents

Naslovna strana

JEDAN

DVA

Beleška o autoru